

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**DEMOKRAT PARTİ RİZE MİLLETVEKİLİ OSMAN
KAVRAKOĞLU (HAYATI VE SİYASİ MÜCADELESİ)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Funda BAYRAK

**Danışman
Prof. Dr. Zehra ASLAN**

**RİZE
2023**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında, Prof. Dr. Zehra ASLAN danışmanlığında, Funda BAYRAK tarafından hazırlanan *Demokrat Parti Rize Milletvekili Osman Kavrakoğlu (Hayatı ve Siyasi Mücadelesi)* adlı bu tez çalışması, 16/06/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvan, Adı SOYADI	İmza
Başkan :	Prof. Dr. Zehra ASLAN	
Üye :	Doç. Dr. Gülşah KURT GÜVELOĞLU	
Üye :	Prof. Dr. Mehmet OKUR	

ETİK BEYAN

Tarih Anabilim Dalı, Tarih Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Demokrat Parti Rize Milletvekili Osman Kavrakoğlu (Hayatı ve Siyasi Mücadelesi)” adlı tezim, bilim ve araştırma prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

16/06/2023

Funda BAYRAK

ÖN SÖZ

Bu Yüksek Lisans tezinde, Rize'nin önemli siyasetçilerinden biri olan Osman Kavrakoglu'nun yaşamı boyunca yaptığı hizmetler ve Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte ülke siyasetine katkıları incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı Türk siyasetinde önemli yere sahip olan Osman Kavrakoglu'nun hayatını bütün yönleriyle ortaya koymaktır. Türkiye'nin en kritik dönemlerinde milletvekili olmasının yanı sıra 27 Mayıs 1960 darbesi ile Yassıada'da idamla yargılanmasının bir bütün olarak ele alınmamış olması, bu çalışmanın ortaya çıkmasının nedenidir.

Yapılan literatür taramalarında Osman Kavrakoglu'nun dahil olduğu şimdiye kadar farklı birkaç çalışmaya ulaşılmıştır. Bunlar, Sinan Başaran'ın "Cumhuriyet Döneminde Rize'de Siyasal Hayat (1923-1950)" adlı eseri, editörlüğünü Zehra Aslan ve Mustafa Arıkan'ın yaptığı "Cumhuriyet Döneminde Rize I" kitabında Doç. Dr. Sinan Başaran'ının kaleme aldığı "Rize'de Siyaset" bölümü, "Cumhuriyet Döneminde Rize II" kitabında Prof. Dr. Zehra Aslan'ın kaleme aldığı "Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları" bölümünde yer almaktadır. Bir diğeri ise Şafak Balcı'nın "IX. Dönem Rize Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri" isimli yüksek lisans tezinde başlık olarak yer almaktadır. Adlarından da anlaşılacağı üzere biyografi çalışması değildir. Bu eserlerde çok kısa bilgiler yer almaktadır. Adlarında da anlaşılacağı üzere bunlar tümüyle Kavrakoglu'nun hayatını ortaya koyan çalışmalar değildir. Yaptığı faaliyetler, yaşadığı zaman dilimi ve aldığı görevler açısından Rize tarihine ışık tutması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yapılarak bilginin analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, TBMM ve Beyazıt Devlet Kütüphanelerinden taranarak elde edilmiştir. Ayrıca dönemin süreli yayınlarından da yararlanılmıştır. Bu doğrultuda ulusal ve yerel gazetelere taranmış, konuyla alakalı haberler alınmıştır. Ayrıca birçok anı kitaplarına başvurulmuş, anıların sübjektif nitelik taşıdığı göz önünde bulundurularak kaynak kullanımında ihtiyatlı davranılmıştır. Araştırmalar neticesinde oğlu Nihat Kavrakoglu ile görüşme sağlanmış, başka kimseye ulaşılamamıştır.

Bu tez çalışmamı hazırladığım aşamada ilgisini alakasını eksik etmeyen, bilgi ve tecrübesiyle yol göstermenin yanı sıra teknik ve yöntem konusunda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanına dair kazandırdığı bakış açısından dolayı tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Zehra Aslan hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca beni büyük bir samimiyetle karşılayan ve çalışmamıza destek veren değerli Nihat Kavrakoğlu'na teşekkürü borç bilirim. Çalışma süresince gerekli bilgilere ve önemli isimlere ulaşmamda desteğini esirgemeyen kıymetli Fatih Sultan Kar'a teşekkür ederim. Bu süre içerisinde başarabileceğime olan inancını hep koruyan ve hissettiren annem ve babama, arkadaşım Olgunay Yağcı'ya, Prof. Dr. Mehmet Çanlı'ya, eğitim hayatım boyunca büyük fedakârlık gösteren kıymetli eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü birimince SYL-2020-1185 numaralı Yüksek Lisans Tez Projesi olarak desteklenmiştir.

Funda BAYRAK
2023/RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
1. HAYATI, FENERBAHÇE KULÜBÜ VE SİYASİ FAALİYETLERİ.....	11
1.1. Hayatı	11
1.2. Fenerbahçe Kulübü Üyeliği ve Başkanlığı	12
1.2.1. Yönetim Kurulu Üyeliği	12
1.2.2. Başkanlığı.....	13
1.3. Siyasete Girişi ve Milletvekilliği	16
1.4. IX. Dönemi Meclisteki Faaliyetleri	18
1.4.1. IX. Dönem Kanunlarla İlgili Görüşleri	18
1.4.2. Mecliste Diğer Konularla İlgili Görüşleri	27
1.4.3. Diğer Faaliyetleri	29
1.5. X. Dönem Meclisteki Faaliyetleri	31
1.5.1. X. Dönem Kanunlarla İlgili Görüşleri	31
1.5.2. Meclisteki Diğer Konularla İlgili Görüşleri	33
1.5.3. Diğer Faaliyetleri	36
1.6. XI. Dönem Meclisteki Faaliyetleri.....	37
1.6.1. XI. Dönem Kanunlarla İlgili Görüşleri	37
1.6.2. Meclisteki Diğer Konularla İlgili Görüşleri	41
2. 27 MAYIS SÜRECİ, OSMAN KAVRAKOĞLU’NUN TUTUKLANMASI VE HAKSIZ MAL İKTİSAP DAVASI	44
2.1. 27 Mayıs Darbesine Gidiş ve Osman Kavrakoglu’nun Durumu	44
2.2. Milli Birlik Komitesi Kuruluşu.....	47
2.3. Anayasa Komisyonu	49

2.4. Kurucu Meclis.....	52
2.5. Osman Kavrakoglu'nun Tutuklanması, İfadesi ve Haksız Mal İktisap Davası.....	53
2.5.1. Tutuklanması ve Yassıada'ya Nakledilmesi	53
2.5.2. Osman Kavrakoglu'nun İlk İfadesi	54
2.5.3. Haksız Mal İktisap Davası	55
3. ANAYASAYI İHLAL DAVASINDA YARGILANMASI VE SONRASI.....	58
3.1. Anayasayı İhlal Davası	58
3.2. Osman Kavrakoglu'nun Yargılanması.....	61
3.2.1. Mahkemedeki Sözlü Savunması	62
3.2.2. Yazılı Savunması	65
3.2.3. Hakkındaki Karar ve Cezaevine Nakli.....	67
3.3. Hapishane Hayatı ve Sonrası	70
3.3.1. Kayseri ve Toptaşı Cezaevlerinde Mahkûmiyeti	70
3.3.2. Tahliye ve Sonrası.....	71
4. SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA.....	77
EKLER.....	85

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Tarih
Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi
Danışman : Prof. Dr. Zehra ASLAN
Hazırlayan : Funda BAYRAK
Yıl : 2023
Sayfa Sayısı : 93

ÖZET

**DEMOKRAT PARTİ RİZE MİLLETVEKİLİ OSMAN KAVRAKOĞLU
(HAYATI VE SİYASİ MÜCADELESİ)**

Cumhuriyet Dönemi'nin ülke ve Rize siyasetinin etkin siyasi simalarından Osman Kavrakoglu'nun hayatını ele almayı amaçlayan bu tez çalışması kapsamında, onun siyaset öncesi ve siyaset sonrası hayatı, siyasetçi kimliği, faaliyetleri, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ile birlikte tutukluluk ve yargılanma süreci, mahkûmiyeti ve tahliyesinden ölümüne kadar yaşadıkları ele alınmıştır. Önemli bir siyasi figür olan Osman Kavrakoglu etrafında bu incelemeler yapılırken aynı zamanda dönemin siyasi anlayışı ve o dönemde yaşananlar da yansıtılmaya çalışılmıştır.

Osman Kavrakoglu, Rize'nin köklü ve önde gelen ailelerinden biri olan Kavrakzade ailesine mensup olup, Hacı İbrahim Efendi'nin oğludur. Henüz bir yaşında iken babasını kaybetmiş, abisi aracılığı ile Rize'den ayrılarak İstanbul'a götürülmüştür. Osman Kavrakoglu, ilköğrenimini Beyoğlu İlkokulunda, orta öğrenimini ise İstanbul Erkek Lisesinde tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine girmiş ve buradan mezun olduktan sonra savcılık ve hâkimlik görevlerinde bulunmuştur. Görevi sırasında Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi dönemin önemli siyasi simalarıyla tanışarak onlarla yakın ilişkiler kurmuş ve 14 Mayıs 1950 seçimleriyle DP Rize milletvekili olarak Meclise girmeye hak kazanmıştır.

Demokrat Parti'nin çekirdek kadrosuna dâhil olmasa da kısa süre içerisinde partinin önemli kararlarında söz sahibi olmuştur. Milletvekilliğine seçildiği andan itibaren 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar Rize mebusluğu görevini üstlenmiştir. Siyasi faaliyetleri ve yaptığı çalışmalar nedeniyle Yassıada'da yargılanmıştır. Yassıada yargılamaları sonucunda idam cezasına çarptırılrsa da cezası daha sonra müebbet hapse çevrilmiştir. Mahkûmiyeti dört yıl kadar süren Osman Kavrakoglu, 1964 yılında DP'liler için çıkartılan af ile tahliye edilmiştir. Siyasi yasağından dolayı aktif siyasette rol alamayan Osman Kavrakoglu, yaşamına -daha önce de aktif görevler aldığı- Fenerbahçe Spor Kulübü, kulüp yöneticisi olarak devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osman Kavrakoglu, Demokrat Parti, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi, Yassıada

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : History
Thesis Type : Master's Thesis
Supervisor : Prof. Dr. Zehra ASLAN
Author : Funda BAYRAK
Year : 2023
Pages : 93

ABSTRACT

**DEMOCRAT PARTY'S DEPUTY OF RIZE OSMAN KAVRAKOĞLU
(HIS LIFE AND POLITICAL STRUGGLE)**

Within the scope of this thesis study, which aims to deal with the life of Osman Kavrakoglu, one of the active political figures of the country and Rize politics of the Republican Era, his pre-political and post-political life, his political identity, activities, his detention and trial process, his conviction and his conviction with the 27 May Military Intervention. His life from his release to his death is discussed. While these studies were made around Osman Kavrakoglu, an important political figure, it was also tried to reflect the political understanding of the period and what happened at that time.

Osman Kavrakoglu is a member of the Kavrakzade family, one of the well-established and prominent families of Rize, and is the son of Hacı İbrahim Efendi. He lost his father when he was only one year old and was taken to Istanbul by leaving Rize through his older brother. Osman Kavrakoglu completed his primary education at Beyoglu Primary School and his secondary education at Istanbul Erkek High School. Later, He entered Istanbul University Faculty of Law and after graduating from there, he worked as a prosecutor and judge. During his duty, he met important political figures of the period such as Celal Bayar and Adnan Menderes and established close relations with them, and with the 14 May 1950 elections, he was entitled to enter the Parliament as a DP Rize deputy.

Although he was not included in the core staff of the Democratic Party, he had a say in the important decisions of the party in a short time. From the moment he was elected to the parliament, he served as the deputy of Rize until the May 27, 1960, Military Intervention. He was tried in Yassıada because of his political activities and his work. Although he was sentenced to death as a result of the Yassıada trials, his sentence was later commuted to life imprisonment. Osman Kavrakoglu, whose conviction lasted for four years, was released in 1964 with an amnesty for DP members. Osman Kavrakoglu, who could not take a role in active politics due to his political ban, continued his life as the club manager of Fenerbahçe Sports Club, where he took active roles before.

Keywords: Osman Kavrakoglu, Democrat Party, May 27 Military Intervention, Yassıada.

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
a.g.t.	:	Adı Geçen Tez
Bkz	:	Bakınız
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C.	:	Cilt
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CHF	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	:	Çeviren
Der.	:	Derleyen
DP	:	Demokrat Parti
Haz.	:	Hazırlayan
HP	:	Hürriyet Partisi
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MHC	:	Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
MP	:	Millet Partisi
MVK	:	Milletvekili
RG	:	Resmi Gazete
SCF	:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	:	Türk Ceza Kanunu
YAD	:	Yüksek Adalet Divanı
YSK	:	Yüksek Soruşturma Kurulu

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti fiilen yok sayılmış, mütarekeyi kendi lehlerinde kullanan İtilaf Devletleri'nin gerek bizzat gerekse destekledikleri devletler tarafından Osmanlı coğrafyasında başlatılan işgallere karşı mücadele başlatılmıştır. Bu süreçte de ilk olarak, işgale uğrayan ya da işgale uğrama tehlikesi olan yerlerde bölgesel kurtuluşu sağlamak amaçlı örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de 24 Mart 1919 tarihinde kurulan Trabzon Muhafaza-ı Hukuk Milliye Cemiyeti (MHC) olup bu oluşumun Rize'de de şubesi kurulmuştur¹.

Milli Mücadele'de önemli bir merhale olan Amasya Görüşmeleri sonrasında Meclis-i Mebusan seçimleri yapılmış, Rize'den (o dönemdeki adı ile Lazistan'dan) Osman Nuri (Özgen)² ile Asım Beyler Meclise seçilmişlerdir.³ 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgalinin ardından Meclis-i Mebusanın basılması üyelerinin bir kısmının Malta'ya gönderilmesi ile Meclis etkisizleştirilmiş⁴ bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ve öncülüğüyle Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Bu Meclise Lazistan milletvekilleri olarak Zeynel Abidin Atak, Esat Özoğuz⁵, İbrahim Şevki Tüzün⁶, Mehmet Necati Memişoğlu⁷, Osman

¹ Sinan Başaran, *Rize Siyasi Tarihi (1923-1950)*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017s.3; Sebahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, 100.

² Osman Nuri (Özgen), 1888' (1304) de Rize-Çayeli İlçesi Akpınar Köyünde doğdu. 1. Dünya Savaşı Mütarekesinden sonra millî mücadeleye katılarak Osmanlı Mebusan Meclisinin son dönemi için yapılan seçimlerde Lazistan milletvekili oldu. Meclisin feshinden sonra Heyeti Temsiliye'nin kuralları gereği Ankara'ya geldi. I. Dönemde Milletvekilliği sona erince politikadan çekilerek mühendislik mesleğini sürdürdü. Daha detaylı bilgi için bkz: Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923, c.3, 717-718.

³ Sinan Başaran, a.g.t, s. 3-4; Makbule Sarıkaya, *Millî Mücadele Döneminde Rize*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.129-131; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara: Nüve Matbaası, 1968, 145.

⁴ 16 Mart 1920'de İstanbul'un İşgali üzerine, parlamento, işgal güçlerinin baskısıyla anayasaya aykırı olarak 11 Nisan 1920'de padişahın iradesi ile resmen kapatıldı. Daha detaylı bilgi için bkz; Ali Akyıldız, Meclis-i Mebusan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/meclis-i-mebusan>, Erişim Tarihi: 26.09.2021.

⁵ Esat Özoğuz 1871 de Hopa'da doğdu. TBMM'nin I inci Dönemine Lazistan milletvekili seçildi. II, III ve IV üncü Dönemlerde tekrar Rize'den, V, VI ve VII nci Dönemlerde Kars'tan Milletvekili seçilerek Yasama görevini 1946 seçimlerine kadar sürdürdü. 27 Mart 1954'te öldü. Daha detaylı bilgi için bkz: Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923, c.3, 711-712.

⁶ İbrahim Şevki Tüzün 1867 de Artvin-Arhavi İlçesinde doğdu. TBMM'nin 1.Dönemi için yapılan seçimlerde 10 Nisan 1920'de Lazistan milletvekili seçildi. 7 Haziran 1920 tarih ve 4 sayılı Kanunla Sivas'ta Geçici Temyiz Heyeti Teşkil edilmesiyle 12 Temmuz 1920'de Temyiz Mahkemesi Seriyeye

Nuri Özgen⁸ ve Ziya Hurşit⁹ seçilmişlerdir. Birinci dönem Mecliste fikir ayrılıkları su yüzüne çıkmaya başlamış ve gruplaşmalar meydana gelmiştir. Savaş bittikten sonra ülkenin geleceği için alınacak köklü kararlar kendini göstermiştir. Cumhuriyetle birlikte çok partili hayata geçiş için denemeler yapılmışsa da bunlar, çeşitli iç ve dış nedenlerin etkisiyle Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşuna kadar netice elde edilememiştir.

9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşunun ardından yayınlanan bir genelge ile illerde bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri CHF'ye katılmıştır. Böylelikle partinin Rize'deki ilk teşkilatlanmasını 24 Mart 1919'dan beri faaliyet gösteren MHC oluşturmuştur.¹⁰

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile partinin birleştirilmesinin ardından, CHF Genel Merkezi bütün illerde mahalle, köy, nahiye ve ilçe ocak teşkilatlarını kurmaya başlamıştır. Bu kapsamda 28 Eylül 1925'te Rize'de il yönetimi yeniden oluşturulmuştur¹¹. Bölge müfettişi olarak Şevket Bey başkanlığında gerçekleştirilen kongre ile il ve ilçe yönetim kurulları oluşturulmuştur. CHF İl İdare Kurulu mutemetliğine Mehmet Mataracı, üyeliklere Belediye Başkanı Hakkı Mataracı, Ticaret Odası Başkanı Lazzâde Mustafa (Turanlı), Tüccar Alireiszâde (Şeyh) İlyas

Dairesi Üyeliğinde görevlendirildi. 1 Ocak 1923'te görevi başında öldü. Daha detaylı bilgi için bkz: *Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923*, c.3, 713-714.

⁷ Mehmet Necati Memişoğlu 1879 da Rize'nin Çamlıhemşin' de doğdu. Meşrutiyet yanlısı olarak politika ile uğraşmayı ve İttihat ve Terakki Fırkasında çalışmayı tercih etti. Millî Mücadeleye katılarak Erzurum Kongresinde Rize temsilcisi olarak bulundu. Kongreden sonra Rize'ye dönerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasına öncülük etti. TBMM'nin I. Dönemine Lazistan milletvekili olarak 24 Nisan 1920'de Meclise katıldı. 1946'da Demokrat Partinin kuruluşunda Sinop şubesinde kurucu üye oldu. Daha detaylı bilgi için bkz: *Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923*, c.3, 715-716.

⁸ Osman Nuri (Özgen), 1888' (1304) de Rize-Çayeli İlçesi Akpınar Köyünde doğdu. 1. Dünya Savaşı Mütarekesinden sonra millî mücadeleye katılarak Osmanlı Mebusan Meclisinin son dönemi için yapılan seçimlerde Lazistan milletvekili oldu. Meclisin feshinden sonra Heyeti Temsiliye'nin kuralları gereği Ankara'ya geldi. I. Dönemde Milletvekilliği sona erince politikadan çekilerek mühendislik mesleğini sürdürdü. Daha detaylı bilgi için bkz: *Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923*, c.3, 717-718.

⁹ Ziya Hurşit 1890' da Rize-Hemşin'de doğdu. 1920'de Eskişehir Sultanisinde Almanca öğretmenliği yaparken Mustafa Kemal Paşa'nın, babasına duyduğu yakın ilgi ile aday göstermesi üzerine TBMM I. Dönemine Lazistan milletvekili olarak seçildi. 24 Nisan 1920'de Meclise katıldı II. Dönem için aday gösterilmedi. İzmir'de Atatürk'e yapılacak olan suikastta suçlu bulunduğu için İstiklal Mahkemesi kararıyla idam edildi. Daha detaylı bilgi için bkz: *Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923*, c.3, 721-722.

¹⁰ Başaran, a.g.t, 9.

¹¹ Sinan Başaran, *Rize'de Siyaset*, Editörler; Zehra Aslan, Mustafa Arıkan, *Cumhuriyet Döneminde Rize (1923-1950)*, (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2018), 302.

Efendi ve tüccar Tavilzâde Mustafa (Tavil) Efendi getirilmiştir.¹² 1927 yapılan bir düzenleme ile üye sayısında değişiklik yapılmıştır. Bu dönemde il yönetimi beş ya da yedi kişiden oluşurken 1928 yılında bu sayı dokuzaya çıkmıştır. Bu kişiler; Mutemet Mehmet Mataracı, Hakkı Mataracı, Alireiszâde Şeyh İlyas, Mustafa Tavil Mataracızâde Salih (Mataracı), Akmeahmetzâde Mehmet, Zırhzâde Ahmet (Zırh), Durmuşzâde İsmail ve Rakıcızâde Mustafa Beyler.¹³ 1929’da bu sayı beş, 1930’da ise yedi olmuştur.

1931 yılında yapılan il kongresi sonucunda Rize yönetim kurulu başkanlığında bir değişiklik olmamıştır. Rize ilk günden beri parti yönetiminin başında olan Mehmet Mataracı iki dönem dışında bu görevini 1940 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁴

CHP, 1939’da yapmış olduğu Beşinci Kurultayında çeşitli görüş ve tartışmalar sonucu, partinin meclis grubundan oluşturulacak bir ekibin, meclis hareketlerinde halkın iradesinin teşekkül edileceği kanaatine varılmıştır. Müstakil Grup¹⁵ hükümet üzerinde siyasi denetimin artırılması amacıyla kurulmuş, özellikle liderlerin söylemlerinde “*demokrasi*” sözcüğü sürekli vurgulanmıştır. 1923-1950 yılları arasında yaşanan gelişmeler, Cumhuriyet öncesi kurulan ve Cumhuriyetin de ilk siyasi partisi olma özelliğini taşıyan CHP’nin politikaları çerçevesinde şekillenmiştir.

Her alanda ilerleme kaydeden TBMM içindeki muhalefet, yeni bir partinin kurulmasıyla şekil değiştirmiştir. Yeni parti, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi içinden ve ordudan istifalarla Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Refet Bele’nin önderliğinde 17 Kasım 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adıyla kurulmuştur.¹⁶ Parti programında bulunan “dini inançlara saygılı olma” hükmü 1924-1925 tarihlerinde

¹² Başaran, a.g.t, 12-13.

¹³ Başaran, *Rize’de Siyaset*, 302.

¹⁴ Başaran, *Rize’de Siyaset*, 304.

¹⁵ 1935’te yapılan seçimlerde, CHP dışında bazı bağımsız milletvekillerinin de TBMM’ye girmesi sağlanmıştır. Fakat gerçek anlamda bir bağımsız grubun kurulması, Milli Şef döneminde olmuştur. 3 Nisan 1939 tarihine kadar sayıları 21’i bulmuş olan bağımsız milletvekillerinden bir muhalefet oluşturulması gündeme gelmiş, bu amaçla, 29 Mayıs 1939’da Beşinci CHP Büyük Kurultayı’nda parti tüzüğünde değişiklik yapılmış ve hükümeti eleştirmek üzere, “Müstakil Grup” (Bağımsız Grup) adı altında, İnönü’ye bağlı bir muhalefet grubu kurulmuştur.

¹⁶ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 2008), 45.

suiistimal edilecek, Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirmek için büyük emek harcadığı demokrasi hareketine zarar vermiştir.

1925'in şubat ayında yeni kurulan Türk Devletini riske atan bir düşünce ile Doğu Anadolu'da ortaya çıkan dini ve siyasi nitelik barındıran Şeyh Sait isyanını,¹⁷ Şark İstiklal Mahkemesi ayaklanmada rol oynadığı gerekçesiyle, partinin bölgelerdeki tüm şubelerinin kapatılmasına karar vermiştir.¹⁸ TCF'nin Rize'de herhangi bir teşkilatlanmasına rastlanılmamıştır.

Bundan sonraki süreçte yaşanan sorunların temel nedeninin TBMM'nin eleştirisiz ve denetimsiz olmasına bağlayan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, muhalefet görevini yerine getiren, kendisine güvenilir bir partinin kurulmasını sağlamıştır.¹⁹ Netice olarak Atatürk'ün desteğiyle Fethi Bey 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) kurmuştur.²⁰ Siyasi hayatı 3 ay sürmesine rağmen parti teşkilatının oluşturulduğu illerden biri de Rize olmuştur.²¹ SCF'nin teşkilatlanma süreci resmi olarak kaynaklarda tespit edilememiştir.²² Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ülke idarecileri tarafından desteklenmesindeki amaç, temelinde iktidara talip olan değil, ılımlı ve eleştirel bir muhalefet olacağı düşüncesi yatmaktadır. SCF çok kısa sürede oluşumunu tamamlamış, Batı Anadolu'da daha çabuk gelişim göstermiştir. İktidar ve muhalefet arasında geçen tartışmalar bir süre sonra SCF'nin tavır değiştirmesiyle şiddetini arttırmış, cumhuriyet, inkılap ve laiklik karşıtları muhalefet etrafında toplanmaya başlamıştır. Bu durum Mustafa Kemal'in SCF üstündeki desteğini kesmesine neden olmuştur. Partinin varlığını sürdürmesi ve iktidara aday olabilmesi için Mustafa Kemal ile karşı karşıya gelmesi parti yöneticilerini tedirgin etmiş, kuruluş amacından saptığı gerekçesiyle parti, üç buçuk ay sonra kendi kendini feshettiğini açıklamıştır.²³

¹⁷ Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, (İstanbul: Emre Yayınları, 2004), 14, 15,

¹⁸ Sina Akşin, *Yakın Çağ Türkiye Tarihi*. (İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2004), 142.

¹⁹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 61.

²⁰ Akşin, *Yakın Çağ Türkiye Tarihi*, 162.

²¹ Başaran, *Rize'de Siyaset*, 301.

²² Başaran, *a.g.t.*, 91.

²³ Osman Okyar, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, (İş bankası Kültür Yayınları: 2006), s. 90-95. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Fesh Edildi?*, (İstanbul: Ketebe Yayın, 2019) , 22 - 24 .

CHF'nin demokrasi konusundaki yaklaşımında, iki dereceli seçime ilişkin değişiklikler yer almaktadır. 1930'da SCF'nin tek dereceli yapılan belediye seçimlerinde halkında destek vermesiyle demokrasi adına geri adım atılmasına neden olmuştur. CHF, Üçüncü Büyük Kurultayı'nda bu konuyu gündeme getirmiş ve programına dâhil etmiştir.²⁴ Tartışmalara konu olan iki dereceli seçim konusu, Devletin tek parti ile yönetildiği 1923-1946 yılları arasına toplamda yedi kongre yapılmıştır. Dört tanesi Atatürk Dönemi'nde iken, üç tanesi İsmet Paşa Dönemi'nde yapılmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar, kongreler üzerinde etkin rol oynamıştır. CHF'de yapılan yenilikler ve M. Kemal Paşa'nın Meclisteki deneyimleri kongrelerde daha hassas olmasının önünü açmıştır. Belirlediği amaçlar üzerinde çalışırken alınacak kararlar üzerinde disiplin oluşturmayı istemiştir.²⁵

1931 yılında genel seçimlerin yapıldığı dönem olması münasebetiyle önemlidir. Mustafa Kemal Paşa, partili olmayan milletvekillerinin de TBMM'ye girmelerine fırsat vermiştir. 15 Nisan 1931'de CHF'nin aldığı karar ile 30 milletvekili Bağımsız aday olmuştur. Bu dönemde seçimler iki dereceli olması sebebiyle, 29 Nisan 1932 tarihinde yayınlandığı bir beyanname ile CHF'nin tenkide muhatap olmasını gerekli görmüş, fırka taraftarı olmayan bağımsız adaylarında seçilebilmesinin önünü açmıştır.²⁶ Amacı yeteri kadar halka yenilikleri istenilen ölçüde benimsetmek olan Mustafa Kemal Paşa, ivedi olarak çözüm getirmek istemiştir. Ülke genelinde 24 Nisan 1931 yılında yapılan oylama ile seçimler tamamlanmıştır. CHF'den aday gösterilen 287 milletvekilinin tamamı, bağımsız adaylardan ise 20 kişi meclise girmeye hak kazanmıştır.²⁷

1931 seçimleri sonrası hükümetin ilk icraatı 10-18 Mayıs 1931'de meclisi toplamak olmuştur.²⁸ CHF'nin Üçüncü Büyük Kongresi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşma ile başlamıştır. Konuşma sonrası ülke meselelerinin

²⁴ Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk 'ün El yazıları*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000), 87-88.

²⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995) ,279; İhsan Güneş, "1923 Seçimleri", 70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi, Der. ve Yay. Haz.: Gül E. Kundakçı, 113-131, (Ankara: ODTÜ Yay., 1999), 129; Uyar, a.g.e., 80.

²⁶ "İkinci Seçmenlere Beyanname", Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006), 605.

²⁷ BCA: 490.01/2-6-7-13, Hâkimiyet-i Milliye, 25 Nisan 1931, Cumhuriyet, 25 Nisan 1931.

²⁸ Sezen, 234.

değerlendirilmesini içeren genel başkanlık bildirisi ilan edilmiştir.²⁹ Umumi Esaslar hiçbir koşulda değiştirilmeyeceğine dair madde kaldırılmış, umumi reislik hakkındaki maddede, “*Cumhuriyet Halk Fırkası’nın daimî umumî reisi, Fırka’yı kuran Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir*” denilerek, Mustafa Kemal Paşa’nın değişmez genel başkan olduğu hükmü korunmuştur.³⁰

Bu Kongre’de ilk defa tüzükten ayrı bir de program yapılmıştır. Cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik, devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri parti programına dâhil olmuştur.³¹ Programın birinci kısmında devlet teşkilatı, vatan, millet ve amme hukuku bulunmaktadır. İkinci kısmında partinin ana vasıfları kurultay tarafından kabul edilmiştir. Bölümlerde sırası ile iktisadi ve içtimai kararlar, vatan müdafaası, memurluk ve siyaset konularına ilişkin esas ve ilkeler yer almaktadır.³² Kongre’de alınan kararlar, toplumun bilinçlenmesi için milli varlığa anlamlar kazandıran esaslar taşımasının yanı sıra hem milletin hem de devletin menfaatini koruyan ilkeleri kapsamaktadır.³³

9-16 Mayıs 1935 yılında CHF’nin Dördüncü Kongresi yapılmıştır.³⁴ Parti ve devletin bütünleşmesi için parti tüzüğü ve programında değişiklikler yapılmıştır. M. Kemal Paşa’nın açılış konuşmasında, Üçüncü Büyük Kongresindeki yaklaşımın benimsenmesini istemiştir, aynı tutumu Dördüncü Büyük Kongrede de sürdürmüştür.³⁵ Sosyo-kültürel alanda yapılan yeniliklerle birlikte ülkenin ulusal çerçeve de yeniden oluştuğunu, kadınlarında erkeklerle aynı hakları elde ettiğini, bunların Türk tarihinde büyük bir başarı olduğunu dile getirmiştir.³⁶ Kurultay tutanakları incelendiğinde, “*fırka*” adı “*parti*” ile “*kongre*” adı “*Kurultay*” ile

²⁹ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongresi Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, (İstanbul: B.M.M Kütüphanesi Devlet Matbaası, 1931), 1-10.

³⁰ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, (Ankara: TBMM Matbaası, 1931), 3, 6.

³¹ <https://akifhamzacebi.com/detay/148/chpgenelbilgi.html>, Erişim Tarihi: 01.02.2023.

³² <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2023.

³³ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler (Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme)*, (İstanbul: Boğaziçi Üni. Yay., 1976), 60.

³⁴ Aydın Erdoğan, *CHP Tüzükleri-Dünü Bugünü*, (Ankara: Barok Matbaacılık, 2000), 32.

³⁵ Yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “...Bu anda, bundan önceki kurultayları ve partimizi doğuran ilk Sivas Kurultayını ki, dış ve içi düşmanların süngüleri altında kurulmuştur, hatırlamak, geçen on altı yılın bütün hadiseleri göz önüne getirmeyi kolaylaştırır...” C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmesi Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, (Ankara: Ulus Basımevi, 1935), 15.

³⁶ Ulus, “4. Büyük Kurultay Açıldı”, 10 Mayıs 1935, 1.

değiştirilmiştir. Parti prensipleri “Kemalizm” olarak tanımlanmış,³⁷ CHF’nin ulusal bir ideoloji taşıdığı ve devlete eşit olduğu vurgulanmıştır.

1935 CHF Tüzüğü’ne bakıldığında yapılan değişikliklerde, yerleşim yerinde ocak kurabilmek için il yönetim kurulunun izin alması gerekmektedir. 64. madde ile il ve ilçe üst yetkilileri kongreye katılabilecekken oy kullanamayacaktır. 96. madde de parti alakalı her işte merkezde genel sekreter, bakanlar, illerde ise valiler yetkilendirilmiştir.³⁸ CHF’nin 1931 Kurultay’ında kabul ettiği 6 ilke 5 Şubat 1937’de Anayasa’ya dâhil edilmiştir. Takip eden süre içinde İsmet İnönü başbakanlıktan istifa etmiş, 1 Kasım 1937’ de başbakanlığa Celal Bayar getirilmiştir (1. Bayar Hükümeti)³⁹.

Atatürk’ün ölümü sonrası TBMM yeni oylama ile İsmet İnönü’yü cumhurbaşkanı ilan etmiştir.⁴⁰ 26 Aralık 1938 tarihinde yapılan ilk kongrede alınan kararlar neticesinde de Türkiye’de “*Milli Şef*”⁴¹ olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamış, İsmet İnönü CHP’nin değişmez genel başkanı olmuştur.⁴²

1939 yılında II. Dünya Savaşı başlamış, Türkiye savaşa fiilen girmemiş olmasına rağmen savaşın her aşaması ülkeyi etkilemiştir. Tedirginlik artmış, çeşitli sorunlar karşı karşıya gelinmiştir. Başta ekonomik olmak üzere birçok zorluk yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı’nı demokrasi cephesinin kazanma neticesinde tek partili diktatörlük yönetimlerine halk başkaldırmaya başlamış, serbest seçime

³⁷ CHP IV. Büyük Kurultayı Görüşmeler Tutulgası, 110-112

³⁸ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul, 1999, 85.

³⁹ 11 Kasım 1938’ de 2. Bayar Hükümeti kurulmuş, ardından Bayar Hükümetini yıpratacak olan Üstündağ Olayı, Uçak Kaçakçılığı, İmpex Olayı, Gemi Usulsüzlükleri ve Satie Binası Olayı başlığı altında Denizbank skandalları basın gündeminde yer almıştır. 25 Ocak 1939’da II. Bayar Hükümeti istifa etmiş ve böylece Bayar, 1943 yılına kadar İzmir Milletvekili olarak siyasi hayatını sürdürmüştür. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-halk-firkasi-1923-1938/>-<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mahmut-celal-bayar-1883-1986/?pdf=3737>ErişimTarihi: 03.02.2023.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:27, Devre V İçtima 4, 11 Kasım 1938, 17.

⁴¹ Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatının ardından 11 Kasım 1938 tarihinde CHP grup toplantısında, İsmet İnönü 2.Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 26 Aralık 1938’de CHP kurultayında Genel Başkan Vekili Celal Bayar, CHP programının seçimiyle alakalı bir tasarı sundu. Bu tasarıya göre Mustafa Kemal Atatürk partinin ebedi başkanı, İsmet İnönü’nün ise sadece devletin başı olarak değil, CHP iktidarının Değişmez Başkanı ve Milli Şefi kabul edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz: Metin Toker, *Tek Partiden Çok partiye 1944-1950*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), 21-22.

⁴² Nejet Ekinci, *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçiş, Dış Etkiler*, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997), 124.

dayanan liberal demokrasiler canlanmıştır.⁴³ Birleşmiş Milletler Anayasası'nı onaylayan Türkiye'de de bu süreç etkisini göstermiştir.

CHP kadrolarında öncesinde var olan ve savaş yıllarında daha da derinleşen muhalif hareketlenme, ilk olarak 1945 yılında gerçekleştirilen bütçe oylamasında görülmüş, sonrasında ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sırasında kendini göstermiştir.⁴⁴ 7 Haziran 1945 tarihinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü TBMM'ye "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önergeyi sunmuşlardır. Dörtlü Takrir bir ayrışma niteliğinde olmamış CHP içinde ıslahat yapılmasını isteyen bir çeşit siyasi ültimatom niteliği taşımasına rağmen reddedilmiştir.⁴⁵ Bunun üzerine CHP'nin uyguladığı politikalar eleştirilmeye başlanınca Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 21 Eylül'de partiden ihraç edilmiştir.⁴⁶ İsmet İnönü'nün yeni yasama yılı açılışında başka partilerin de kurulmasına yönelik destekleyici konuşmasından sonra 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) resmi olarak kurulmuştur.⁴⁷ Demokrat Parti kurulduğu andan itibaren birçok ilde büyük ilgi görmüştür. Bu illerden biri de Rize olmuştur. Rize'de parti teşkilatı 10 Mart 1946 tarihinde oluşturulmuştur.⁴⁸

Demokrat Parti kurulduktan sonra tüm kesimin ve basının ilgisini çekmeyi başarmış, Mecliste güçlü bir muhalefet oluşturmuştur. Yeni partinin bu hızla destek bulması CHP'yi oldukça tedirgin etmiş ve erken seçim kararı aldırıştır. Kurulduğu andan itibaren tüm ülke de teşkilatlanmaya çalışsa da 21 Temmuz 1946'da seçimlerinde 465 milletvekilliği kadrosuna yalnızca 273 aday gösterebilmiş bunların da sadece 62'si TBMM'ye girmeyi başarmıştır.⁴⁹ Gerçekleştirilen seçim sonrası

⁴³ Akşin, *Yakın Çağ Türkiye Tarihi*, 178.

⁴⁴ Kanunun amacı geçim sıkıntısı içinde yaşayan küçük toprak sahiplerinin durumlarını biraz düzeltmek ve savaş yıllarında büyük özveride bulunmak zorunda bırakılan bu kesimin rejime olan tepkilerini azaltmaktır. Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004), 21.

⁴⁵ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, 44.

⁴⁶ Verilen ihraç kararlarına tepki olarak Celal Bayar da milletvekilliğinden istifa etmiştir. Afşin Oktay, *Biyografler ansiklopedisi* (Ankara: Bereket Matbaası, 1958), 180.

⁴⁷ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 15.

⁴⁸ Başaran, a.g.t, 96.

⁴⁹ Cem Eroğlu *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi* (İstanbul: Yordam Kitap, 2014), 23.

uygulanan açık oy gizli sayım esası,⁵⁰ şehirlerde DP yöneticilerini CHP'nin seçime hile karıştırdığı yönünde şüphelendirmiştir.

Demokrat Parti siyasi geçmişi olan kişilerin yönetiminde kurulmuş olmasının etkisiyle önemli bir değişim ve gelişim göstererek tüm ülke de örgütlenmesini tamamlamıştır. En başından tartışmalı olan Seçim Kanunu'nun da değişmesiyle 14 Mayıs 1950'de genel seçimler yapılmış, güçlü bir şekilde iktidarı ele almıştır. Seçmenin yüksek katılımıyla ülkede iktidar değişmiş, DP 487 milletvekili kadrosunun 408'ini almaya başarmıştır.⁵¹

Siyasi alandaki rekabet ve çekişme toplumun her köşesinde hissedilmiştir Demokrat Parti henüz örgütlenmeyi tamamlayamamış ve hazırlıksız yakalandığı için 465 milletvekilliği kadrosuna yalnızca 273 aday gösterebilmiş, bunlardan 62'si TBMM'ye girmeyi başarmıştır.⁵² Demokrat Parti örgütlenmesini tamamlayamadığı 16 ilde seçime katılamamıştır. Bu illerden biri de Rize'dir.⁵³ 1946 seçimlerinde Rize'den milletvekili seçilen kişilerin hepsi CHP adaylarıdır. Bu milletvekilleri; Tahsin Bekir Balta⁵⁴, Hasan Cavit Belül,⁵⁵ Saim Ali Dilemre,⁵⁶ Fahri Kurtuluş, Fuat Sirmen, Ali Zırh'tır.⁵⁷

14 Mayıs 1950'ye doğru gelinirken öncesinde tartışmalı Seçim Kanunu değiştirilmiştir. Yapılan genel seçimlerde 487 milletvekilliğinden 408'ini almayı

⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti çok partili hayata geçiş sürecinde adli denetim dışında, açık oy, gizli sayım ve çoğunluk sistemi esasına dayalı bir genel seçim yapmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz: Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 2. Baskı, (Ankara: İmaj Yayıncılık, 1996), 216.

⁵¹ Demokrat Parti'nin %53 oy almasına rağmen Mecliste dört yüzden fazla milletvekilliği kazanmasının nedeni her vilayetin bir seçim bölgesi olarak ele alınıp çoğunluk sistemine göre bir oy bile fazla olsa en çok oy alan partinin milletvekili meclise girmekteydi. Daha detaylı bilgi için bkz: İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 94

⁵² Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 23.

⁵³ Başaran, *Rize'de Siyaset*, Cilt:1, 325.

⁵⁴ 1902 yılında Rize'de doğmuştur. İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi. 1943'te Rize Milletvekili seçilip akademiden ayrılmıştır. 1946 'da İktisat Bakanı, 1947'de Çalışma Bakanı olmuştur. Detaylı Bilgi İçin: <https://www.biyografya.com/biyografi/2482>. Erişim Tarihi: 25.11.2021.

⁵⁵ Hasan Cavit Belül 1878 yılında Arhavi'de doğdu. Göreme Kaymakam Vekili olarak çalışmış, Müdafaa-i Hukuk Üyesi olmuştur. II. Ara dönem Rize milletvekilliği yapmıştır. *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt, 1920-1950, 115.

⁵⁶ Saim Ali Dilemre 1880 yılında İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Tıp Fakültesini bitirdikten sonra Almanya'ya uzmanlık eğitimi için gitti. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde okutmanlık yaptı. 1935-39 arası Erzurum, 1939-43 yılları arasında Rize Milletvekilliği yaptı. *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt, 1920-1950, 257.

⁵⁷ TBMM Albümü (1920-1991), 497-498.

başaran Demokrat Parti, iktidara gelmiştir.⁵⁸ Bu seçimlerde Rize ilinde de Türkiye'nin genelinden farklı bir sonuç olmamıştır. Rize'de aldığı oy oranına göre altı milletvekilliğinin tümünü elde eden Demokrat Parti, %69,3 oy oranı ile Türkiye genelinde en yüksek oy oranını da Rize'de almıştır.⁵⁹

1946 seçimlerinde bağımsız aday olarak başvuru yapan kişiler içerisinde Osman Kavrakoğlu ve Yusuf İzzet Akçal⁶⁰ da vardır. 1946'da CHP'den aday gösterilmeyen Akçal ve Kavrakoğlu, 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den aday olmuş ve Rize milletvekili olarak TBMM'ye girmeye hak kazanmışlardır.

⁵⁸ Demokrat Parti'nin %53 oy almasına rağmen mecliste dört yüzden fazla milletvekilliği kazanmasının nedeni her vilayetin bir seçim bölgesi olarak ele alınıp çoğunluk sistemine göre bir oy bile fazla olsa en çok oy alan partinin milletvekili meclise girmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Zehra Aslan, 27 Mayıs 1960 Darbesi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/27-mayis-1960-darbesi/> Erişim Tarihi: 20.02.2023.

⁵⁹ Rize'de seçime katılım oranının %84,53 olması da Rizelilerin seçime ne kadar önem verdiklerinin ayrı bir göstergesidir. Aslan ve Arıkan, *Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)*, 329.

⁶⁰ 1906 Çayeli doğumludur. Hukuk Fakültesi mezunudur. Eski başbakanlardan Mesut Yılmaz'ın amcasıdır. Savcılık ve hâkimlik yapmıştır. 1950-1960 yılları arasında Rize milletvekilliği yapmıştır. TBMM Albümü, 1920-2010, 2. Cilt 1950-1980, 589.

1. HAYATI, FENERBAHÇE KULÜBÜ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1.1. Hayatı

Osman Kavrakoğlu, Rize'nin Kalkandere ilçesine bağlı Çağlayan köyünün tanınmış ailelerinden Kavrakzadeler'e mensuptur.⁶¹ 3 Mart 1913 tarihinde Rize'de doğmuştur.⁶² Hacı İbrahim Efendi ve Emine Hanım'ın 5 çocuğunun sonuncusudur.⁶³ Ticaretle iştigal eden babasının vefatından bir süre sonra henüz bir yaşındayken ağabeyi Ali Kemal Kavrakoğlu⁶⁴ ile birlikte İstanbul'un Kadıköy ilçesine yerleşmiş, yaşamını burada sürdürmüştür. Okul çağına gelene kadar ailesi tarafından özenle yetiştirilen Kavrakoğlu, ilköğrenim yıllarını İstanbul/Beyoğlu Üçüncü İlkokulunda, ortaokulu, Kadıköy Ortaokulunda liseyi ise İstanbul Erkek Lisesinde tamamlamıştır.⁶⁵ 1938 yılında girdiği sınavlarda İstanbul Üniversitesi'nin hem İktisat,⁶⁶ hem de Hukuk Fakültelerine girmeye kazanmıştır.

Tercihini Hukuk Fakültesinden yana kullanan Osman Kavrakoğlu, buradan mezun olduktan sonra 20 Şubat 1939 tarihinde Rize'de hâkim adayı olarak mesleğine başlamıştır. 26 Eylül 1939'da Hopa savcı yardımcılığı, 22 Nisan 1941'de Hendek savcı yardımcılığı, 27 Ağustos 1941'de Mesudiye savcı yardımcılığı görevlerine atanmıştır. 18 Kasım 1943'te Mesudiye savcı yardımcılığından istifa ederek İstanbul'da serbest avukat olarak çalışmaya başlamıştır. 24 Mart 1945'te İstanbul Barosuna kaydolmuştur.⁶⁷

Osman Kavrakoğlu, mesleğe başladıktan sonra karşısına unutmayacağı ilginç davalarda çıkmış bunlardan bir tanesini hatıratının bir bölümünde şöyle belirtmiştir;

“Avukatlık ruhsatnamemi henüz almış ve İstanbul Barosuna kaydımı yaptırarak Yeni Mesleğime hazırlanmışım ki Basında hayli yer tutan Kasımpaşa Cinayeti işlendi. Gazetelere göre kiralık bir katil Kasımpaşa'da Gazinosu olan devrin

⁶¹ Osman Kavrakoğlu'nun değerli kız kardeşi Zehra hanımefendinin eşinin ailesinden Ali Murat Güner Bey ile yapılan görüşmede edinilmiş bilgidir.

⁶² BCA, 490.01.316/1296/1

⁶³ Nihat Kavrakoğlu, Hacı İbrahim Efendi'nin Emine Hanım'dan başka bir hanımdan da bir kız çocuğu olmuş. 4 ablası ve 2 abisi vardır. Nihat Kavrakoğlu Telefon Görüşmesi: 03.11.2021

⁶⁴ Fatih Sultan Kar'ın Osman Kavrakoğlu'nun eşi Zehra Kavrakoğlu ile yaptığı röportajdan bilgi edinilmiştir. Ali Kemal Kavrakoğlu, Rize'nin ilk futbolcularından ve İstanbul'un tanındık fabrikatörlerindendir.

⁶⁵ BCA,490.01316/1296/1

⁶⁶ Nihat Kavrakoğlu, Sözlü Görüşme, 05.04.2021

⁶⁷ Sinan Başaran, *Cumhuriyet Döneminde Rize'de Siyasal Hayat (1923-1950)*, (İstanbul: Revak Yayınları, 2021), 227.

kabadayılarından Sadik Demir'i sokak ortasında kurşunlayarak öldürmüştü. Öldürülen şahıs Rizeli idi ve akrabalarımızla yakınlığı vardı. Cinayetten bir müddet sonra yakalanan katil ağır ceza mahkemesine sevk edilmişti. İki çocuğu ile perişan hale düşen maktulün karısına Avukat arayan tanıdıklarımız bana geldiler ve yetimlere belki faydalı olur düşüncesiyle müdahil olarak davaya katılmamı istediler. Böylece Hakimlik ve Savcılık yaptıktan sonra Avukatlık cübbesini giyerek Adliye'ye gittim ve Ağır Ceza Mahkemesi kalemine uğrayarak cinayet davasına ait dosyayı etraflı bir şekilde inceledim. Dosya muhteviyatına göre katil hiçbir ilişkisi olmadığı hatta doğru dürüst tanımadığı dev gibi bir genci menfaat karşılığı ölüme göndermiş ve kendisine verilen talimata uyarak suçunu tevil yolu ile ikrar etmişti. Duruşma gününü aldıktan sonra Adliye'den ayrıldım ve hadise etrafında bir hayli bilgi topladım. Her şey cinayetin para karşılığı işlenmiş olduğu kanaatini kuvvetlendiriyordu. Avukat olarak bize düşen vazife mahkemeyi bu gerçeğe inandırmaktan ibaret idi".⁶⁸

Kavrakoğlu kısa süre de avukatlığa ısınmış, mesleğinde başarılı bir ivme yakalamıştır. Bu dönemde de özel hayatında da yeni gelişmeler olmuştur. 6 Mayıs 1949'da Hendek'te savcı yardımcılığı görevindeyken tanıştığı⁶⁹ İsmail-Ayşe'nin kızı Zehra Müzeyyen Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten Nihat ve Emine Zeynep isminde iki çocuğu dünyaya gelmiştir.⁷⁰

Osman Kavrakoğlu aynı zamanda sanata ve şiire de önem vermiş, her ne kadar İstanbul'da yaşasa da Rize'ye olan sevgisini her zaman dile getirmiş, her sıkıntısında yanında olduğunu hissettirmiştir. Henüz on sekiz yaşında iken Rize-İspir-Erzurum yoluna atıf yaparak yazdığı "Yola Koşun" şiiri, 10 Ağustos 1933 tarihinde, Rize Vilayet gazetesinde yayınlanmıştır.⁷¹

1.2. Fenerbahçe Kulübü Üyeliği ve Başkanlığı

1.2.1. Yönetim Kurulu Üyeliği

Mesleğinin yanında farklı alanlara da ilgi duyan Kavrakoğlu renkli bir kişiliktir. Hayatında spora ayrı bir yer vermiş daha talebelik döneminde İstanbul'da amatör küme takımlarından Altınmızrak'ta futbol oynamıştır. 1939 yılında da Türkiye'nin en büyük spor kulüplerinden biri olan Fenerbahçe'ye üye olmuştur.⁷²

⁶⁸ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 16-19

⁶⁹ Sözlü Görüşme, Nihat Kavrakoğlu, 05.04.2021.

⁷⁰ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM IX. Dönem 1950-1954, (Kabalıcı Yayınları: Ankara, 2007), 928.

⁷¹ Türk Siyasetinin Önemli İsmi: Osman Kavrakoğlu, Fatih Sultan Kar, Erişim Tarihi: 16.03.2023. <https://www.rizedeyiz.com/Yazar/Makale/TURK-SIYASETININ-RENKLI-ISMI-OSMAN-KAVRAKOGLU-1513.html>

⁷² Funda Bayrak "Osman Kavrakoğlu (1913-1995), *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 10.06.2023)

Etkili hitabeti sayesinde genel kurul toplantılarında kendini sevdirmiş, kabul ettirmiştir.

1940'lara gelindiğinde yöntem değiştiren Fenerbahçe, iş dünyasına da kapılarını açmaya başlamış, kendi içinde gruplaşmalara neden olmuştu. Kongre gruplaşmalarının fiilen başladığı bu dönem, takım kaptanlığı için var olan gruplaşmayı iyice gün yüzüne çıkartmıştır.⁷³

Tek parti rejiminde iken Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığını yaptığı Fenerbahçe, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile yeni bir döneme girmiştir. Demokrat Partili olduğu bilinen Kavrakoğlu, 3 Eylül 1944 tarihinde Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığını yaptığı toplantıda yönetime seçilmiştir.⁷⁴ Fenerbahçe Yönetim Kurulu seçimlerinden Yazar Yalçın Doğan kitabında bu süreci şu şekilde anlatılmaktadır:

“14 Mayıs 1950 Yönetim Kurulu seçimlerine üç üye katılmıştı. Zeki Rıza, Osman Kavrakoğlu, Firuzan Tekil. Üçü de Demokrat Parti'den. Kavrakoğlu seçimlere giderken Fenerbahçe'deki arkadaşlarını uyarmaya çalışıyor, «Haydi siz de gelin Demokrat Parti'ye girin. Nasıl olsa mebus olacağız, kulübü de böylece daha iyi yönetiriz» diyordu. Yeni siyasi dönem, yeni iktidarını yaratıyor, spor kulüplerinde de buna ayak uyduran olaylar yaşanıyordu.”⁷⁵

1.2.2. Başkanlığı

Fenerbahçe Kulübü'nde çeşitli görevler alarak oldukça aktif bir yöneticilik dönemi geçiren Kavrakoğlu, 1946'da düzenlenen spor şurasında İstanbul'u temsil etmiştir.⁷⁶ Yazar Yalçın Doğan Osman Kavrakoğlu başkan seçilmeden önce Fenerbahçe'nin içerisinde bulunduğu zor durumu şöyle söz etmiştir;

“Fenerbahçe sanki 1915-16 yıllarını, Altınordu'nun Fenerbahçe'de yarattığı dağılma tehlikesini yeniden yaşıyordu. Fenerbahçe gerçekten çökmek üzereydi. Elinde üç as futbolcusu kalmıştı. Fenerbahçe Stadı haczedilmişti. Ayrıca, 200 bin lira borçluydu ki, bugünkü fiyatlarla beş yüz milyon liraya yakın bir borçtu bu. İşte, Kavrakoğlu'nun başkanlık koltuğuna oturması bu döneme rastladı.”⁷⁷

⁷³ Yalçın Doğan, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2.basım, 1989), 60.

⁷⁴ Faruk Ilgaz, Fenerbahçe Spor Kulübü Aylık Resmi Dergisi, yıl 9. Sayı 98. Nisan 2011. 68., Yalçın Doğan kitabında 1943 sonrası yönetime katıldığını yazmıştır. 71.

⁷⁵ Doğan, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, 71.

⁷⁶ Zümrüt Rize, “Milletvekillerimizi Tanıyalım” 23 Haziran 1950, 4.

⁷⁷ Doğan, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, 74.

Kısacası Yalçın Doğan, Fenerbahçe'nin dağılma döneminde olduğunu, ekonomik buhranlarla karşı karşıya kaldığı bir dönemde Osman Kavrakoglu'nun başkan olduğunu ifade etmiştir.

1950 yılının Ekim ayında Şükrü Saraçoğlu 16 yıllık başkanlığını bırakmıştır. Kısa bir süre Muhiddin Hacı Bekir başkanlık koltuğunda otursa da 1951 yılında gerçekleştirilen kongre ile Osman Kavrakoglu başkan seçilmiş, yeni bir dönem başlamıştır.⁷⁸

Başkanlığı süresince yaşadığı olumsuz gelişmelere karşı çözüm odaklı olmuştur. Örneğin 1951'de kurulan Adalet Gençlik Kulübü, Fenerbahçe'nin 5 oyuncusuyla yüksek transfer ücretine anlaşılarak kulübü zor durumda bırakmıştı. Akabinde 5 futbolcunun ise futbolu bırakması ile Fenerbahçe büyük bir çıkmaza girmişti. Yaşanan bu zorluklar karşısında Kavrakoglu, kulübe yeni transferlerin gerekli olduğuna kanaat getirmiş ve Hacettepe Kulübü Başkanı Burhan Sargın ile abisi Celal Sargın'ın yardımıyla çoğunluğu Ankara'dan olmak üzere "*Küçük Şeytan*" adlı yeni bir grup kurmayı başarmıştı.

Kavrakoglu'nun oluşturduğu yeni kadro, aldığı riske karşılık 1952-1953 sezonunda oynanan maçlarda büyük bir başarıya imza atmış, İstanbul'un 10 takımı arasında oynanan maçlarda hiç yenilmeden 32 tam puanla ile lig şampiyonu olmuştur.

Fenerbahçe'nin zirveye taşınmasında katkısı olan⁷⁹ Kavrakoglu, aynı dönemde kulüp yönetiminde olduğu Rıza Sporel ile birlikte siyasete atılmış ve 1950 genel seçimlerinde milletvekili olmuşlardır. 1954-1955 yılları arasında Demokrat Parti Rize milletvekilliği ile birlikte Fenerbahçe Kulüp Başkanlığını da yürütmüş, bu nedenle birtakım eleştirilerin hedefi olmuştur.

O dönemde Fenerbahçe'nin sıkıntılı oldu önemli bir konu, stat sorunuydu. Başlatılan inşaat çalışmaları bir türlü tamamlanamamıştı. Kavrakoglu, kulüp başkanı olarak Adnan Menderes'le konuyu görüşmek istemiş fakat bir süre bu mümkün olmamıştır. Nihayetinde Menderes'in Park Otel'i ziyareti sırasında Kavrakoglu kendisi ile görüşme imkânı yakalamış ve "*Biz beyefendi ile anlaşmaya vardık, stadın*

⁷⁸ Doğan, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, 72,

⁷⁹ Ilgaz, a.g.d, 69.

inşasına yakında başlayacağız” açıklamasını yapmıştı. Bu açıklama Fenerbahçe camiasını umutlandırmışsa da verilen taahhüt yerine getirilmemiştir.⁸⁰

1957 yılında yapılan kongrede, kulüp başkanlığına Zeki Rıza Sporel seçilmiş, ikinci başkanlığa da Osman Kavrakoglu getirilmiştir. Sporel ile görüş ayrılığına düşen Osman Kavrakoglu, bir süre sonra görevinden istifa etmiş, yeni bir kongre için süreci hızlandırmıştır.⁸¹

1958’de yavaş yavaş kongre hazırlığında olan Kulüp, DP’li yeni bir başkan arayışına girmiştir. DP’nin Fenerbahçe üzerindeki gücünün kırılmayacağı anlaşıncı, Fenerbahçe yönetiminde olan CHP’li Muhittin Bulgurlu ve Semih Bayülken’in içinde olduğu Kadıköy Grubu, Kavrakoglu’nun karşısına aday olarak Agah Erozan’ı çıkarmıştır.⁸²

Agah Erozan, Galatasaray Lisesinde hocalık yapmış, eski bir Galatasaraylıydı. Fakat Galatasaraylı oluşundan ziyade DP Meclis Reis Vekilliği yapması Erozan’ı güçlü bir aday yapmıştır. Kongre yapılırken DP İlçe Başkanı Muzaffer Şahinoğlu’nun kongre başkanlığına getirilmesi DP’nin Fenerbahçe üzerinde üstünlüğünü göstermektedir. Kongre de başkanlık için üç aday görülmektedir. Osman Kavrakoglu, Zeki Rıza Sporel ve Agah Erozan. Zeki Rıza Sporel’in adaylığını öğrendiğinde “*Zeki’yi ben paçavra ederim*” demiş, Erozan içinse “*Kimin şeytanlığı bu buluş*” diyerek mücadeleden vazgeçmeyeceğini belirtmiştir.⁸³ Bu sırada Kadıköy Grubuna dahil olduğunu açıklamış olsa da kongre öncesi herhangi bir gruba bağlı olarak girmek istemediğini belirten Kavrakoglu, Kadıköy Grubundan ayrılmıştır. Lakin hemen öncesinde tekrar grubu girdiği kongre çalışmaları ederken şampiyonluk ve 50. yıl kutlamaları da devam etmektedir.⁸⁴

Spor ve siyasetin iç içe olduğu, tansiyonun bir türlü düşmediği 1958 yılındaki kongrede, başkanlık için 3 aday yarışmıştır. Osman Kavrakoglu, İsmet Uluğ, Agah Erozan. Fenerbahçe kulübünde her iki siyasi görüşün de varlığı düşünülürse CHP’li Muhittin Bulgurlu’dan rahatsız olan Kavrakoglu, 6 Temmuz’da yapılan kongrede

⁸⁰ Doğan, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, 89.

⁸¹ Barış Kenaroglu, *Agah Erozan*, <https://fenerbahcetarihi.org/2021/04/agah-erozan/> 15.01.2023.

⁸² Doğan, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, 91.

⁸³ Doğan, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, 92.

⁸⁴ Barış Kenaroglu, *Agah Erozan*, <https://fenerbahcetarihi.org/2021/04/agaherozan/>, Erişim Tarihi: 15.01.2023

Muhittin Bulgurlu'yu kongreden uzaklaştırmak istese de Agah Erozan'ın araya girmesi ile pek de mümkün olmamıştır. Daha sonra bir konuşma yapan Erozan: “Agah demek Osman demektir, Osman demek Agah demektir. Osman benim kardeşim.” demiştir. Konuşma sonunda ise Agah Erozan yeni başkan seçilmiş, Kavrakoglu ise ikinci başkan seçilmiştir. 85 Bundan sonraki süreçte Fenerbahçe çok da umduğunu bulamamıştır.

1.3. Siyasete Girişi ve Milletvekilliği

Ülkenin dört bir tarafını saran siyasi hava toplumun her yerinde hissedilmiş ve yeni bir dönemin başlangıcı olarak sayılmıştır. Çok partili hayata geçilmiş olması, Osman Kavrakoglu gibi adını hukuk alanında duyurmuş, eğitilmiş, maddi imkânları yüksek bir isim için önemli bir adım olmuş ve bu adım Kavrakoglu'nu siyasi bir ortama itmiştir.

Osman Kavrakoglu'nun ilk olarak 1935 yılında CHP'ye kayıtlı olduğu bilinmektedir. 1946 seçimlerinde bu partiden milletvekili adaylık başvurusu yapmış fakat aday gösterilmemiştir.⁸⁶ Bu süreçte Celal Bayar ve Fuad Köprülü ile tanışan Kavrakoglu, bundan sonraki süreçte siyasi tercihini ve yönünü değiştirerek DP'nin Rize teşkilatlanmasında görev almıştır.⁸⁷ Nihayet 1950 yılına gelindiğinde tüm siyasi çevreler tarafından tanınan bir isim olmuştur. Milletvekili adayı olmasını isteyen arkadaşları sayesinde siyasi hayata fiilen katılmıştır. Siyasi partilerin aday belirleme süreç ve yöntemleri doğrudan doğruya partilerin tanımındaki unsurların bir sonucu olarak belirlenmiştir.

İktidar için kadro yetiştirmek, iktidara gelmek için seçimlere hazırlanmak bu sürecin bir parçasıdır. Aday belirlenmesi, halkın iradesinin parlamentoya daha iyi yansıtılması için önem arz etmektedir. Demokrat Parti Tüzüğü'nün 96. maddesinde;

⁸⁵ Doğan, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, 92.

⁸⁶ BCA/ 490-01.316-1296-1.

⁸⁷ Zehra Kavrakoglu, Fatih Sultan Kar ile yaptığı röportajda kullandığı ifadelerdir. <https://www.tekbayrak.com.tr/Haber/KELEPCELI-RIZE-MILLETVEKIL-KAVRAKOGLU-14535.html> , Erişim Tarihi: 06.06.2021.

“Partiye kaydı tarihinden itibaren altı ay geçmedikçe hiçbir partili milletvekilliği, genel meclis üyeliği ve belediye meclis üyeliği için parti adına aday gösterilemez.”⁸⁸ ifadesi kullanılmıştır.

İçinde bulunduğu cemiyetin etkisi ve dâhil olduğu birçok görevin ardından Osman Kavrakoğlu, bir dönem sonra Demokrat Parti’den Rize milletvekilliğine aday olmaya uygun bulunmuştur.

Seçim propagandaları devam ederken dönemin gazetelerinden Cumhuriyet, Kavrakoğlu’ndan şu şekilde bahsetmiştir;

“Seçim mücadelelerinin en enteresanlarından biri Rize’de cereyan ediyor. Çarpışanlar hemen her yerde olduğu gibi Demokratlar ve Halkçılardır fakat iki taraf iki zihniyetin mümessilleridir. Halk Partisi listesini iki şöhret, bakanlık yapmış iki aday bulunuyor. Fuat Sirmen, Tahsin Bekir Balta. Demokrat Parti listesinin lokomotifleri ise memleket çapında şöhretleri olmamakla beraber gençlikleri ateşleri cevvalikleri ile pek çok Rizelinin muhabbetini elde etmeye muvaffak olmuş Osman Kavrakoğlu ve yüksek mühendisi Tevfik Temel’dir. Osman Kavrakoğlu ’da Tevfik Temel’de kuvvetli hatipler ateşli seslerle güzel laflar söyleyerek taraftarlarının adetini gün geçtikçe çoğaltmaya çalışıyorlar. Bilhassa eski bir sporcu ve yeni bir avukat olan Osman Kavrakoğlu, takım kaptanı mevkiinde, Halkçılar ise daha az gayret sarf ediyor ve eski şöhretlere güveniyorlar. Bu yeni eski maçının neticesi hakkında şimdilik kullanılacak tek formül bizim spor muhabirlerimizin meşhur formülüdür “iyi oynayan kazanacaktır.”⁸⁹

Seçim sonuçlarına bakıldığında DP oyların %52,68’ni, CHP %39,45’ni almıştır. Bunun yanı sıra diğer partilerinden biri olan Millet Partisi (MP-CMP) ise oyların %3,11’ni alarak Meclise sadece bir milletvekili sokabilmiştir.⁹⁰

14 Mayıs 1950’de gerçekleşen genel seçimlerde ve ardından milletvekilliği sürecini eşi Zehra Kavrakoğlu;

“Fenerbahçe Yönetim Kurulu, seçimlere üç üye gönderdi. Yedi kişilik yönetim kurulundan Zeki Rıza Sporel ile Osman Kavrakoğlu Rize, Firuzan Tekil de İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir.”⁹¹ şekilde ifade etmektedir.

Türk siyaseti, dönem içerisinde değerlendirildiğinde Demokrat Parti’nin aday belirleme stratejisi incelendiğinde değişimin kapılarını sonuna kadar zorlayan, siyasi hareketin temel taşlarını başarılı bir şekilde oturtan, Rize halkı tarafından sevilen Kavrakoğlu’nun da tesiri olduğu görülmektedir.

⁸⁸ Demokrat Parti Tüzük ve Programı, (Ankara: Güneş Matbaacılık, 1952), 38.

⁸⁹ Cumhuriyet, “Partilerin Propaganda Toplantıları”, 23.04.1950, 1.

⁹⁰ Gökhan Atılğan, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasi Hayat*, (İstanbul: Yordam Kitap,2015), 422.

⁹¹ Zehra Kavrakoğlu, Fatih Sultan Kar ile yaptığı röportajda kullandığı ifadelerdir. <https://www.virahaber.com.tr/Yazar/Makale/TURK-SIYASETININ-RENKLI-ISMI-OSMANKAVRAKOGLU-1513.html>, Erişim Tarihi: 06.06.2021.

1.4. IX. Dönem Meclisteki Faaliyetleri

1.4.1. IX. Dönem Kanunlarla İlgili Görüşleri

Osman Kavrakoglu, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde 42.832 oy alarak Demokrat Parti Rize milletvekili seçilerek 22 Mayıs 1950’de Meclise katılmıştır.⁹² Milletvekili olduktan sonra Mecliste aktif bir teşrii dönemi geçirmiş ve doğum yeri olan Rize’ye ve ilin sorunlarına kayıtsız kalmamıştır. Bu bağlamda memleketine katkı sunacak nitelikteki yardım kuruluşlarına destek olmaya çalışmış, eşzamanlı olarak çalışmalarını İstanbul merkezli yürütmekte olan Rize Okutma ve Koruma Derneği’nin idari reisliğini yapmıştır.⁹³ Bütçe, Ticaret ve Geçici Dilekçe komisyonlarında yer almış, Gıda ve Tarım Kanun Tasarısı, Harçlar Kanun Tasarısı ve Belediye Gelirleri Kanunu’nun 21. Maddesinin yorumu konularında kurulan geçici komisyonlarda görev yapmıştır.⁹⁴

Kavrakoglu, IX. Dönem milletvekili olarak Meclise girdiğinde ülke meseleleri ve birçok konuda görüş bildirmiştir. TBMM’deki ilk konuşması 7 Temmuz 1950’de, “*Belediye Kanunu’na Bazı Maddeler Eklenmesine ve Bu Kanunun Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun tasarısı*” ve İçişleri ve Adalet Komisyonları raporu⁹⁵ hakkında olmuştur. TBMM’nin yerel yönetimlerle ilgili düzenleme görüşmeleri 16 Mart 1920’de başlamıştır. 1924-1926 yıllarında iki yeni Belediye Kanunu çıkartma girişiminde bulunulmuştur. Meclis hükümeti niteliğini taşıyan TBMM, Avrupa ülkelerinin (Fransa, İsviçre, Almanya gibi) kanunlarından yararlanarak 1930 yılında 1580 Sayılı Belediye Kanununu yürürlüğe sokmuştur.⁹⁶

Kavrakoglu’nun Belediye Kanunu’nda dikkat çekmek istediği mesele, Seçme ve Seçilme Hakkına İlişkin Kanun’un tam olarak icraata dökülememesiyle ilgidir. Seçim kütüğüne kaydı olmayan vatandaşların en tabii olan hakkı olan seçme ve seçilme hakkının vatandaşa kazandırılmasına dikkat çekmiştir.⁹⁷ Bu takrirle

⁹² TBMM Arşivi, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Mazbata.

⁹³ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950-1954*, C.7, (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1993), 928.

⁹⁴ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IX: Dönem 1950-1954*, 929.

⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, c.1, 07.07.1950, Toplantı: Olğ, Dönem IX, 397.

⁹⁶ Tarkan Oktay, 1920-2020 Döneminde Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi, *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 171-223, 179.

⁹⁷ 1580 Sayılı Belediye Kanunu’nda seçmen sorununa değinmiştir.

kanuna muvakkat madde eklenmesini yararlı görmüştür. Eksikliklerle alakalı bilgi veren Kavrakoglu, Türkiye nüfus sayımına etki edecek meseleyi gündeme getirmiştir. Örnek olarak Rize’de başvuru sonucu 1200 vatandaşın seçmen olarak kaydının yapıldığına değinmiştir.

Bazı kazalarda ise yapılan başvuruların neticeye kavuşmaması sonucunda seçimlerde oy kullanamadıklarını belirten Kavrakoglu, bir düzenleme olmadığı takdirde bir sonraki seçimde de vatandaşın bu hakkını kullanamayacağından endişe etmektedir. Rize’de yalnız Merkez kazada müracaatları kabulü neticesinde 1200 seçmen kaydedilmiştir. Diğer kazalarda bazı hâkimler bu müracaatları kabul etmediklerinden vatandaşlar seçimlerde oy kullanamamışlardır. Bu maddenin kanunun yürürlüğe girmesi ve kütüklerdeki eksiklerin giderilmesi için vatandaşlara bildirilmesi ve seçimlerden bir hafta öncesine kadar müracaat ederek kayıtlarının yapılması uygun olduğunu düşünmüştür.⁹⁸ Bu nedenle, Belediye Kanunu’na yeniden düzenlenmesinin önemini vurgulamıştır.

Mecliste konuştuğu diğer bir konu da 2 Temmuz 1951 tarihinde Tıcani tarikatına mensup olduğu söylenen bazı kimselerin çıkartmış oldukları hadiseler üzerine olmuştur. İsmi Cezayir’de kurulmuş “*Tıcaniyye*” tarikatından alan grup Türkiye’deki temsilcisi Kemal Pilavlıoğlu ile TBMM’de yaptıkları Türkçe ezana karşı protesto ile gündeme gelmiştir.⁹⁹ Atatürk ile gerçekleşen ilke ve inkılapları putperestlikle ilişkilendirmişlerdir. Haliyle hükümete karşı yapılacak ayaklanmanın ise kendilerince haklı olduğu görüşüne sahiplerdir.¹⁰⁰ Nitekim Atatürk’ün manevi varlığına, heykellerine ve büstlerine karşı çeşitli fiili saldırıda bulunmuşlardır. Geniş bir perspektif ile bakıldığında aslında Tıcaniler Türkiye Cumhuriyeti’nin laik cumhuriyet anlayışının temeline saldırmıştır.

Dönemin hassasiyeti düşünüldüğünde gazetelerde bu konu üzerinde yoğun haberler yapılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi’nin yapmış olduğu habere göre, Meclis polisleri tarafından ifadesi alınan iki meczuptan birisi akıl hastanesinden çıkmış eski bir memurdur. Diğerinin ise geçmişte akli melekeleri yerinde olup olmadığının

⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 1, Dönem IX 07.07.1950, 421.

⁹⁹ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, (İstanbul: Yenigün Basın ve Yayınları, 1998), 45-46.

¹⁰⁰ Tunaya, a.g.e. 46.

tespiti için muayene edilmiştir. Bir süre önce de Arapça ezan okudukları için mahkûm edilmişlerdir.¹⁰¹

TBMM koridorlarında bir süre Ticanî meselesi mevzu bahis olmuştur. Atatürk'ün inkılaplarına karşı faaliyet gösterenlerin dini kullanmasına müsaade edilmemiş, siyasi mücadele devam etmiştir.¹⁰² Adalet Bakanlığı, Ticanîlerin protestolarının artması üzerine Cumhuriyet Savcılığına verdiği talimat ile Ceza Kanunu'nun 159 ve 189.cü maddeleri gerekçesiyle halkın dini ve milli duygularını istismar faaliyetlerine katılan 2000 kişi gözaltına alınmıştır.¹⁰³

Osman Kavrakoglu Demokrat Partili olarak yaşananlar üzerinde hassasiyetle dururken, “*eli baltalı cahil robotlar*” olarak nitelendirdiği Ticanîlerin yaptıkları saldırılara karşı sessiz kalmamıştır.¹⁰⁴ Yaşanan hâdiseleri kaleme aldığı hatıratında şöyle dile getirmiştir:

“1950 seçimlerini kazanmış büyük bir şey heyecan içinde Ankara'ya koşarak memlekete hizmet verebilmenin yollarını aramaya koyulmuştuk bu güzel ve hevesli günlerin ilk tatsız olayı karşımıza Ticanî Hareketi olarak karşımıza dikildi. Vatanın muhtelif yerlerinde rahmetli Atamızın resimleri ve bin bir emekle dikilmiş heykelleri maksatları bilinmez bazı tecavüzcüler tarafından hedef olarak görünmüş, eli baltalı bu cahil robotlar her fırsatta milli mücadelemizin eşsiz kahramanını hatırlatan abidelere çılgınca saldırıyorlardı. Bu çirkin hareketlere karşı basınımızda da geniş ölçüde bir nefret kampanyası başladı ve olan bitenleri inkılaplara karşı iğrenç bir küstahça bir saldırı olarak nitelendirdi.

Bu yüzden günün hemen her saatinde yurdun dört tarafından parti üyelerine ve partimize telgraflar yağıyordu. Yurdu kaplayan bu heyecan havası devam edip giderken Ankara'nın göbeğinde yeni bir hadise oldu. Ordu evinin tam önünde cadde ortasında Atatürk'ün üniformalı bir heykeli vardı. Zeminden yüksek bir kaide üzerine oturtulmuş bulunan heykel, gözü dönmüş Ticanîler tarafından güpegündüz kasma kürekle yıkılmak istenmiş, halkın ve polislerin yaka paça alaşağı ettikleri tecavüzcüler emniyeti boylamışlardı. Bu ve buna benzer olaylar Büyük Millet Meclisi koridorlarında günün mevzuunu teşkil ediyor, mebuslar arasında münakaşalar gittikçe yaygınlaşıyordu. Bu arada bazı arkadaşlar Ticanî hareketinin arkasında Plavoglu adında bir şahsın bulunduğunu söylemektedir. Plavoglu Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ankara adayı olarak seçimlere sokulduğunu, seçimleri kaybettikten sonra bu hareketin önüne geçerek müritlerini ileri sürdüğünü iddia ediyorlardı. Aslında heykelleri kırmak, abideleri tahrip etmek ve resimleri yırtmak gibi fiiller karşısında ceza kanunumuzda caydırıcı mahiyette ciddi kanunları mevcut olmadığı bilinmektedir. Saldırganlara karşı hükümetin ve emniyet kuvvetlerinin müessir bir tavır alması zorlaşıyor mahkemelerce uslandırıcı bir ceza kararı alınmıyordu İşte bu durumdan cesaret alan Ticanîler çıkardıkları olaylarda ısrarcı olmayı sürdürüyorlardı.”¹⁰⁵

¹⁰¹ Cumhuriyet, “İki Mecsup Dün Mecliste Arapça ezan Okudular.” 5 Şubat 1949, 1.

¹⁰² Cumhuriyet, “Meclis Arapça Ezan Yasağını Kaldırdı.” 17 Haziran 1950, 1.

¹⁰³ Akşam, “Adalet Bakanlığı Savcılarını İkaza Lüzum gördü” (05.07.1951), 1.

¹⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 9, Toplantı:1, Birleşim: 100, 18 Temmuz 1951, 176.

¹⁰⁵ Kavrakoglu, *Hatıralarım*, 7.

Yazdığı bu ifadelerde dönemin sıkıntılarını dile getirmiştir. Konuyla ilgili hükümete yönelttiği sözlü bir soruda, ne gibi önlemler alınması gerektiğine dair hükümetten açıklama istemiştir. Kavrakoğlu'nun sorusu şu şekildedir:

“Bu durum karşısında sessiz kalmak istememiş bir çözüm bulmak adına bu konuyu meclise getirme kararı almıştım. Grup idare heyeti odasına geçerek kaleme sarıldım ve yazdığım soru önergesini Meclis Başkanlığı'na verdim. Bu önerge ile vatandaşları tedirgin eden ve Türk gençliğini geniş ölçüde reaksiyona iten bu gerici hareketler karşısında hükümetimizin ne gibi tedbirler düşündüğünü açıklamasını istedim.”¹⁰⁶

Olaylar devam ederken Kavrakoğlu'nun soru önergesi güncelliğini kaybetmeden Meclise getirilmiştir. Atatürk ile alakalı olduğu için konuya gerek iktidar partisi gerekse muhalefet oldukça hassas yaklaşmıştır. Hükümet adına Adliye Vekili Osman Şevki Çiçekdağ¹⁰⁷ söz alarak bu tecavüzleri hükümetin dikkat ve ciddiyetle takip ettiğini ve bu saldırılara göz yumulmayacağını, kanunların belirttiği cezaların istisnasız uygulanacağını beyan etmiştir¹⁰⁸. Daha sonrasında söz alan Osman Kavrakoğlu şöyle konuşmuştur;

*“Ceza kanunlarımızda boşluklar varsa ki var olduğu görülüyor bu boşluklar mutlaka doldurulmalıdır müessif tecavüzlerin istiklalimizin unutulmaz kahramanının ebediyen yaşayacak olan manevi varlığına yönelik yöneltilmiş bulunması dolayısıyla kimliği vicdanında reaksiyon görüldüğünü ve bilhassa genç kuşakları şiddetle tahrik eden ve hareketlerin kanun yapıcıları tarafından göz ardı edilemeyeceğini ve milli iradenin tek tecelligahı olan yüce meclisin Bu fiillerin de suçlar kategorisine dahil edilmesi zaruretinin kabullenmesi gerektiğini ifade ettim ceza sistemimizde bütün suçların kanuni unsurları ile belirtilmiş ve bunlara verilecek cezaların açıkça tespit ve tayin edilmiş olması durumunda hükümetin Gericilerin yarattığı bu tecavüz fiillerinin müeyyide altına alacak ve ceza kanunundaki boşluğu dolduracak teklifi derhal meclise getirmesini talep ettim”.*¹⁰⁹

Osman Kavrakoğlu'nun teklifi sonrası Celal Bayar; Adnan Menderes ile bir görüşme yapmış ve tahammülü olunmayacak bu konuda hem parti hem de hükümet olarak derhal harekete geçerek bir kanun teklifi hazırlanmasını ve ceza kanunlarındaki konuyla alakalı boşlukların doldurulmasını istemiştir. Bu görüşme

¹⁰⁶ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 10-11.

¹⁰⁷ 1899 Kırşehir doğumludur. Sultaniye lisesini bitirmiştir. Mütareke sonrası Jandarma Komutanlığında müfettiş ve kısım amirliği yapmış, Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır. MSB'de askeri hâkimlik yapmıştır. 1946'da DP kuruluşu ile safını DP'ye çevirmiştir. 1950'de Kırşehir'den, 1954'de Ankara'dan milletvekili seçilmiştir. 1957'de Adalet Bakanlığı'na getirilmiştir. Detaylı bilgi için; TBMM Albümü, 1920-2010, 2.Cilt, 1950-1980, 543.

¹⁰⁸ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 12.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: :9, Devre IX, Toplantı:1, 16.07.1951, 176.

sonrası Adnan Menderes, hazırlıklara başlanması için gerekli talimatları vermiş, konu Meclise taşınmıştır.¹¹⁰

TBMM’de kanunla alakalı görüşmeler Atatürk ile alakalı olması nedeniyle iktidar ve muhalefet partileri tarafından da desteklenmiş ve aylar süren tartışmalar neticesinde 25.07.1951’de 5816 numaralı “*Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun*”¹¹¹ Mecliste oy birliği ile kabul edilmiştir. Atatürk’e ve inkılaplarına karşı mücadele kapsamında yeni kanun çıkartılmış, siyasi kanat ve toplum gereken hassasiyeti göstermiştir. Kanun sonrası yapılan tahkikatlar neticesinde lideriyle birlikte 40 kadar Tıcanı üyesi tutuklanmıştır.¹¹²

30 Kasım 1951 tarihinde Mecliste gerçekleştirilen toplantıda Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki Kanun münasebetiyle söz almıştır.¹¹³ Komünizm suçu olarak nitelendirilen aşırı sol faaliyetler ve propagandalarına verilecek cezaları kapsayan bu maddeler, sosyal sınıflar üzerinde baskı oluşturan ya da sebep olanların 15 yıla kadar hapis cezası, düzeni bozan cemiyetlerin idarecilerine ise idam cezası vermeyi öngörmüştür. Milli duyguları yok etme niyetiyle cemiyetler kuran ve bunları sevk edenlere 3 yıla kadar hapis, Cumhuriyetin niteliklerine aykırı cemiyetler kuranlar 8 yıldan 15 yıla kadar hapis, devletin siyasi nizamını bozmayı ve yok etmeyi hedefleyen cemiyetleri kurup sevk edenlere de 15 yıla kadar ağır hapis cezası öngörülmüştür.¹¹⁴

Osman Kavrakoglu, 141. maddenin yedinci bendinin tamamen kaldırılmasını talep etmiş, bu maddenin hukuk ve anlayışına aykırı olduğunu savunmuştur. Ona göre, suçu işleyen kişinin suçu ortada olsa bile, meclisin bu kişiye af çıkarması, cezalandırmanın etkisini azaltabilmektedir. Bu, suçluya “*seni affediyoruz*” diyerek fırsat vermek olduğunu savunmuştur.¹¹⁵ Bu nedenle Ceza Kanunu, sadece hukukun üstünlüğü ilkesine uygun olduğunda uygulanmalıdır. Aksi takdirde, caydırıcılıkta

¹¹⁰ Kavrakoglu, *Hatıralarım*, 14.

¹¹¹ “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun”, Kanun No: 5816, *Resmî Gazete*, Sayı: 7872, 31.07.1951.

¹¹² M. Hakan Özçelik, Atatürk Devrimlerine Karşı Faaliyetlerle Mücadele (1938-1960), *Journal of New World Sciences Academy 2012*, Volume: 7, Number: 4, Article Number: 4C0150, 331.

¹¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 5, Toplantı, 1 Dönem.9, 25 Kasım 1951, 329.

¹¹⁴ Zehra Aslan, Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye’de İktidarların “Sol “Algısı (1923-1960), *Karadeniz Araştırmaları Güz 2016*, S, 51, 187; T.C. Resmî Gazete, Sayı, 7979, 11.12.1951.

¹¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 10, Dönem IX, Toplantı: 2, 30 Kasım 1951, 323.

azalma gibi sonuçlar yaratabilir ifadesini kullanmıştır. Kavrakoglu, suçlunun mağdurun haklarını ihlal ettiğini kabul etmekle birlikte, odaklanması gereken noktanın suçlunun cezalandırılması olduğunu belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında Ceza Kanunu'nun 141. Maddesinin yedinci bendiyle ilgili sözlerinde kanunların hukuka uygunluğunu ve suçluların cezalandırılmasının önemini vurgulandığı görülmektedir.

28 Nisan 1952 tarihinde Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci'nin kan gütme sebebiyle adam öldürme ve buna teşebbüs suçlarının failleri hakkında uygulanan 3236 sayılı Kanun'un yürürlükten kaldırılması hakkında adalet komisyonuna rapor ve teklif sunmuştur. Yürürlükte olan Kanunun bir tedbir mahiyeti taşımadığı kanaati hâkimdir. Çünkü kan gütme sebebiyle mağdurlar bir başka şehre nakil edilse de karşı taraf o şehre gidip hasmını bulup suç işlemesine mâni olmamaktadır. Meclis görüşmelerinde Erzurum Milletvekili Emrullah Nutku, kan gütme davalarının karakter itibarıyla daha ciddi ve caydırıcı tedbirler gerektirdiğini savunmuştur. Zira bu tür suçlarda cezai ehliyeti olmayan çocukların suça teşvik edilmesi, cezai ehliyetin düzenlenmesini talep etmekte ne denli haklı olduğunu dile getirmiştir.¹¹⁶

Kavrakoglu, gerçekleştirilen müzakereler neticesinde bu Kanunun antidemokratik tarafları olsa da tamamen kaldırılmasından ziyade demokratik hale getirilmesi ile menfi sonuçlar elde edileceğini düşünmektedir. Netice olarak suç şahsi olmasına rağmen suçu işleyen kadar ailesinin de yaşadığı topraklardan kaçmak zorunda kalarak cezalandırılmasını, adaletin tatbik edilmemesi olarak nitelendirmiştir.

3236 sayılı Kanun'un o günün koşullarında tatbik edilemeyeceğini, Rize'nin Pazar ve merkez ilçesinde tatbik edilecekken, Güneyce kazasında uygulanamayacağını dile getirmiştir. Böylesine ülke de parça parça tatbik edilecek bir kanunun kabul edilebilir yanı olmadığını gözler önüne sermiştir. Netice olarak fevkalade tedbirler, fevkalade kanunlar gerektirir, var olan Kanun'un bu itibarla düzenlenmesi teklifine katıldığını belirtmiştir.¹¹⁷

¹¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 14, Dönem IX, Toplantı: 2, 28 Nisan 1952, 18.

¹¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 14, Dönem IX, Toplantı: 2, 28 Nisan 1952, 526.

9 Haziran 1952 tarihinde yabancı memleketlerle geçici ticaret anlaşmaları ve Modüs Vivendiler¹¹⁸ akdine ve bunlara dâhil olan maddelerin gümrük resimlerinde değişiklik yapılmasına ve anlaşmaya yanaşmayan devletlere karşı tedbirler alınmasına dair 4582 sayılı Kanun'un yürürlük süresinin uzatılması hakkında Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Ticaret komisyonları raporlarının ivedilikle görüşülmesi kararı alınmıştır.

Bu tasarı hükümete söze dayalı geçici olarak ticaret antlaşmalarını yapmak ve gümrük resimlerinde anlaşmalara ilişkin listelerde yenileme yapma, aynı zamanda anlaşmaya yaklaşmayan devletlerin mallarına karşı gerekli tedbirleri alma yetkisi vermektedir. Yetkinin son bulması ile yürürlükte olan kanun tasarısının hükümete bu yetkiyi vermesinin, Anayasa'nın 26. maddesine aykırı olduğunu dile getirmiştir.¹¹⁹

Kanun gereği, Türkiye ile anlaşması olmayan devletlerin ürünlerine farklı gümrük masrafları koymakta hükümetin değil, Türkiye Büyük Millet Meclisinin salahiyetinde olduğunu, bu durumun anayasaya aykırı olması sebebiyle kabul etmemiştir. Eğer bir zorunluluk varsa önce anayasa değişikliği yapılması önerisi sunulmuştur. Ancak, meclis üyeleri tarafından tasarı hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur.¹²⁰

Diğer yandan Ekonomi ve Ticaret Bakanı Mehmet Muhlis Ete, Türkiye'nin Avrupa Tediye Birliğine girdiğine dikkat çekerek anlaşmalara uygun hareket edilmezse ciddi maddi zararlar oluşabileceğini dile getirmiştir.¹²¹ Kanun gereği Türkiye ile anlaşması olmayan devletlerin ürünlerine farklı gümrük masrafları koymakta hükümetin değil, TBMM'nin yetkili olduğu ve bu durumun anayasaya aykırı olduğunu ifade etmiştir.

Bunların yanı sıra, Osman Kavrakoglu tarafından dile getirilen görüş, kanun tasarısının hukuki bir mevzu oluşturduğu ve akademik alanda tartışılması gerektiği yönündedir. Kavrakoglu, ticaret işinde yetkili bir merciinin olduğunu ve meclisin yetkilendirdiği birimlerin devletlere görüşmeler sağlayabileceğini önermiştir. Ayrıca tasarının anayasaya aykırı bir yönü olmadığını, meclisin eskiden beri bu tür

¹¹⁸Modüs Vivendi: Uluslararası hukukta anlaşmazlık yaşayan iki devletin, temelde yaşanan anlaşmazlığın başka bir zamana bırakarak geçici bir durum ile yetinmeyi gerektiren bir anlaşma.

¹¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Dönem IX, Toplantı: 2, 9 Haziran 1952, 141.

¹²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Dönem IX, Toplantı: 2, 9 Haziran 1952, 147.

¹²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Dönem IX, Toplantı: 2, 9 Haziran 1952, 149.

uygulamalara yer verdiğini belirtmiştir. Hattı zatında oy verilmesinin yerinde bir karar olduğunu savunmaktadır.¹²²

Genel olarak Mecliste üyeler, tasarı hakkında farklı düşüncelere sahip olsalar da kanun sonunda kabul edilmiş ve süresi 3 yıl uzatılmıştır. Kanun 13.06.1952’de yürürlüğe girmiştir.¹²³

4936 sayılı Üniversiteler Kanunu’nun 46.maddesinin d fıkrasının değiştirilmesi hakkında söz alan Kavrakoğlu, bu fıkra gereğince üniversite öğretim mesleğinde kalmasına yer bırakmayacak kadar şeref ve haysiyet kırıcı bir suç işleyenlere, siyasi teşekküllerde fiili vazife alanlara, 3.maddenin e bendi hükmünün uygulanması gerektirdiğini “...Siyasi yayınlarda veya beyanlarda bulunanlar üniversite öğretim mesleğinden çıkarılır, bu gibi unvanları taşıyıp taşımayacaklarını üniversite senatolarının kararı ile belirlenecektir...”¹²⁴ sözleriyle belirtmiştir.

3 Mart 1954 tarihinde gerçekleştirilen oturumda Maden Kanunu lâyihası için Ankara eski Mebusu Selâhaddin Âdil, Maden Kanunu teklifi ve Adalet, Bütçe, İşçileri ve Maliye komisyonlarının düşünceleriyle Ekonomi Komisyonunun hazırlamış olduğu rapor hakkında konuşmuştur.

Kanun, 1.maddede bulunan taş ocakları mevzuatında bahsedilmeyen, bahsedilse de fiili eyleme geçmeyen hususların, bir kanun hükümlerine tabi tutulması görüşü üzerinedir. Kanunda yer alan madenlerin aranması, işletilmesi ve hak iktisabı hükümleri taşıırken, devletin tasarrufu altında maden arzının mülkiyetinin tabi olmadığı belirtilmiştir. Kanun’da yer alan keşif ve araştırmaya dair her türlü masrafların işletme sahibine yüklenmesi ve bu masrafın devlete peşin avans olarak ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.¹²⁵

Öte yandan Kanun’un 7.maddesi ile devlet memurlarının ticarete ve sanata atılmalarının yasak olması, bu yasak neticesinde maden arama ve işletme hakkının da verilemeyeceği, verilse dahi bu hakkın geri alınacağı bilgisine yer verilmiştir. Kanun’da yapılacak değişikliklerin yürürlüğe konulmadan önce alınan hakların ve

¹²² TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Dönem IX, Toplantı: 2, 9 Haziran 1952, 154.

¹²³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Dönem IX, Toplantı: 2, 9 Haziran 1952, 150.

¹²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 24, Dönem IX, Toplantı: 3, 21 Temmuz 1953, 970.

¹²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 29, Dönem IX, Toplantı: 4, 3 Mart 1954, 89.

imtiyazların talep edilen ihalelerde 7.madde hükümlerine göre tatbik edilmesi uygun görülmüştür.

Kavrakoğlu, konuşmasını Maden Kanunu'nun 155.maddesi üzerinden yapmıştır. Burada yer alan hükümlerin yürürlüğe girmeden önce Maden Nizamnamesinin 30.maddesine istinaden hükümsüzlüğü gerekli kılan hakları iptal edilmiş, arama ve işletme ruhsatı feshedilmiş imtiyazlarla reddedilen ihale taleplerinin iade ihyası talep edilemez şeklinde belirtilmiş olan hükmüne ek olarak hüküm halini almış ise cümlesinin eklenmesini talep etmiştir.¹²⁶

Oylama neticesinde 30. maddede yer alan farklı cinslerden araması yapılan madenlere ruhsatname verildiği takdirde, buralarda maden arayacak diğer işletmelere mâni olunmayacağına karar verilmiştir.

12 Mart 1954 tarihinde Su Mahsulleri Kanunu Layihası ve adliye, maliye, ticaret ve bütçe encümenleri mazbataları için layihanın 21.maddesi hakkında görüşme başlatılmıştır. 21.maddeye göre; Su mahsulleri avcılığında kullanılan tekneler için gerekli olan akaryakıt gümrük vergisinden muaftır. Bu hükümle su mahsulleri avcılığında sağlanan faydanın önemi vurgulanmak istenmiştir. Bu faydayı sağlarken bazı sorunların önüne geçmek istenmiştir. Avcılara tanınan muafiyet hakkı ile birlikte kaçakçılığında önüne geçebilecek birtakım önlemlerin alınmasında hemfikir olunmuştur. Kaçakçılığın önlenmesi için 21.maddeye ek olarak bir fıkranın eklenmesi talep edilmiştir.¹²⁷

Kavrakoğlu'nun düşüncesi, kanunda belirtilen bazı durumların tatbik edilmesinin imkânsızlığından söz edilmesi ve bir anda bu maddenin kaldırılmasının balıkçıların karamsarlığa iteceği yönüdedir. Balıkçılara sağlanacak menfaatleri bir arada derleyerek değişiklik önerisinde bulunmuştur. Bu öneri; *“Bütçeye her yıl yüz bin liradan az olmamak kaydı ile bir para koyalım, balıkçılara ayrılan bu fon ile akaryakıt ihtiyaçları bu fondan karşılsın.”* şeklindedir. Maliye vekili Hasan Polatkan bu öneriyi yerinde bulmuş ve heyetin bu öneriyi kabul etmesini rica

¹²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 29, Dönem IX, Toplantı: 4, 3 Mart 1954, 135.

¹²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 29, Dönem IX, Toplantı: 4, 12 Mart 1954, 906.

etmiştir.¹²⁸ Kavrakoğlu'nun önerisi, Bütçe Encümenin oylaması neticesinde kabul edilmiştir.¹²⁹

1.4.2. Mecliste Diğer Konularla İlgili Görüşleri

Osman Kavrakoğlu, 13 Haziran 1952'de Rize'ye bağlı Güneyce İlçe Merkezinin Nakledilmesi ve Adının Değiştirilmesi Hakkında Kanun için söz almıştır. Meclise girdiği andan itibaren bütün gayretiyle memleketiyle alakalı sorunları gidermeye çalışan Kavrakoğlu, yaptığı konuşmada Güneyce'nin yerleşim yeri olamayacak kadar engibeli oluşunu, burada yaşayan vatandaşların temel ihtiyaçlara ulaşım açısından yasadıkları zorluklara dikkat çekmek istemiş ve şu sözlerle ifade etmiştir: “... Biz bu tasarıda tamamen bitaraf kaldık. Çünkü Güneyce kaza olduğu günden beri Rizeliler bu hata nasıl ve ne zaman tashih edilecektir diye bekliyorlardı. Nihayet bu hatanın tashihi ancak bugün gündeme gelmiş ve bu işi halledecek olan kanun tasarısı da yüksek huzurunuzda sunulmuştur...” Köy yollarının ilk olarak İkizdere'den geçip daha sonra Güneyce 'ye ulaştığını, dağ başında olan ilçe merkezinin tekrar İkizdere'ye taşınması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁰

Osman Kavrakoğlu, Bütçe Komisyonu adına, 25 Kasım 1951 tarihinde Mecliste tartışılan konulardan biri olan Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1951 yılı bütçe görüşmelerinde söz almıştır. Konuşmasında Ankara Milletvekili Talat Vasfi Öz'ün İstanbul Üniversitesi Bütçe Kanunu tasarısının 217. bölümüne ait 4644 sayılı Kanun gereğince verilecek ek görev tazminatlarının birer liraya indirilmesi teklifine binaen bu tazminatın kendi vazifesinden ayrıca göreve getirilen arkadaşların tabi olduğu bir tazminat olduğunu dile getirmiştir. Meclisin bu konuda ayrıca hassasiyet beklentisi olmuş ve bu sebeple ödenen tazminatların aynen kalması taraftarı olduğunu belirtmiştir.¹³¹

25 Haziran 1951 tarihli başka bir meclis toplantısında “Kör, sağır ve dilsizlerin tahsil ve terbiyeleriyle ilgili olduğu veya münhasıran bu malûller

¹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 29, Devre IX, İçtima 4, 912.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 29, Devre IX, İçtima 4, 913.

¹³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Toplantı:2, Birleşim: 84, 13 Haziran 1952, 204.

¹³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 5, Toplantı,1 Dönem.9, 25 Kasım 1951, 819.

tarafından kullanılan malzeme, alet ve cihazların Gümrük Resminden muaf tutulması hakkındaki kanun” münasebetiyle söz almıştır.¹³² Kör, sağır ve dilsizlerin tahsil ve terbiyeleriyle ilgili olduğu veya kullanıldığı Millî Eğitim Bakanlığınca kabul gören her türlü malzeme, alet ve cihazlar hakkında “Gümrük Resmi ile ithal esnasında alınacak diğer vergi ve resimlerden muaftır” eklentisinin makul olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Tamamlayıcı nitelikte olan bu ilavenin bütçe komisyonunda iştirak ettiğini dile getiren Kavrakoglu, ithal edilen bu malzemelerin vergi ve diğer masraflardan muaf tutulduğunu belirtmiştir.¹³³

Kavrakoglu, 31 Mart 1952 tarihli oturumda Piyade Binbaşı Fırat Akyol hakkındaki Dilekçe Komisyonu kararı ile ilgili söz almıştır. Adı geçen Fırat Akyol'un Harp Akademisinde öğrenci iken, solist bir kadınla konuşmakta olduğu tespit edilmiş, akademiye ait 38 D. Talimatının 40. maddesi gereğince kendisine diploma verilmemesine Akademi Öğretmenler Kurulunca karar verilmiş ve bu karar Genelkurmay Başkanlığı'na da onanmıştır.¹³⁴

Genelkurmay Başkanlığınca verilen cezadan sonra Fırat Akyol, TBMM'ye müracaat etmiş, Harp Akademisi öğrencilerinin kurmaylık vasıflarına uygun olmayan bir suç işlemeleri halinde önce kendilerine ihtarda bulunulması gerekirken talimatın bu hükmü, kendisi hakkında tatbik edilmeden doğrudan doğruya kararın verilmiş olduğunu bu sebeple bunun hükümsüz sayılması gerektiğini talep etmiştir.

Mecliste gerçekleşen konuşma sonucunda Kavrakoglu, yaşanan böyle bir olaya hürmeti olduğunu ifade etmişse de bu şekilde hayatını sürdüren bir adamın yarın kurmay olabileceği gibi ülkenin başına sorun olabileceğini, böyle bir tartışmada tüm ihtimallerin değerlendirilmesi gerektiğini bildirmiştir. Kavrakoglu verilen ve itiraz edilen kararın bir disiplin ve otoriteyi muhafaza ettiğini düşünmektedir. *“Akademi hocalarının verdiği bu karar eksik ya da yanlış olsaydı Genelkurmay Başkanlığınca bu kararı onaylamazdı.”*¹³⁵ ifadesi ile tetkik ve tahsis edilmiş bu kararda yanlışlık iddiasının mümkün olamayacağı kanaatine varmıştır. Yargıtay tarafından da incelenen böyle bir kararın, üzerinde araştırmalar yapılması halinde bu

¹³² TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 8, Toplantı:1, Birleşim: 94, 25 Haziran 1951, 364.

¹³³ *Resmî Gazete*, 3 Temmuz 1951, Sayı:7850

¹³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 14, Toplantı:1, Birleşim: 55, 31 Mart 1952, 121.

¹³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 24, Dönem IX, Toplantı 3. 21 Temmuz 1953, 971.

kararı alan öğretmenlerin ve tasdik eden makamların rencide edileceğini savunmuştur. Bu itibarla akademinin vermiş olduğu kararın onaylanması gerektiğini savunmuştur.

1.4.3. Diğer Faaliyetleri

Osman Kavrakoglu, milletvekilliği süresince her fırsatta memleketi Rize'yi ziyaret etmiştir. 25 Haziran 1953 tarihinde gerçekleştirilen Demokrat Parti İl Kongresi, Kavrakoglu yerini almıştır. Kongre'de; Çayeli, Pazar, Ardeşen delegelerinin destekledikleri bir önerge ile hidroelektrik santralinin Fırtına Deresi'nde yapılması talep edilmiştir. Ayrıca Pazar İlçesinde tütün ekimiyle uğraşan köylünün işlerini daha hızlı yoluna koyabilmeleri için yollarının onarımı talebi olmuştur.¹³⁶

Kongrede Der pazarı nahiyesinin nüfus memurunun işlerini yıllarca halledemediğini ve buna bir çare bulunmasını talep etmişlerdir. Delegelerin konuşmaları ve talepleri kısa sürmüş, Kongre Başkanı delegelerin istekleri karşılığında bir komisyonun görevlendirilmiş olduğunu söylemiştir. Osman Kavrakoglu söz alarak, komisyonun araştırmalarının bir an önce sonuca varması ile sorunların ortadan kalkacağını ifade etmiştir. Başvekil ve Parti Başkanı Adnan Menderes'in Rize'de tayin edilmiş memurların teftişi için emir verdiğini dile getirmiştir. Lakin araştırmalar neticesinde bu memurların kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri tespit edildiğini ve bu gibi kimselerin meslekten uzaklaştırıldığını söylemiştir. Fevri hareket etmenin fayda getirmeyeceği ifade ederek hükümetin son çay yaprağına kadar bütün mahsulü alabilecek güçte olduğunu ve kimsenin şüphe etmemesini istemiştir.¹³⁷

Osman Kavrakoglu, Yeni fabrikaların kurulmakta olduğunu, gerekli görüldüğü takdirde elde edilen mahsulün dışarıya satılabilecek tesislerin varlığını dile getirmiştir. Akabinde Erzurum yolu hakkında yapılan dedikodulardan haberdar olduğunu ifade ederek, Başbakan Adnan Menderes'in bu konuda hiçbir masraftan kaçınılması dair emir verdiğini söylemiştir. Ayrıca Erzurum-İspir yolunun yapım

¹³⁶ Rize, "Rize Demokrat Parti İl Kongresi", (25 Haziran 1953), 3.

¹³⁷ Rize, "Rize Demokrat Parti İl Kongresi", (25 Haziran 1953), 3.

aşamasında müteahhitlerle istişarede olduklarını, tam vaktinde yol yapımının tamamlanacağını söyleyerek kongredeki tüm vatandaşları müsterih olmasını istemiştir.

Rize'nin kalkınmasına önem veren yapan Kavrakoğlu, Bayındırlık işlerine ayrılan tahsisatın iki misline çıkartıldığını ifade etmiştir. Devletin müteahhitlik işlerinde yeterli mühendise ulaşamadıklarından dolayı tüm imkânları kullanarak yabancı ülkelerden mühendisler getirttiklerini dile getirmiştir. Diğer partiler tarafından ileri sürülen dedikoduların, DP tarafından yapılması planlanan hiçbir projenin önüne geçemeyeceğini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır.¹³⁸

Osman Kavrakoğlu'nun Saat 13'te başlayan konuşması, 14.30'da son bulmuştur. Ara sonrası söz alan delegelerden bir kişi, dinamit ile balık avcılığının yasak olmasına rağmen zabıtalara gözü önünde rahatça icra edildiğini ve buna kimsenin müdahale etmediğini belirtmiştir. Bir iki memurun tayin edilmesi ile bu sonunu hal olacağı belirtmiş, bu konuda üzerinde hassasiyet gösterilmesini istemiştir.

Mesai bitimine doğru görevlendirilen komisyonun tetkik sonuçları başkan tarafından okunmuş ve delegelerin talepleri oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Kongre Başkanı nizamnameye uygun söz almak isteyenlere söz vermiş, lakin Çayeli, Ardeşen ve Pazar delegeleri arasındaki gerginlik nedeniyle Osman Kavrakoğlu salonu terk etmiştir. Kongreye katılan 71 kişiden yalnız 38 tanesi idare heyeti seçimine katılmıştır.¹³⁹

Osman Kavrakoğlu, Rize 'ye bir sonrası ziyaretini 26 Eylül 1953 tarihinde yapmıştır. Milletvekili Kemal Balta ile birlikte Pazar'da açık hava toplantısında siyasi konuşmalar yapmışlardır. Söze ilk olarak Kemal Balta başlamıştır. 1950 seçimlerinde milli iradenin tecelli ettiğinden bahseden Balta, 3 yıl boyunca DP'nin icraatlarından bahsetmiştir. Rize iline 20 milyon lira sarf edildiğini belirterek yeni bir vatan yarattık ifade etmiştir. Kemal Balta'dan sonra kürsüye Osman Kavrakoğlu gelmiştir. Kavrakoğlu, memlekete hayat rejimi getirdiklerini ve politikacıların birtakım uydurmalarına karşı uyarmaya geldiğini ifade etmiştir.¹⁴⁰

¹³⁸ Rize, "Rize Demokrat Parti İl Kongresi", (25 Haziran 1953), 3.

¹³⁹ Zümri Rize, "Rize Demokrat Parti İl Kongresi", (25 Haziran 1953), 4.

¹⁴⁰ Rize, "Kemal Balta ve Osman Kavrakoğlu'nun Siyasi Konuşmaları", (26 Eylül 1953), 2.

1.5. X. Dönem Meclis Faaliyetleri

1954 yılında gerçekleşen seçim kampanyaları yurdun dört tarafında devam etmiş, Kavrakoğlu 'da diğer vekil adayı arkadaşları gibi yurt gezilerine çıkarak mensup olduğu parti için halktan destek istemiştir. X. dönem genel seçimleri 2 Mayıs 1954'te yapılmıştır. Çoğunluk esasına dayalı bir seçim olması münasebetiyle DP, 1950 seçimlerine kıyasla oranla oy oranını arttırmıştır. Oyların %58,4'ünü alarak tekrar iktidara başına geçmiştir.¹⁴¹ Osman Kavrakoğlu' da 1954 seçimlerinde 51623 oy alarak tekrar Demokrat Parti Rize milletvekili seçilmiştir. 4 Mayıs 1954'te mazbatasını alarak Meclise girmiştir.¹⁴²

1.5.1. X. Dönem Kanunlarla İlgili Görüşleri

Osman Kavrakoğlu 29 Ağustos 1956'da İstimlak Kanunu 30.maddesinin tadili hakkında söz almıştır. İstimlak Kanunu 30. maddeye göre *“gayrimenkul işlemlerinden kaynaklanan işlemlerde, şahıslar anlaşma yoluyla işlerini halleder, anlaşamadıkları takdirde devletin idari dairelerince tetkik edilerek iki ay içerisinde karara bağlanır”* hükmü ile değiştirilmesi talep edilir. İstimlak edilen gayrimenkulün amacı doğrultusunda kullanılmaması halinde bunun iadesi halinde, idarenin tasarrufu ile bedel iade taleplerine cevap verilmesi istenmiştir.¹⁴³

Kavrakoğlu, gelirin iadesi konusunda bir hükmün olması gerektiğini ileri sürmüştür. Zira bu tutarın faizle mi iade edileceği üzerine bir metin hazırlanmasını daha elzem bulmuş ve bu hususta encümenin daha uygun bir hüküm vereceğini savunmuştur.¹⁴⁴

Osman Kavrakoğlu, 11 Eylül 1957 tarihinde 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun 35 ve 109. maddelerinin tadili ve bu kanuna geçici bir madde ilâvesine dair bir teklif sunmuştur. Seçim bölgelerindeki meseleleri gündeme getirmiş, seçilme yeterliliğine sahip her vatandaş milletvekilliğine adaylığını koyabilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kanunda bazı noksanlıkların olduğunu sunmuş olduğu teklif ile giderilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Teklifine göre siyasi

¹⁴¹ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 09.05.2023.

¹⁴² Sinan Başaran, *Rize'de Seçimler, Cumhuriyet Döneminde Rize II (1950-1980)*, 75.

¹⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 13, Devre X, İçtima 2, 29 Ağustos 1956, 880.

¹⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 13, Devre X, İçtima 2, 29 Ağustos 1956, 883.

partilerin genel merkezlerindeki yetkili organlarda bu partilerin seçim çevreleri için aday gösterilebilmesi gerektiğini söylemiştir. “Seçime dâhil olan partiler teşkilat kurdukları her seçim bölgesinde çevrenin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermelidir” demiştir.¹⁴⁵ Kavrakoğlu, herhangi bir sebeple seçim bölgesinde milletvekili eksik aday gösterilmesi halinde Yüksek Seçim Kurulu aday sayısının ikmal ile aday listesini tanzim eden parti teşkilatına durumu bildirmeli, ilgili parti teşkilatı bu bildiriden itibaren 24 saat içinde eksiği gidermesinin zaruri olduğunu belirtmiştir. Kanun teklifinin gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bazı vilâyetlerin mukayyet nüfusuyla sayım neticelerinde tespit edilen nüfus adedi arasında büyük farklar görülmektedir. Bunun sebebi, bu vilâyetler halkının çalışmak maksadıyla iş sahalarına muvakkaten gitmiş olmalarıdır. Haddizatında nüfusu çok olan birkaç vilâyetimizde, sayım sırasında, nüfus kütüğünde kayıtlı birçok vatandaşların hariç vilâyetlerde bulunması yüzünden netice, mukayyet nüfustan çok farklı olmaktadır. Seçim Kanunu, vilâyetlerin çıkaracakları mebus adedini nüfus kütüğüne değil sayım neticesine bağlamış olduğundan bu şekilde bir hususiyet arz eden vilâyetlerde bütün memleketteki artışın aksine olarak mebus adedi azalması icap etmektedir. Geçici esbaba müstenit bulunan bu durumun, teklif ettiğim ve esasen kanunda mevcut bir muvakkat madde ile ıslahının muvafık olacağı tabiidir. Bu gayeyi temin için işbu teklifimin kabulünü rica ederim.”¹⁴⁶

Madde üzerinde müzakereye başlanması ile hükümet sözcüsü ve Muvakkat Encümen Üyesi Nusret Kirişcioğlu görüşmeyi başlatmıştır. Bahsi geçen 35.madde için yapılan müzakerede söz alanlardan biri de İzmir Milletvekili Pertev Arat’tır. Arat, konuşulan mevzunun önem arz ettiğini belirterek o bölgede teşkilatlanmasını tamamlamamış bir partinin, aday göstermedikleri ya da eksik bıraktıkları takdirde bütün seçim haklarını kaybedeceklerini doğru bulmamaktadır. Ekseriyetle bu durumdan mesul şahısların iradeleri dışında bir kazada ya da köyde, kasti ya da değil, aday göstermemeleri gibi durumla karşılaştıklarında siyasi parti hakkında doğacak müeyyideleri dikkatle mütalaa etmek gerektiğini savunmuştur. Teklifin kapsamı ile mesuliyeti ağır neticeler doğabileceğinden endişe etmiş, Teklif kabul edilmeden önce oluşan tereddütlerden arındırılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴⁷

Encümen Sözcüsü Nusret Kirişcioğlu, İzmir Milletvekili Pertev Arat’ın endişelerinin yersiz olduğunu, zira mevcut olan Seçim Kanunu’nda bu şekilde hüküm bulunduğunu hatırlatmıştır. Encümen, hukuk sisteminde mevcut bir sistemi,

¹⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima: 3, 9 Eylül 1957, 308.

¹⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima: 3, 9 Eylül 1957, 273.

¹⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: x, İçtima: 3, 9 Eylül 1957, 705.

geçici göçler nedeniyle nüfus sayısı azalan seçim bölgelerini bu durumdan kurtarmak için sunulan teklifin görüşülmesi neticesinde bahsi geçen kanunun birinci maddesine, geçici madde ilavesi yeterli milletvekili katılımıyla kabul edilmiştir.¹⁴⁸

1.5.2. Mecliste Diğer Konularla İlgili Görüşleri

Osman Kavrakoğlu, 16 Mayıs 1955 tarihinde yapılan oturumda gayrimenkul kiralalarında özel mülk esasını içeren konularda söz almıştır. Oturum ilk olarak Emrullah Nutku'nun konuşması ile başlamıştır. Kira Kanunu'nun çıkartılmasının zaruretinin yanı sıra tatmin edici bir düzenlenme yapılmasının gerekliliğini bildirmiştir. Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, Gayrimenkul Kiraları hakkındaki Kanun'un 1. maddesi hakkında konuşmasını yapmıştır. 1. madde;

“Şehir ve kasabalarla iskele, liman ve istasyonlardaki gayrimenkullerin kiralalmalarında, kiralayanla kiracı arasındaki hukuki münasebetlerde bu kanun ile Borçlar Kanunu'nun bu kanuna aykırı olmayan hükümleri tatbik edilir.”¹⁴⁹ şeklindedir.

Ahmet Gürkan, beş celsedir üzerinde durulan bu mevzunun sadece mesken ve ticarethane kiralamalarından ibaret olmadığını belirtmiştir. Bu meskenler haricinde de hükümetin mabetleri de kiraya verdiğini, 2845 sayılı Kanun ile cami ve mescitlerin bazıları, kapatılmış, satılmış yahut kiraya verilmiş olduğunu dile getirmiştir. Birçoğunun da Milli Koruma Kanunu ile vatandaşa kiralandığını vurgulamıştır. Bazılarının ise durumu daha vahimdir. Hâlbuki bu cami ve mescitler kiraya vermek için değil ibadet için inşa edilmiştir. Bu sebeple bir takrir sunulmuştur. 1. maddeye “*Cami ve mescitler yani mabetler hiçbir surette kiraya verilemez ve ibadethane dışında kullanılamaz.*”¹⁵⁰ ibaresi konulmasını talep etmiştir.

Osman Kavrakoğlu, arkadaşlarından Yozgat Milletvekili Ömer Lütfi Erzurumluoğlu, Malatya Milletvekili Nuri Ocakçıoğlu, Elâzığ Milletvekili Şevki Yazman, Tunceli Milletvekili Arslan Bora'nın Milli Müdafaa Vekâleti bütçesinin kabulü sebebiyle kahraman Türk ordusuna TBMM aracılığı ile selam ve sevgilerinin

¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: x, İçtima: 3, 9 Eylül 1957, 274.

¹⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7, Devre: X, İçtima: 1, 16 Mayıs 1955, 278.

¹⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7, Devre: X, İçtima: 1, 16 Mayıs 1955, 278.

ulaştırılması için karar alınmasına dair taktir vermişlerdir. İlk olarak söze Mili Müdafaa Vekâleti Vekili Şemi Ergin başlamıştır.¹⁵¹

Şemi Ergin, Mili Müdafaa Vekâletinin yeni yıl bütçesinin incelenmesi ve kabulünde vatansever duygularla taktir sunan milletvekillerinin, alaka ve yardımlarını esirgemedikleri için şükranlarını sunmuştur. Devletin temel taşlarından biri olan Türk ordusunun, bu alakaya layık olduğunu, vatan görevini itinayla yerine getirdiklerini, hedefledikleri amaca ulaşmak için tüm gücüyle çalıştıklarını söylemiştir. Dünya siyasetinin neticeleri karşısında hükümetin tedbirli hareketi ile milli müdafaa politikasından ödün verilmediğini belirtmiştir.¹⁵²

TBMM Adliye Encümeni, 25 Eylül 1952 tarihinde babasının müteahhitlik yaptığı dönemde amele götürmek için ehliyeti bulunmadığı halde kullandığı kamyonunda, tedbirsizlik neticesinde bir işçinin ölümüne sebebiyet vermesi sonucu mahkûm edilen Erdoğan Oturanç'ın affı hakkında içtimai fayda sağlayacağı düşüncesiyle, 20 Mayıs 1955'te bir kanun teklifi hazırlanmıştır.¹⁵³ Mazbata hakkında ilk sözü Kars Milletvekili Sırrı Atalay almıştır.

Atalay, *“beş on dakika da üstünkörü okunmuş Mazbata”* ile bir vatandaş hakkında kanun çıkartılmasını doğru bulmadığını dile getirmiştir. Zira bazı konuların Adliye Vekâleti tarafından açıklığa kavuşturulmasını istemiştir. Erdoğan Oturanç aldığı cezanın infaz edilip edilmediğinin henüz bilinmediğini, bu sebeple af mümkün mü değil mi anlaşılamayacağını bildirmiştir.¹⁵⁴

Adliye Encümeni Komisyon Sözcüsü Vahid Asena, Oturanç hakkındaki hükmün infaz edilmediğini belirtmiştir. Suçu işlediği tarihte henüz 18 yaşına girmemiş olduğu için mahkemenin yaş haddi nedeniyle hükmün geri kaldığını belirtmiştir. Trabzon Milletvekili Sabri Dilek ise meclisin sahip olduğu affetme hakkının her yerde kullanmasını doğru bulmadığını belirtmiş, Adliye Encümeninin basit bir konu için Meclise teklif sunmasını cüretkâr bir davranış olarak değerlendirmiştir.¹⁵⁵

¹⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 17, Devre: X, İçtima: 3, 25 Kasım 1957, 763.

¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 17, Devre: X, İçtima: 3, 25 Kasım 1957, 764

¹⁵³ TBMM Adliye Encümeni Esas No: 5/20, Karar No: 52

¹⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7, Devre: X, İçtima: 1, 21 Mayıs 1955, 597

¹⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7, Devre: X, İçtima: 1, 21 Mayıs 1955, 603

Bu konuşmalar karşısında söz alan Osman Kavrakoglu, münakaşalar karşısında Adliye Encümeninin teklif Mazbatasında eksiklerin olduğunu dile getirmiştir. Her ne kadar bu konu üzerinde birçok söz söylene de Mazbatadaki eksik bırakılan açıklamaların ve imzaların tamamlanmasını teklif ettikten sonra bu konu üzerinde mütalaa edilmesinin yerinde olacağını söylemiştir.¹⁵⁶ Birinci celse sonunda Erdoğan Oturanç'ın affı hakkındaki Adliye Encümeni mazbatasını reddedilmiştir.¹⁵⁷

Kırşehir Milletvekili ve Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı, Mecliste geçen bir konuşması sırasında TBMM'ye hakaret ve küfür ettiği iddiası ile milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması için bir Mazbata verilmiştir. Mazbataya imza atan mebuslar fikir ayrılığına düşmüş; bir kısım milletvekili mazbatanın kabul edilmemesini talep ederken bir kısım milletvekili de soruşturma geçirmesini talep etmiştir. Diğer yandan mecliste sarf edilen konuşmanın suç sayılmasının zaruret olduğu noktasında fikir ayrılıkları yaşanmıştır.

Bu konuda söz alanlar arasında İsmet İnönü de bulunmaktadır. İnönü'ye göre; milletvekilliği iki teminat altında yapılmaktadır. Biri, meclis içindeki konuşmalardan dolayı mesuliyet altında olmamaları, diğeri ise görevleriyle alakalı olmayan, dışarıdaki isnatlardan dolayı milletvekilliğinin kaldırılması müessesesidir.¹⁵⁸

Osman Kavrakoglu, TBMM'ye karşı işlenmiş ağır hakaret suçundan dolayı müzakere edilmesinden rahatsızlık duymaktadır. Müzakere edilen hakaretlerin özellikle altını çizmiştir. Söz konusu Meclis olması sebebiyle görüş ayrılıklarının bir kenara bırakılması gerektiğinden bahsetmiştir. Meclis başkanından söz almadan edilen hakaretler karşısında Bölükbaşı'nın 3 celse dışarı çıkartılmasının sarf ettiği kelimelerin bir karşılığı olmadığını ifade etmiştir.

Osman Bölükbaşı'nın; *“Namussuzlar, namussuz olmasanız böyle bir kanun çıkartmazdınız.”*¹⁵⁹ şeklindeki sözlerini buradaki şahıslara değil, bizzat Türk milletini temsil eden TBMM'ye karşı bilerek ve isteyerek söylediğini ifade etmiştir. Disiplin

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7, Devre: X, İçtima: 1, 21 Mayıs 1955, 603

¹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7, Devre: X, İçtima: 1, 21 Mayıs 1955, 630

¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima: 3, 24 Haziran 1957, 453-460.

¹⁵⁹ Sözü geçen konuşma için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima: 3, 24 Haziran 1957, 273.

kararı adli tatbikata mâni olmamalı, küfür meşru sayılmamalı düşüncesini savunmuştur.¹⁶⁰

Sivas Milletvekili Bahattin Örnekol, Muğla, Denizli, Bolu ve Sakarya illerinde zelzeleden zarar görenlere yardım hakkındaki kanun lâyihasının birinci maddesindeki Amme Tesisleri meyanına zelzeleden zarar görmüş şehir ve kasabalardaki ilkokulların da eklenmesi için telif sunmuştur. Bütçe Encümeni adına Refet Aksoy, birinci maddeye ekleme yapılmasının imkânsız olduğunu belirtmiş, 17.madde de okullara ait bir hüküm olduğunu söylemiştir. Bu istek üzerine kanunun 2. 3. ve 17.maddelerinin müzakeresi başlamıştır. Osman Kavrakoğlu bu meydana yaptığı konuşmada şunları söylemiştir.

“Birinci madde dikkatle bakıldığında, üçüncü maddenin bir zeylidir. Birinci madde de mecburi ve amir hüküm mahiyetinde üçüncü maddenin mevzu bahisedilmemesi gerektiği anlaşılr. Birinci madde bina sahiplerini hatta kiracıları mecburi bir ardım fonuna bağlamıştır. İkinci madde bunun şeklini, üçüncü madde ise birinci maddenin şümülüne girmeyen, hiç oturulamayacak evlerle, hasara uğramış ev sahiplerine hükümetçe yardım yapılabilmesi imkânının ellerinden alınmaması için, birinci maddedeki kesinlik karşısında az zarar görmüş vatandaşlara da yardım kapısının kapanmasın diye bu hüküm sevk edilmiştir. Eğer üçüncü maddede arz edildiği gibi amir bir hüküm mahiyeti verilerek ‘dır - yapılır’ kelimelerini koyarsak o taktirde yalnız zelzelede felaketinden dolayı tardım görenler değil, bütün tamire muhtaç bina sahipleri dahi gelip yardım talep edebilir. Bu itibarla burada ihtiyari kalmaya mecburuz. Esasen birinci madde kati olarak bütün yardıma muhtaç vatandaşları kapsamaktadır. İkinci madde ise daha az hasara uğrayan, istimal imkânı olan yerlerin sahiplerine yardım edebilecek imkânı her zaman hükümetin elinde bulundun diye bu hüküm koyulmuştur. Bundan dolayı maddenin olduğu gibi kalması yerinde olacaktır.”¹⁶¹

Osman Kavrakoğlu, Ruznamenin bir defa müzakereye tabii olan maddeleri arasında 4. sırada bulunan Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı’nın teşrii masuniyetinin kaldırılmasına dair Başvekâlet tezkeresi hakkında Teşkilatı Esasiye ve Adliye encümenlerinin mürekkep Muhtelit Encümence hazırlanan mazbatanın suallerle diğer bütün işlerle takdimden müzakere teklifi üzerine olmuştur.¹⁶²

1.5.3. Diğer Faaliyetleri

Osman Kavrakoğlu, 8 Eylül 1955 tarihinde DP merkez İdare Heyeti azalarından bir heyet ile Rize’ye gelmiştir. Heyet parti mensupları ile istişare ettikten

¹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima: 3, 24 Haziran 1957, 469-471.

¹⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima: 3, 14 Haziran 1957, 213

¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima: 3, 24 Haziran 1957, 466.

sonra Hopa'ya hareket etmişlerdir. Bu heyet bir ay boyunca parti teşkilatlanmasını teftiş edecektir.¹⁶³

6 Mart, Rize'nin kurtuluşu münasebetiyle Rize milletvekilleri, Belediye Reisi tarafından davet edilmiş, davete istinaden Osman Kavrakoğlu'nun da dâhil olduğu bir teşekkür mektubu gönderilerek, nazik davet için teşekkür eder, kurtuluş bayramı münasebetiyle en iyi temennilerini sunmuşlardır.¹⁶⁴

1.6. XI. Dönem Meclis Faaliyetleri

1.6.1. XI. Dönem Kanunlarla İlgili Görüşleri

09.02.1959 tarihinde Ankara Milletvekili Recep Dengin'in Karayolları Trafik Kanunu'nu 42.maddesinin tadili hakkında sunmuş olduğu teklifle oturum başlatılmıştır. Bu oturumda Dengin, otomobillerde kullanılan lambaların, farların sürekli olarak yakılmasıyla milli servetin dışarıya gittiğini belirtmiştir. Özellikle büyükşehirlerde binlerce aracın çeşitli sıkıntılardan dolayı piyasada malzeme bulamadığını ve yurtdışından temin etmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Bu denli masrafın otomobillerde kullanılan gereksiz far kullanımından kaynaklandığını, iktisadi ve mali olarak incelemeye tabi tutulmasını söylemiştir.¹⁶⁵

Osman Kavrakoğlu, teklifte sunulduğu gibi lambaların kullanılmaması durumunda belirtildiği gibi bir tasarrufun elde edilmeyeceğini savunmuştur. *“Bunun hesabı mümkün olmadığı gibi, araçların büyük ya da küçük lambalarını yakmalarını istemek kazaların artmasına da sebep olacak.”* demiştir. Bu konuda teklife iştirak etmediğini belirtmiştir.¹⁶⁶

1957 seçimlerinden sonra yapmış olduğu ilk konuşma ise Sakarya Milletvekili Nusret Kirişçioglu'nun Dâhiliye Nizamnamesinin 67. Maddesinin 3.fıkrasının tadiliyle alakalı olmuştur. *“Teklif edilen Madde 67/3'e göre durumu cami olmayan veya esbabı mucibinde çirkin ve müstehcen sözleri ihtiva eden teklifler*

¹⁶³ Zümriit Rize, “Mebusumuz O. Kavrakoğlu Geldi” (8 Eylül 1955), 1.

¹⁶⁴ Zümriit Rize, “Rize'nin Kurtuluşu Münasebetiyle Belediye Reisimize Gelen Telgraflar” (6 Mart 1956,) 2.

¹⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima: 3, 14 Haziran 1957, 94.

¹⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7, Devre: XI, İçtima: 2, 9 Kasım 1959, 102.

ikmal ve tahsis edilmek suretiyle meclis riyaseti tarafından sahiplerine iade edilir”¹⁶⁷ demiştir.

Kavrakoğlu, kürsüye çıkarak; “*Demokraside, parlamenter rejimlerin en büyük düşmanı demagojidir*” demiştir. Meclisteki görüşmelerin devamına engel olacak ekseriyetin aranmasından duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir. Mecliste üçte iki uygulamasının varlığından bahsederek, parti üyelerinin meclise gelmediği için müzakereye başlanmadığını dile getirmiştir.¹⁶⁸

Hattı zatında müzakere sırasında herkesin kabul ettiği ve bildiği daha belirgin bir hüküm dile getirilmektedir. Kavrakoğlu’na göre; “*demokraside çoğunluğun dediği doğrudur diye bir kaide yoktur. Fakat parti olarak yapılanların doğru olduğuna vicdanen kanaat getirildiği için bu mevzuunda müzakere edilmektedir.*”¹⁶⁹ şeklindedir. Meclisi 33 senelik tatbikat ile idare etmeye kalkarsak bugün daha başka vakalarla karşılaşılır demiştir. Meclis başlar başlamaz çoğunluk olması şarttır.

Nizamnamenin istenilen mutlak çoğunluğa ulaşmadığı takdirde müzakereye başlanamayacağı belirtilmiştir. Bundan sonraki süreçte bir de karar çoğunluğu aranmıştır. Her ne kadar Faik Ahmet Barutçu, “*Herkes vazifesini yapsın. Bizler oturduk dinledik, iktidar da otursun görevini yapsın.*” dese de muhalefetten meclisi terk edenler olursa karar çıkartmak için karar aşamasında nisap aramak hakkı istenmiştir. Zira müzakere sırasında “*Biz dışarı çıktık çoğunluk bozuldu.*”¹⁷⁰ diye meclis kararları sonuçsuz kalsın istenmemiştir.

Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, içtüzük tadiliyle alakalı müzakerelerin üzüntü verici olarak bulunduğunu belirtmiştir. Özellikle bazı müzakerelerin 10 saatten fazla sürdüğünü, orada bulunan vekilleri oldukça yorduğunu ifade etmiştir. Sanki seferberlik ilan ediliyor ya da savaş çıkıyormuşçasına alelacele alınmak istenen kararların dayatılması lüzumsuz bulunduğunu söylemiştir. Netice itibarıyla sunulan teklifte grupça bir fayda görmediğini belirtmiştir.¹⁷¹

Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçıoğlu ve üç arkadaşının, TBMM Dâhilî Nizamnamesinde yazılı Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri hakkındaki

¹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Devre: XI, İçtima: 1 27 Ağustos 1957, 315.

¹⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Devre: XI, İçtima: 1 27 Ağustos 1957, 319.

¹⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Devre: XI, İçtima: 1 27 Ağustos 1957, 320.

¹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Devre: XI, İçtima: 1, 27 Temmuz 1957, 325

¹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Devre: XI, İçtima: 1, 27 Temmuz 1957, 327

Kanun teklifinin önemine binaen bir an önce kanuniyet kazanması için gündeme alınarak diğer bütün işlere takdimen müzakeresi teklif edilmiştir.¹⁷²

Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, TBMM kurulduğunda birçok tahkikat kurulu kurulduğunu, şimdiye kadar hiçbir kurulunda vazifelerini yerine getirmekte başarısız olmadıklarını dile getirmiş, yeniden kurulması teklif edilen tahkikat komisyonunun anayasayı ihlal ettiğini belirtmiştir. Yetkin'e göre teklif edilen layihaların 48 saat geçmeden müzakere edilmesi nizamnameye aykırı bir durumdur.¹⁷³

Ortakçioğlu, Tahkikat Komisyonu'nun kuruluş amacını izah ederek CHP'nin, Tahkikat Encümeni tarafından açılan tahkikatla ilgili olarak şeffaf bir şekilde hareket etmesi gerektiğini söylemiştir. Muhalefetin tahkikatı engellediğini ve kendilerini tehdit ettiğini ifade etmiştir. Tahkikat Encümeni'nin sadece tahkikatın selameti için tedbirler alabileceğini, ancak ceza vermek gibi bir yetkisi olmadığını belirtmiştir. Ortakçioğlu, Encümen'in ceza verme yetkisine sahip olmadığına dikkat çekerek, Meclis üyelerini bu konuda uyarmaktadır. Ayrıca, CHP'nin çok kutsal bir varlık olarak görülmesi nedeniyle, Encümen'in üyelerinin bile bu partiye dokunulamayacağını savunarak, bu durumun millete zarar verdiğini vurgulamıştır.¹⁷⁴

Hüseyin Ortakçioğlu konuşmasını tamamlamasından sonra CHP adına İsmet İnönü söz almıştır. İnönü, teklif ettikleri Kanun Tasarısının sebebinin, DP'nin atmış olduğu iftiraları tahkik etmek istemeleri olduğunu dile getirmiştir. İsmet İnönü'nün bazı sözleri mecliste gerginliğe neden olmuştur.¹⁷⁵

İnönü; iktidar partisi tarafından yapılan suçlamaların gerçeği yansıtmadığını, yapılan tahkikatlar sonucunda mahkeme kararıyla beraat ettiklerini belirtmiştir. Tahkikat Encümeni'nin amacından saptığını, seçimlerin önceden hazırlandığını, gündemde olan tahkikatların gerekli olmadığını söylemiştir. DP'nin seçim çalışmalarına sıra geldiğinde, muhalefet partilerin iş birliği yaparak seçime hazırlandığı zamanlarda fevkalade kanunlar çıkararak muhalefetin güçlenmesinin

¹⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 18, Devre: XI, İçtima: 3, 18 Nisan 1960, 274.

¹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 18, Devre: XI, İçtima: 3, 27 Nisan 1960, 275

¹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre: XI, İçtima: 3, 27 Nisan 1960, 276-287.

¹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre: XI, İçtima: 3, 27 Nisan 1960, 297.

önüne geçtiğini vurgulamıştır. Seçim öncesi muhalefetin güçlenmemesi için her yolu denediğini dile getirmiş, asıl meselenin bundan ibaret olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶

İnönü'nün bu konuşmaları tansiyonu yükseltmiş, meclisteki karışıklığı arttırmıştır. Sözlerini daha da sertleştiren İnönü'yü, TBMM Başkan Vekili uyarmış ve konuşmaların bir kısmı zabıtlardan çıkarılması ve 12 oturumdan men cezası verilmiştir.¹⁷⁷

Dördüncü celseye gelindiğinde söz alan Osman Kavrakoglu, konuşmaya başladığı sırada CHP grubundan gelen gürültüler devam etmiş, bunun üzerine Kavrakoglu istedikleri kadar gürültü yapabileceklerini, milletin meclise layık olmadığını gördükleri vekillerini ebediyen Meclisten çıkaracaklarını söylemiştir. Meclis bir kanunu kabul ettiğinde, kanunun anayasaya aykırı olamayacağını belirtmiş, Meclisin anayasanın yapıcılığı görevini yerine getirdiğini ve teklifleri müzakere ederken anayasa ile uyumlu olup olmadığını dikkate aldığını belirtmiştir. Tahkikat Encümeni'nin muhalefet lideri hakkında iddialarını incelediğini ifade etmiştir. İsmet İnönü'nün kendisini kanun ve idari tedbirlere karşı ayrıcalıklı bir konumda gördüğünü ve bu nedenle siyasi çatışma yarattığını dile getirmiştir. Meclisin görevinin muhalefetin faaliyetlerini incelemek ve partisinin çalışmalarını değerlendirmek olduğu söyleyen Kavrakoglu, kanun teklifinin, meclisin asli ve doğal bir görevi olduğunu, yerine getirme konusunda etkili bir araç olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁸

Kavrakoglu'nun konuşmasından sonra kanun teklifi müzakere edilmeye başlanmıştır. Müzakere sırasında CHP vekilleri toplu bir şekilde meclisi terk etmiş, teklif edilen kanunun maddeleri tek tek okunup onaylanmıştır. Kabulünden sonra Tahkikat Komisyonu'na verilmesi istenen Salahiyet Kanunu kabul edilmiştir.¹⁷⁹

Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler sağlayan Salahiyet Kanunu kabul edildiğinde, ülkede olaylar konusunda iktidar ve muhalefet konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. İktidar, olayların muhalefetin kışkırtıcı siyaset, yüzünden yaşandığını savunurken, gazeteler ülkedeki baskı ve haksız kazanç siyasi çekişmeler

¹⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre: XI, İçtima: 3, 27 Nisan 1960, 298.

¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre: XI, İçtima: 3, 27 Nisan 1960, 301.

¹⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre: XI, İçtima: 3, 27 Nisan 1960, 303-304-307-308.

¹⁷⁹ TBMM Tahkikat Encümenlerinin vazife ve salahiyetleri hakkında Kanun *Resmî Gazete*, 28.04.1960.

ve suiistimallerden kaynaklandığını yazmıştır. Muhalefet ise iktidarın ülkenin ekonomisini yürütememek ve adaletsiz davranmakla suçlayarak hükümetin ülkeyi darbeye sürüklediği görüşündedir.¹⁸⁰ Salahiyet Kanunu'nun kabul edilmesi sonrasında, Ankara'da Ulus, Akis, İstanbul'da Dünya Gazetesi, İzmir'de Demokratik İzmir, Sabah Postası, Bursa'da Yeni And, Adana'da Yeni Adana olmak üzere 10 gazete ve 2 derginin yayınlanması yasaklanmıştır. Basın yasağı 27 Nisan'da Akis ve Dünya Gazetesi'nin üzerinden kaldırılmıştır.¹⁸¹

1.6.2. Mecliste Diğer Konularla İlgili Görüşleri

24.11.1958 tarihinde Adliye Vekâleti 1958 bütçesi münasebetiyle söz almıştır. Bütçe görüşmelerinde ilk sözü Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu adına Atalay Akan almıştır. Akan, siyasi münakaşaya yer vermeden devlet hizmetini yerine getirmeyi temenni etmiştir. Demokratik rejimlerde adalet hizmetleri büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle adaletin mükemmeliyet derecesinin, bir ülkenin medeni seviyeye ulaşmasının en önemli ölçüsü olduğu belirtmiştir. İnsan haklarını koruyan kanunların var olması, donanımlı hakimlerden, mahkemelerden ve bu mahkemelerin işlerini selametle yürütebilmesi için hukukun işleyişinde iyi bir sistemin tesis edilmesi ile mümkün görüşünü savunmuştur.¹⁸² Teminatsız hâkimli mahkemeleri, istiklalin muhafazasında bir engel olarak görmüştür. Bu sebeple hakimlere verilen teminat bir imtiyaz değil, adalet sisteminin aksamadan ifa edilebilmesi için verilmiş bir haktır ifadesini kullanmıştır.

Osman Kavrakoglu, bütçe konuşmalarında, hâkim teminatının zamanın en fazla tartışılan konularından biri olduğuna dikkat çekerek, bu meseleye odaklanılması gerektiğini söylemiştir. Adil bir şekilde çalışmaları isteniyor ise tek yolun adliyelerin siyaset arenasına sokulmaması gerektiğini dile getirmiştir. Kendisinin de hâkimlikten geldiğini ve siyasi çekişmelerin hâkimlik kadrolarına ne

¹⁸⁰ Selin Esen, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 267, 171-172

¹⁸¹ Esen, a g m, 188.

¹⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 2, Devre: XI, İçtima: 1, 24 Şubat 1958, 495.

denli tesir ettiğini vurgulamıştır. Herkese düşen görev, adliyeleri siyasi çekişmelerden uzak tutmak olduğunu belirtmiştir.¹⁸³

Atalay Akan, CHP olarak Kavrakoglu ile hemfikir olmadıklarını söyleyerek, siyasi organların hâkimin kararlarına müdahale etmemeleri gerektiğini söylemiştir. İktidar ve muhalefetin her ikisi de ülkenin huzuru için buna mecbur olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴

18 Nisan 1960 tarihinde Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar ve Denizli Milletvekili Baha Akşit'in CHP'nin yıkıcı, kışkırtıcı, kanun dışı faaliyetlerinin ülke genelinde mahiyetinin neler olduğunu tahkik etmek için meclis tahkikatı açılmasına ilişkin karar vermiş, bu karar oybirliği ile kabul edilmiş, müzakere edilmesine karar verilmiştir.¹⁸⁵

Reis vekilliğini yapan Refik Koraltan, oturumda okuduğu taktirde özetle; CHP idarecilerinin milli hâkimiyet esasına ters düşen faaliyetlerde bulunduğunu ifade edilmiştir. Seçim dışı yollarla iktidara gelme cabası içinde olduğunu, hücre örgütleri kurarak halkı tahrike sürüklediği, kardeş kavgalarına sebebiyet verdiği, gayrimeşru davranışlarında bazı basın mensubu isimlerinde CHP ile iş birliği yaptığı belirtilmiştir.¹⁸⁶

Her türlü yıkıcı faaliyetlere teşvik eden CHP'nin, ülkeyi emniyet ve asayiş mücadelesinde başarısızlığa sürüklediği düşünülmektedir. Bu sebeple ki siyasi mücadelede meşruiyet sınırlarını fazlasıyla aştığı tespit edilmiştir. Demokratik idarenin sağlam temeller üzerine oturtulması için, TBMM'ye bildirilmek üzere, Dâhiliye Nizamnamesinin 177.maddesi hükümlerine göre 15 kişilik bir tahkikat komisyonunu kurulmasını, bu komisyonun Meclise ya da adli mercilere gerek kalmaksızın nizamnamenin 16. maddesinde yer alan yetkilerle donatılması ve ayrıca çalışma süresi 3 ay olarak belirlenmiştir.¹⁸⁷

Encümenin amacı bugüne kadar yaşanan olaylar Türkiye'de gerçekleşen suçlara karşı durabilecek kurum ve müesseselerin görevini yerine getiremediği kanaati vermiştir. Bu sebeple hadiseler Türkiye'de siyasi huzur ve istikrarın

¹⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 2, Devre: XI, İçtima: 1, 24 Şubat 1958, 502.

¹⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 2, Devre: XI, İçtima: 1, 24 Şubat 1958, 510.

¹⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 18, Devre: XI, İçtima: 3, 18 Nisan 1960, 190.

¹⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 18, Devre: XI, İçtima: 3, 18 Nisan 1960, 191.

¹⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre: XI, İçtima: 3, 27 Nisan 1960, 278.

sağlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması için TBMM'nin müdahale etmesi gerekli görülmüştür.¹⁸⁸

Osman Kavrakoglu, yapmış olduğu konuşmada, iktidar ve muhalefet arasında son günlerde buhranlı ve gergin havanın yaşandığına değinmiştir. Siyasi menfaatlerden ziyade milli çıkarların mevzu bahis olduğunu, kritik dönemlerden geçtiklerini dile getirmiştir. Konuşma da İsmet İnönü'nün kardeş kavgasına sebebiyet verecek konuşması nedeniyle milli iradeyi felakete sürüklediğini dile getirmesi ile bazı muhalefet vekilleri salonu terk etmiştir.¹⁸⁹

Basın tarafından da bu değerlendirmeler yapılır iken muhalefet partisi de boş durmamış, bu karar karşısında bir önerge hazırlayarak 21 ayrı konudan dolayı Adnan Menderes hakkında Meclis Tahkikatı açılması istenmiştir. CHP'nin önergesindeki iddia adli güvensizlik, basına baskı, suiistimaller, insan haklarının hiçe sayılması gibi konular içermektedir. Lakin önerge reddedilmiştir.¹⁹⁰

Demokrat Partinin attığı son adım olan Tahkikat Encümeninin kuruluş kararı ve Salahiyet Kanunu, akabinde 1960 yılında yaşanan gelişmeler son raddeyi getirmiştir. Cemal Gürsel'in 27 Mayıs günü radyoda yaptığı konuşmada; *"Bir aydan beri memlekette cereyan eden ve milleti süratle korkunç buhranlara sürükleyen hadiseleri biliyorsunuz. Bu gidişin memleketi kanlı bir kardeş kavgasına da götürmekte olduğunu her aklı başında vatandaşın takdir edeceğine kaniim"*¹⁹¹ ifadesi özellikle Tahkikat Encümeninin kuruluşu ile yaşanan olaylar darbenin mahiyetini belirlemiştir.

¹⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre: XI, İçtima: 3, 18 Nisan 1960, 191.

¹⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 18, Devre: XI, İçtima: 3, 18 Nisan 1960, 207.

¹⁹⁰ Cumhuriyet, "CHP ve Basınla İlgili Önerge Bugün Mecliste Görüşülüyor" (17 Nisan 1960), 1.

¹⁹¹ Ak Devrim, Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara, 1960, 50.

2. 27 MAYIS SÜRECİ, OSMAN KAVRAKOĞLU’NUN TUTUKLANMASI VE HAKSIZ İKTİSAP DAVASI

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesine Gidiş ve Osman Kavrakoğlu’nun Durumu

Modern Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş maksadı gereği batılılaşmayı, çağdaş toplum ve yaşamı ve demokrasiyi esas almıştır. Tüm bu maddelerin oluşumu içinse çok partili hayata geçiş, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren gündemde olmuştur. Çoğunluk demokrasi anlayışının faaliyete geçmesi ise 1946 yılında olmuş, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti’nin kurulmasıyla da ilk adım atılmıştır. DP, 1950 yılında seçimlerde oy çokluğu ile tek başına iktidar koltuğuna oturmuş, on yıl boyunca da iktidarda kalmıştır.¹⁹²

1960 yılına kadar geçen süreçte ülkenin birçok yerinde üniversite öğrencilerinin yürüyüş yapımları, kolluk kuvvetlerinin öğrencilere karşı orantısız güç kullanması, kamuoyunca çıkan çeşitli iddialar, CHP’nin iktidarı daha şiddetli eleştirmesine neden olmuştur. İsmet İnönü’nün erken seçim talebiyle yaptığı yurt gezilerinde yaşadığı olaylar ayaklanmaları daha çok tetiklemiş, ülkenin gençleri arasında ayaklanmalara sebep olmuştur. Ülke adeta bir kaos içine girmiş, aydın kesim, üniversite öğrencileri, muhalif kanat iktidara karşı saf tutmuşlardı.¹⁹³

Dönemin vahametini Osman Kavrakoğlu, hatıratında şöyle ifade etmiştir;

*“1960 Nisan’ındayız. Sokak hareketleri birbirini kovalıyor, üniversiteliler polislerle adeta köşe kapmaca oynuyorlar. Basındaki solcular seferber halde bu anarşiye çanak tutmakta. Muhalefet seçim yoluyla iktidara gelmenin değil, iktidardaki partiyi devirebilmenin gizli hesaplarıyla meşgul. Halk Partisi 1954 seçimlerindeki güdük kadrosunu 174 milletvekilliğine çıkarmış olmanın azgınlığı içinde Meclisi çalıştırmamak için akıl almaz kavgalar çıkarma çabasında.”*¹⁹⁴

Demokrat Parti, 1960’ın mayıs ayında bir darbe girişiminin olacağı yönünde bilgiler almıştır. Dönemin Milli Emniyet Hizmeti¹⁹⁵ Başkanı Ahmet Celalettin

¹⁹² Zehra Aslan, 60 yıl Sonra 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine Bakmak, Erişim Tarihi: 27.02.2023 <https://www.indyturk.com/node/185571/t%C3%BCrkiyeden-sesler/60-y%C4%B1l-sonra-27-may%C4%B1s-1960-askeri-m%C3%BCdahalesine-bakmak-1>

¹⁹³ Şevket Süreyya Aydemir, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973), 312-314.

¹⁹⁴ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 20.

¹⁹⁵ Milli Emniyet Hizmeti (MAH-MEH) 22 Temmuz 1965 yılında Millî İstihbarat Teşkilâtı adını almıştır.

Karasapan, Menderes'i ordu içindeki yapılanmalardan haberdar etmiştir.¹⁹⁶ Diğer bir bilgi ise 3 Mayıs 1960'ta Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanı Etem Menderes'e yazdığı mektupla gelmiştir. Cemal Gürsel, 27 Mayıs günü radyoda yaptığı konuşmada dünya genelinde kötüleşen durumların yanı sıra vatandaki politika ve bazı politik liderlerin sebep olduğu kriz dâhil olmak üzere, toplumsal bozulmanın endişe verici düzeyde olduğundan bahsetmiştir. Politik liderlerin kendi ihtirasları nedeniyle toplumsal çöküşe doğru seyrettiğini belirterek, bu durum karşısında harekete geçilmemesinin vicdan sahibi insanlar için bir utanç kaynağı olduğunu vurgulamıştır. Cemal Gürsel, döneminde yaşanan sorunlar üzerine bazı çözüm önerileri sunmuş olmasına karşın politikacıların kendi çıkarları yüzünden bu önerilere kulak vermediğinden bahsetmiştir.¹⁹⁷ Ülkede yaşanan sorunları ve fikirlerini dile getirerek aktif bir vatandaşlık ve sorumlu liderliğe ihtiyaç olduğuna vurgu yapmıştır. Mektubun içeriğinde hükümetin antidemokratik kanun ve uygulamalardan vazgeçmesi ve vatandaş hak ve hürriyetlerine müdahale edilmemesi gerektiği yazmaktadır. Bu mektup 12 Temmuz 1960'ta Resmî Gazetede yayınlanmıştır.¹⁹⁸

Osman Kavrakoglu 'da darbeden bir süre önce çocukluk arkadaşı vasıtasıyla ihtilal olacağı haberini almıştır. Derhal Adnan Menderes ile görüşmeye gitmiş, darbe söylentilerinden kendisini haberdar etse de ordunun ve halkın kendisinden taraf olduğunu düşünmüştür. O günleri Kavrakoglu hatıratında şöyle dile getirmiştir:

*"Bu hay huyun sürüp gittiği bir sabah evimdeyim, kahvaltımı yaptıktan sonra gazetelere göz gezdiriyorum. Bu sırada kapı çalındı, oğlum bir arkadaşımın beni görmeye geldiğini haber verdi. Gelen benim çocukluk arkadaşımdı."*¹⁹⁹

Ailelerin yakın komşuluk kurduğu arkadaşından zaman içinde ayrılmıştı. Seneler sonra karşısında arkadaşını gören Kavrakoglu çok şaşırılmış ve sözlerine şu ifadelerle devam etmişti;

"...Seneler geçti, ben hukuk tahsil ederken Suphi'nin de Harbiye'ye devam ettiğini haber aldım, tekrar buluşmak mümkün olmadı Demokrat Parti kurulurken rahmetli dayısı Ordu İl Teşkilatı'nın başına geçmişti, bana Suphi'nin mükemmel bir subay olduğunu anlatmıştı. Beni ziyarete gelen işte bu Suphi Bey idi. Sivil giyinmişti, hasret

¹⁹⁶ Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, 22.

¹⁹⁷ Akdevrim, 51.

¹⁹⁸ *Resmî Gazete*, 12 Temmuz 1960, Sayı: 10549, 1708.

¹⁹⁹ Kavrakoglu, *Hatıralarım*, 20.

*ve muhabbetle kucaklaştık. Kahvelerimizi içerken bana Kurmay Albay olarak Başbakanlık'ta görevli olduğunu anlattı”.*²⁰⁰

Ziyaret sebebi, memleketin ilerisi için duyduğu ciddi endişelere dayanmaktadır. “Bazı subaylar sol propagandalara kapılarak bir macera peşinde idiler...”²⁰¹ Harp Okulunda hemen bütün gençlerin ellerinde sadece Cumhuriyet gazetesi görülmekteydi zira Halk Partisi'nin tek kurtuluş ümidi olduğu inancı yazılmaydı.

Suphi Beyin anlattıklarına göre, emir ve kumanda mevkiinde bulunanların bir kısmı da bu havaya girmişlerdi. Millî Savunma Bakanlığını adeta ele geçirmişlerdi. En yakınındaki emir subayı dahi bu gruba katılmıştı. Osman Kavrakoglu duydukları karşısında dehşete düşmüş şu sözleri söylemiştir:

“Tezgahlanan oyunu sayın Başbakan'a anlatmak lâzımdı, bu gidiş durdurulmadıkça yolumuz karanlığa çıkacaktı. Suphi Bey'den ayrıldım ve derhal Başbakanlık'a koştum, duyduklarımı anlattım. Sayın Menderes beni üzümlere dinledi. “Ethem'i çağırayım (Milli Savunma Bakanı) bu konuya ciddiyetle eğilmek lâzım seni de arayacağım.” dedi, böylece Başvekâletten ayrıldım. Ertesi gün özel kalemden aradılar, derhal Başbakanlık'a gittim, içeri girdiğim zaman rahmetli Başbakan, Ethem Menderes'le münakaşa ediyorlardı. Konunun ciddiyeti ortada idi, fakat bakan etrafındakilere güvendiğini ısrarla tekrarlıyor ve Başbakanı ikna etmeye çalışıyordu. Tartışma ağır bir havaya girince ben iki eski arkadaşın mahremiyetinde kalması gereken sözleri duymamış olmak için odadan çıkmak istedim. Adnan Bey kolumdan tuttu, “Gitme konuşacağız.” dedi, bu defa Etem Menderes odayı terk etti. Başbakan dertli idi, Milli Savunma Bakanı'ndan artık hayır gelmeyeceğine kanaat getirmişti, istifasını alması için Koraltan Bey'i görevlendireceğini söyledi. Ben; “Bu konuda fikir beyan etmek istemem, yalnız şahit olduğum sahne ve söyledikleriniz çok acı ve ağırdı, bu sahneyi yaşayan ve bu sözlerle muhatap olan şahıs istifayı hala düşünmüyorsa, bu durumun muhasebesini yapmak size düşer. dedim.”

*Başbakan: “O benim yakın arkadaşımdır, ona her şeyi söyleyebilirim, benim sözlerimden alınmaz.” deyince duramadım, sözünü kestim: “Beyefendi, öyle düşünmeyiniz, konuları hafife alan bir bakan, bu derece ağır ve açtık söz en hayati konulara tahammül eder görünüyorsa biliniz ki, size kin beslemektedir, bir gün bu kinini mutlaka kusacaktır.” dedim.*²⁰²

Ülkenin farklı bölgelerinde yaşanan olaylar neticesinde ordu içinde gruplaşmaların olduğu Meclise taşınmak istense de 25 Mayıs 1960 günü Meclisin tatile girmesi nedeniyle ertelenmiştir. Hükümetin uyguladığı sıkıyönetim ve orduya yüklediği sorumluluk orduyu harekete geçirmiş, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Lojistik Başkanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu liderliğinde darbe gününün belirlenmesi için bir toplantı yapılmıştır. İhtilalin 26 Mayıs'a kadar yapılması

²⁰⁰ Kavrakoglu, *Hatıralarım*, 21.

²⁰¹ Kavrakoglu, *Hatıralarım*, 21.

²⁰² Kavrakoglu, *Hatıralarım*, 20-22.

planlanmış Adnan Menderes'in 26 Mayıs'ta Atina'ya yapacağı ziyaret iptal edilerek Eskişehir'e gitmesi üzerine 27 Mayıs'a ertelenmiştir.²⁰³ 27 Mayıs sabahı ise tüm bu söylentilerin aslı ortaya çıkmıştır. Yaşanan tüm olaylar karşısında Türkiye, 27 Mayıs sabahı radyoda Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in darbe bildirisi ile güne başlamıştır.²⁰⁴

27 Mayıs 1960 günü antidemokratik bir uygulama ile başlamıştır. Emir komuta zinciri içinde gerçekleşmeyen darbe, çoğu düşük rütbeye sahip subaylardan oluşmaktaydı ve bundan sonrası içinde bir planları yoktu. Fakat belli bir prensip içinde hareket etmeliydiler. En önemlisi ise ihtilalin kansız gerçekleşmesiydi. Orhan Erkanlı, darbenin istenildiği doğrultuda gerçekleştiğini ifade etmiştir.²⁰⁵ İhtilal başarı ile sonuçlanmış, bu olayın yurda duyurulması kalmıştır. Radyoyu da ele geçiren subaylar halka hitaben Alparslan Türkeş'i seçmiştir. Türkeş, radyodan halka şu konuşmayı yapmıştır:

*“Burası Türkiye Radyoları Yayın Postası; Türk Silahlı Kuvvetleri Türk Vatandaşlarını radyolarının başına davet eder. Sevgili vatandaşlar, dün gecedan itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri el ele vererek memleketin idaresini almıştır. Bu hareket Silahlı Kuvvetlerimizin müşterek iş birliği sayesinde, kansız başarılmıştır. Sevgili vatandaşlarımızın sükün içinde bulunmaları, resmi sıfatı ve vazifeleri ne olursa olsun, hiç kimsenin sokağa çıkmamasını rica ederiz.”*²⁰⁶

Bildirinin devamında ise tarafsız bir yönetimin olacağı, adil ve serbest bir seçim yapılarak ülke idaresinin teslim edileceği belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler Anayasası'na uyulmak koşuluyla Atatürk İlkeleri'ne bağlı kalınacağı belirtilmiştir.²⁰⁷

2.2. Milli Birlik Komitesinin Kuruluşu

Türkiye'de 1954 yılından beri ordu içinde birtakım gruplaşmalar oluşmaya başlamıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesini gerçekleştirdikten sonra yönetime el koyan Milli Birlik Komitesinin, kimlerden meydana geldiği tam olarak belli değildir. Darbenin gerçekleştiği sırada Cemal Gürsel İzmir'de bulunmaktadır. İhtilal sonrası Cemal Gürsel, 27 Mayıs saat 11.45'te Ankara'ya gelerek MBK'nin başına

²⁰³ Zehra Aslan, 27 Mayıs 1960 Darbesi, *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 11.05.2023).

²⁰⁴ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (İstanbul: Yağmur, 2008), 158.

²⁰⁵ Orhan Erkanlı, yazılı olmayan prensipleri maddeler halinde açıklamaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), 14.

²⁰⁶ *Milliyet*, “Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı.” (27 Mayıs 1960), 1.

²⁰⁷ Zehra Aslan, 27 Mayıs 1960 Darbesi, *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 10.05.2023).

geçmiştir.²⁰⁸ 30 Mayıs 1960 tarihli Resmî Gazetede Cemal Gürsel imzası ile 31 adet tebliğ yayınlanmıştır. Özellikle 6 sayılı tebliğin 2.maddesinde; “Devletin bütün idaresini ve bütün Türk Silahlı Kuvvetlerin emir ve kumandasını deruhte ettim” ifadesi bulunmaktadır. 19. Tebliğin 2.maddesi; “TBMM feshedilmiştir.”²⁰⁹ şeklindedir. 27 numaralı tebliğle de yeni bir hükümetin kurulduğu belirtilmiştir. Bu tebliğlerden anlaşılacağı üzere Demokrat Parti Dönemi son bulmuş, devreye MBK girmiştir.

Başkan olarak Cemal Gürsel bilinse de komitesinin diğer üyeleri 14 Haziran 1960’ta açıklanmıştır. 14 Haziran 1960 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 1924 tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun ile birlikte MBK idaresinin Geçici Anayasası yürürlüğü girmiş, MBK üyeleri tespit edilmiştir.²¹⁰

Milli Birlik Komitesi 38 subaydan oluşmaktadır. 24 Haziran 1960’da toplanan Komite, vatanın ve milletin huzuru, bağımsızlığı için mücadele edeceklerine, Türkiye’yi yeni anayasaya göre düzenledikten sonra meclisi yeni partiye devredeceklerine dair yemin etmişlerdir.²¹¹ Komite üyeleri belirli bakanlıkların idare ve denetimini üstlenerek 4 farklı komisyon halinde çalışmışlardır. Bunlar; İktisat Komisyonu, Güvenlik Komisyonu, Sosyal İşler Komisyonu, Bayındırlık ve İmar Komisyonudur.²¹²

Halkın iradesi ile iktidara gelen DP hükümeti hukuka aykırı bir şekilde iktidardan indirilmiştir. TSK içerisinde emir komuta zinciri bozulmuş, Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburun

²⁰⁸ Zehra Aslan, Milli Birlik Komitesi, *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 10.05.2023).

²⁰⁹ *Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1960, Sayı 10515.

²¹⁰ MBK Başkanı: Cemal Gürsel, MBK Üyeleri: Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Salahattin Özgür, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunç kanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler. *Resmî Gazete*, 14 Haziran 1960, Sayı 10525, 1533-1534.

²¹¹ Zehra Aslan, Milli Birlik Komitesi, *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 10.05.2023).

²¹² Servet Armağan, *Memleketimizde İçtüzükler*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1972), 299.

tutuklanmıştır.²¹³ Komite 14'ler, 7'ler ve 5'ler olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Zamanla komite içerisinde görüş ayrılığı yaşanmış ve tasfiyeler gerçekleştirilmiştir. Tasfiye edilen subaylar dünyanın çeşitli bölgelerine ateşe, danışman olarak gönderilmiştir.²¹⁴

14'lerin tasfiye edilmesinden sonra yeni bir süreç başlamış, 20 Kasım 1961 tarihine kadar II. Gürsel Hükümeti kurulmuştur. MBK, kurulan komisyonlar ve gerçekleştirilen iş bölümü sonrası yapılacak çalışmalar hız kazanmış ve Geçici Anayasa'nın da ilan edilmesiyle meşruiyetini kazanmıştır. Bu süreçte erken seçime gitme yolu açılmış, asıl görevi yeni bir anayasa hazırlamak olan, yasama yetkisini MBK ile paylaşacak olan Kurucu Meclis 6 Ocak 1961 tarihinde kurulmuştur. Kurucu Meclis ile birlikte yeni Seçim Kanunu yapılmıştır. Akabinde tasarlanan yeni anayasa halkoylamasına sunulmuş, 15 Ekim 1961'de gerçekleştirilen genel seçim sonrası 25 Ekim 1961'de MBK kendiliğinden dağılmıştır.²¹⁵

2.3. Anayasa Komisyonu Oluşturulması

Darbe sonrası Komite içinde görüş ayrılıkları yaşanmış, birlik oluşturulamamıştır. Cemal Madanoğlu, darbeden sonra Harp Okuluna getirilen Celal Bayar'a istifa etmesini söylemişse de Bayar "*Ben irade-i milliye ile bu devletin cumhurbaşkanıyım alınma tabanca sıksanız dahi istifa etmem.*"²¹⁶ cevabını almıştır. Madanoğlu, gerçekleştirdikleri darbeyi meşru bir gerekçeyle dayandırmak için yeni planını yürürlüğe koymuştur. Yeni meclisi toplayıp yönetimi sivillere bırakmak düşüncesi ile akademisyenleri toplayıp düşüncelerini öğrenmek istemiştir.²¹⁷ Bu isimler arasında; İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Nail

²¹³ Rıfıkı Salim Burçak, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, (Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara: 1988), 37.

²¹⁴ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 154.

²¹⁵ Zehra Aslan, Milli Birlik Komitesi, *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 11.05.2023).

²¹⁶ Independent Türkçe, 60 Yıl Sonra 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine Bakmak (1), (Erişim 15.05.2023).

²¹⁷ Mehmet Temel, Yasemin Doğaner, 27 Mayıs 1960 Darbesi, *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 05.04.2023).

Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. İsmet Giritli bulunmaktadır. Bu yedi profesörü Ankara'ya getirtmiştir.²¹⁸

Cemal Madanoğlu'nun asıl niyeti Askeri Şura'nın da içinde olduğu bir kurucu meclis kurmak ve kurucu meclis ile hükümeti yeniden kurulmasını sağlayarak idareyi sivil yönetime devretmektir. Fakat oluşturulan anayasa komisyonu Madanoğlu'nun düşüncesine karşı çıkmış, “*Yasama Yetkisi ile Donatılmış İhtilal Komitesi*” kurulmasını önermişlerdir.²¹⁹ Alparslan Türkeş, idam cezalarının halk nezdinde hoş karşılanmayacağı ve Türkiye'nin uluslararası itibarını daha da zedeleneyeceği görüşünü savunmuştur. Türkiye'deki hukuk geleneği gereği, mahkemeler tarafından kesinleşen idam kararlarının Meclis ve Cumhurbaşkanı onayından geçmeden infaz edileceğini ifade etmiştir. O dönem için en yüksek yasama organının Anayasa komisyonu olduğunu ve bu birleşimin Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi üyelerinden oluştuğunu söyleyerek MBK'nin tek başına idam kararlarını uygulama yetkisine sahip olmadığını vurgulamıştır. Türkeş o dönemde yaşananlar hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“14'lerden Muzaffer Özdağ ve Fazıl Akkoyunlu Ben yine hala birlikte bir araya geldik aşağı yukarı idamlardan 15-20 gün evvel.ve genel durumu beraber görüştük 27 Mayıs un hazırlanışında hepimiz görev almıştık bunları hesaba katarak gazete haberlerine göre Yassıada dan idam kararları çıkabileceği artık belirmişti. Eski demokratlıkların idam edilmemesi gerektiğini, zaten 27 Mayıs'ı planlarken böyle bir şeyi düşünmediğimizi hatta bu insanları İsviçre'ye göndermeyi, kendilerine geçimlerini sağlamak için maaş bağlamayı kalmaları şeklinde bir görüşü savunup ortaya atmıştık. İdam gibi bir olay meydana geldiği takdirde hem halkın hoşnut karşılamayacağı hem de yabancı ülkelerde Türkiye aleyhinde büyük tesirler yapacağını düşünerek başta Cemal Gürsel paşaya, İsmet İnönü'ye, MBK üyelerine ve parti liderlerine benim imzamlı birer mektup gönderilmesi aramızda kararlaştırıldı. Ben 7 Eylül tarihinde bu mektup muhataplarına ulaştırılmıştır. Mektupta iki görüş yer almıştır birinci bölümde 13 Kasımın bir hata olduğunu, MBK'nin bölünmemesi gerektiğini, bölündükten sonra kalanların MBK'si olmadığını, kalanlarınsa çok yanlış icraat yaptıklarını ifade ettim. Yassıada mahkemelerinde idam kararları da çıkabileceği seziliyor, mahkemelerden idam kararı çıksa bile kararlar yerine getirilmemelidir. Getireceği zararları tek tek belirtmiştim. Bu birinci bölümde onlara teklif ettiğimiz idi. İkinci bölümde ise mecburiyet içeren safhayı ele aldık. Türk hukuk tarihindeki geleneğe göre, Türkiye'de mahkemelerin verdiği kesinleşmiş idam kararları, TBMM'den geçerek tasdik edilip kanun haline gelmeden ve Cumhurbaşkanı tarafından imza edilmeden yerine getirilmez. Bu bir gelenektir. En yüksek yasama organı da tasdikinden geçmesi gerekmektedir. Şimdiki en yüksek yasama organı ise kurucu meclistir. Kurucu mecliste MBK ile temsilciler meclisinin toplamından meydana gelmektedir. Bu geleneğe göre MBK, mahkemelerin verdiği yetkiye göre onaylamaya yetkili değildir. MBK'nin onayı ile idam kararlarını uygulama yoluna

²¹⁸ İlyas Topçu- Sema Akılmak Topçu, “Yassıada'dan İmralı'ya Fatin Rüştü Zorlu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 1829-1844, 1831.

²¹⁹ Mehmet Ali Birand, “Bir Demokrasinin Doğuşu”, *Youtube* (19.01.2018), 29:39:10.

*gidemezsiniz. Bu hukuk geleneğine aykırıdır. Mahkemelerden idam kararı çıktığı takdirde kurucu meclise şevketin ve kurucu meclisin onayından geçtikten sonra uygulama yoluna gidebilirsiniz diye yazdık. Bunu yazarken de düşüncemiz şu idi. Kurucu meclisin 600 üyesi sivillerden seçilmiş milletvekilleri idi. Bunlara 20 kadar MBK üyesi de katılarak bir arada kurucu meclis oluyordu. MBK katılmadığı takdirde temsilciler meclisi durumundaydı. 600 milletvekilinin idamların yerine getirilmesin izin vermeyeceklerinden emindik ... Fakat bazı profesörler yapmış olduğumuz ihtilalin meşru olabilmesi için bu insanların suçlarının ortaya konması gerek. Suçlarının tatbiki gerek, yoksa yarın meşru bir iktidara darbe yaptığınız için cezanız idamdır bu nedenle mahkeme kararı ile kararın kesinleşmesi ve uygulanması gerekmektedir dediler.*²²⁰

Darbe sonrası herhangi bir planı olmayan subaylar, yaşanacaklardan da endişe duymuşlardır. Demokrat Parti üyelerinin suçlarının tam olarak ortaya çıkarılması ve mahkeme kararıyla kesinleşmesi gerektiğini, aksi takdirde Türkiye'nin uluslararası meşruiyetinin zarar görebileceğini düşünmüşlerdir.

Darbe sonrası yapılan Askeri Şura Toplantısında Cemal Gürsel, anayasa için görevlendirilen akademik personel için; “Bizler üniversite güveniyoruz. Sizleri çağırmamın sebebi şu ki bize derhal yeni bir anayasa yapmanızı istiyoruz. Zira üç ay içinde seçimlere giderek iktidarı sivillere bırakmalıyız. Hazırlayacağınız anayasanın içeriği konusunda sizleri etkilemek istemiyoruz lakin; bir daha ihlal edilmemeli ve dinin kullanılmasına izin vermeyecek bir anayasa olmalıdır” diyerek düşüncelerini dile getirmiştir.²²¹

Oluşturulan Anayasa Komisyonu'nun görüş ve fikirleri ağırlık kazanmış, hazırlanan Geçici Anayasa 12 Haziran 1960 tarihinde kabul edilerek 14 Haziran 1960'da Resmî Gazetede yayınlanmıştır.²²² Dört bölüm, 27 maddeden oluşan Geçici Anayasa, Milli Birlik Komitesi'nin de yapısını belirleyen 1 sayılı Yasa'daki “geçici sıfatı” 12 Ağustos 1960 tarihinde kabul edilen 55 sayılı Kanun'un 4.maddesi ile kaldırılmıştır.²²³ Gazete de yayınlanması ile birlikte hukukçu profesörlerin tasavvuru ile oluşturulan “Yasama Yetkisi ile Donatılmış İhtilal Komitesi” meşruiyet kazanmış, MBK Başkanı olan Cemal Gürsel, başbakanlık ve başkomutanlık görevlerini devralmıştır.²²⁴

²²⁰ Mehmet Ali Birand, 32.Gün”, Youtube (03.04.2018), 02:00-07:00.

²²¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, (Ankara: İmge Kitapevi, 2013), 87.

²²² *Resmî Gazete*, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525

²²³ Zehra Aslan, Milli Birlik Komitesi (MBK), *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 14.02.2023).

²²⁴ Alaattin Uca, Cemal Gürsel (1895-1966), *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 14.02.2023).

2.4. Kurucu Meclis

Çağdaş Türkiye’de anayasa yapılırken parlamenter düşünce sisteminden ilk ayrılma 1960 darbesi ile olmuştur. Darbe sonrasında Türkiye’de gerçekleştirilen siyasi reformlar çerçevesinde, ülkede yeni bir anayasa hazırlanmasına karar verilmiştir. Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel ortadaki belirsizliğin sona ermesi ve sivil idarenin oluşabilmesi için ODTÜ Rektörü Turhan Feyzioğlu’nu Kurucu Meclisi oluşturan temel yasanın hazırlanması için görevlendirmiştir. Feyzioğlu, yeni oluşturulacak yapının MBK ve Temsilciler Meclisi olarak meydana geldiğini beyan etmiş, Kurucu Meclisin üç hafta gibi bir süre de hazırlanacağını bildirmiştir. Kurucu Meclis, komite sayısı, komite üyeleri ile birlikte 295 kişi olarak belirlenmiştir.²²⁵ Anayasa hazırlanırken çeşitli zorluklarla mücadele edilmiş, özellikle Türkiye’nin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısındaki radikal değişiklikler, Anayasa’nın hazırlanma sürecinde etkili olmuştur.

2 Kasım 1960 tarihinde Ankara Üniversitesinden seçilen, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Bahri Savcı, Süheyl Derbil, Muammer Aksoy, İlhan Arsen’den oluşan kurul çalışmalara başlamış, hazırladıkları Kurucu Meclis tasarısını Cemal Gürsel’e sunmuştur. Tasarı 23 Kasım 1960 tarihinde Bakanlar Kurulunda, 7 Aralık’ta ise MBK’de görüşülmeye başlanmıştır. Bu anayasa, Cumhuriyetin temel ilkeleri, temel hak ve özgürlükler, yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü, siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetleri ile ilgili kurallar, seçimler, yasama organı ve yönetim sistemi gibi temel konuları kapsamaktadır.

13 Aralık 1960 tarihli 157 sayılı “*Kurucu Meclis Teşkilatı Hakkında Kanun*” ile “*Temsilciler Meclisi’nin Seçimi Hakkında Kanun*” Türkiye anayasa sistemine dâhil edilmiştir. Kurucu Meclis, mevcut şartlara uygun olarak Türk milletinin temsil amacını ile MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşmuştur.²²⁶

Kurucu Meclisin görevi 157 sayılı Kanunla düzenlenen esaslara göre kamuoyuna sunulacak olan anayasayı görüşüp kabul etmek ve seçim kanunu hazırlamaktır. Diğer bir görevi de olağan yasama işlemlerini sürdürmektir. Bu yetkiler şu şekildedir; Kanun yapmak, değiştirmek, yorumlamak ya da yürürlükten kaldırmak, bütçe, kesin hesap kanun tasarıları, savaşa ve barışa, yabancı devletlere

²²⁵ *Milliyet*, “İkinci MBK Kuruldu” (14 Kasım 1960), 1.

²²⁶ *Resmî Gazete*, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682.

karşı askeri gücün kullanılması ya da tedbirler alınması, milletlerarası antlaşmalar ve sözleşmelerde yetkilerini kullanması şeklindedir.²²⁷

Hükümet serbest seçim yapabilecek aşamaya gelene kadar MBK göreve devam edeceğini beyan etmiştir. Eski iktidar üyelerinin yargılanması için Yüksek Adalet Divanı kurulacağı belirtilmiş, kimlerin yargılanacağını belirlemek içinse Yüksek Soruşturma Kurulunun oluşturulacağı, Geçici Anayasa ile yürürlüğe girmiştir. Anayasanın 6.maddesinde Yüksek Adalet Divanının verdiği kararların itiraza ya da temyize açık olmayacağını, ölüm cezalarının infazının MBK'nin onayı ile mümkün olacağı belirtilmiştir.²²⁸

Kurucu Meclisin, Türkiye'nin geleceği için çok önemli bir adım olan yeni anayasanın hazırlanmasında oynadığı rol, Türk demokrasisinin doğrudan gelişmesinde önemli bir dönemeçtir. Kurucu Meclis, Türkiye'de demokrasinin güçlü bir şekilde güvence altına alınmasına yardımcı olmuştur. Ülkenin hukuk sistemini modernleştirmeye yönelik bir adım olarak kabul edilmiştir.

2.5. Osman Kavrakoğlu'nun Tutuklanması, İfadesi, Haksız Mal İktisap Davası

2.5.1. Tutuklanması ve Yassıada'ya Nakledilmesi

27 Mayıs günü tutuklanan DP üyeleri Ankara'da ilk olarak Harp okulunda toplanmışlar daha sonra ise Yassıada'ya götürülmüştür. Burada Astsubaylar için okul olarak kullanılan binalara hapsedilmişlerdir.²²⁹ Kavrakoğlu, Yassıada'ya yerleştikten sonra 27 Mayıs'ın simgesi haline gelen bu adada yaşadıkları sıkıntılı ve zor günler ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“27 Mayıs ayaklanmasından sonra, Harb Okulu'na toplanan Demokrat Parti ileri gelenleri, bir müddet sonra on beş-yirmi kişilik gruplar halinde ve tercihen karanlık bastıktan sonra, trajik bir senaryo ile sevk edilmeye başlandılar. Sonradan anladık ki, gidenler Yeşilköy'e hava meydanından da Yeşilyurt'a taşınıyor ve merasim kıtası önünden geçirilerek (tekme, yumruk) küçük gemilerle Yassıada'ya gönderiliyordu. Bu yolculuğu yapmak talihsizliğine bütün bir siyasi kadro ile birlikte uğradık ve utanç verici tecavüzlere muhatap olmanın ıstırabını çektik.”²³⁰

²²⁷ Erol Tuncer, *1961 Seçimleri*, (Ankara: Yesav Yayınları, 2012), 83-84.

²²⁸ *Resmî Gazete*, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525.

²²⁹ Osman Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 30.

²³⁰ Osman Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 30

Yassıada'da gelen tutuklulukları Ada Komutanı Tarık Güryay karşılamıştır. Kavrakoğlu'nun:

"Bu inanılmaz maceradan sonra koşullarımıza yerleştirildik ve doğrusunu ararsanız en çok otuz öğrencinin yattığı ranzalara yenileri eklenerek kırk beş-elli kişilik gruplar halinde tıka basa istif edildik. Koşu haline sokulan dershaneler tıka basa 2 şer kişilik ranzalarla dolduruldu. Koca bir siyasi heyet bu ranzalara yerleştirildi".²³¹ ifadesinden koşulların insani koşullardan uzak olduğu anlaşılmaktadır.

Yassıada'ya götürülen bütün DP'liler ayrı koşullara konulmuştur. Kavrakoğlu, 27 Mayıs 1960 günü tutuklandığı günden yaklaşık 4 ay sonra ailesi ile görüşebilmiştir. Bu zaman zarfında sanıkların aileler ile görüştürülmeleri zor şartlarda olmuştur.

Yassıada'ya yerleştirilen sanıkların radyo dinlemeleri, gazete okumaları yasaklanmıştı. Aileleri ile görüştürülmedikleri gibi gelen ve giden mektuplar sadece 50 kelimeyle sınırlı tutulmuştu.²³² Mektuplar teker teker incelenip sansürden geçirilmişti. Sınırı aşan mektuplar adreslerine ulaştırılmamıştı.²³³ Maddi manevi açıdan büyük sıkıntılar yaşamış olan ailesi, toplumun kendilerini dışlaması neticesinde, cezaevinde olan Osman Kavrakoğlu'ndan pek bir farkları olmamıştır²³⁴.

2.5.2. Osman Kavrakoğlu'nun İlk İfadesi

Günlerce süren bu esaretin ardından kurulan Yüksek Adalet Divanı ile milletvekilleri seçilmiş oldukları illere göre sırasıyla ifadeye çağırılmışlardır. Anayasayı ihlal kapsamında olan Kavrakoğlu'nun ilk ifadesi 31 Ağustos 1960 günü alınmıştır²³⁵. Başkan Fazlı Öztan, üye Vecihi Tönük, Süleyman Taşar, Kâtip Kaya Dinç'in içinde bulunduğu heyet, sırası gelen Kavrakoğlu sorguya çağırmıştır. Kavrakoğlu;

²³¹ Osman Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 31.

²³² Mehmet N. Taşdelen, *Yassıada, Menderes ve Muhafızları*, (İstanbul: Bir Harf Yayınları, 2005), 1157.

²³³ Zehra Arslan, "Geride Kalanlar... Yassıada ve Kayseri Cezaevi'nden Anılar, İzlenimler ve Mektuplar", <https://www.indyturk.com/node/187666/t%C3%BCrkiyeden-sesler/geride-kalanlar%E2%80%A6-yass%C4%B1ada-ve-kayseri-cezaevi%E2%80%99nden-an%C4%B1lar-izlenimler-ve-Erişim-Tarihi:10.05.2023>.

²³⁴ Nihat Kavrakoğlu ile yapılan sözlü görüşme, 04.05.2021.

²³⁵ Zehra Arslan, *Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları*, Editörler; Zehra Arslan, Mustafa Arıkan, *Cumhuriyet Döneminde Rize II (1950-1980)*, (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2017), 144.

“...Günlerce süren bu esaret dönemi sonunda sözüüm (Yüksek Adalet Divanı kuruldu) bizler sıra ile ona bu divanda sorguya çağrıldık. Milletvekilleri seçilmiş oldukları iller sırasına göre ifade veriyorduk...”²³⁶ diyecektir.

Osman Kavrakoğlu ilk ifadesine çağrılmış, kendisine isnat edilen suçlara karşılık 1950’den beri milletvekili olduğunu, Anayasa hükümlerinin tağyir edildiğini ve memleketin tek parti rejimine sürüklendiğini kat’iyyen kabul etmemiştir. TBMM içerisinde böyle bir faaliyette bulunmadıklarını, mebus olarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 17 inci maddesinin himayesi altında olduğunu söylemiştir. Şayet böyle bir hareketin varlığından haberdar olsaydı mebus olmayacağını dile getirmiştir. Mebusluk seçimlerinde Rize’den rekor derecesinde oy aldığını, bu bakımdan herhangi bir şahsın diktasını kabul etmek zorunda olmadığını ifade etmiştir. DP iktidara geldiği günden beri memleketi demokratik şartlar altında idareye gayret ettiğini, TBMM’den Anayasaya aykırı bir kanun çıkmayacağını üzerinde durmuştur. Kavrakoğlu, Tahkikat Encümeninin kuruluşunda çıkarılacak kanuna oy kullandığını ifade etmiştir²³⁷. İlk ifadesinde anlaşıldığı gibi bazı konularda tarafsız davrandığına vurgu yapmıştır. Nitekim Meclisin son toplantısında da bir konuşma yaparak bizzat milli iradeye gönül vermiş bir insan olduğunu söylemiştir. Adnan Menderes’inde bir dikta rejimine gittiğine katiyen inanmadığını, o karakter de bir insan olmadığını belirtmiştir.²³⁸

2.5.3. Haksız Mal İktisap Davası

27 Mayıs 1960’ta gerçekleştirilen darbe ile tüm mal varlığına ihtiyati tedbir konulan Osman Kavrakoğlu, kendisinden istenilen son 10 yılın gelir ve giderlerine dair beyanname karşısında oldukça sarsılmıştır. Geçmişine uzanan bu tespitin çirkin şartlar altında gerçekleştirilmesini insanlık dışı bulmuştur.

“Her haliyle esir karargâhı haline sokulan Yassıada bu insanlık dışı çirkin şartlar altında kıvrılırken darbeciler bizlere arka arkaya beyannameler dağıtmaya ve ahiret sualleri sormaya başladılar... 1950-1960 arasında elektrik, terkos, havagazı idarelerine ödemiş olduğumuz faturalarla düğün ve davetlere sarf edilen tahsil masraflarının, evlerimize aldığımız yiyecek ve giyeceklerin, otel ve gazinolara ödemelerin, on yıl içinde iktisap edilmiş menkul ve gayrimenkul malların tüm belgeleriyle bildirilmesi isteniyordu.”²³⁹

²³⁶ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 30.

²³⁷ Aslan, *Rize Milletvekillerinin Yassıada’da Yargılanmaları*, 144.

²³⁸ BCA,10.09/1.2.1.27.

²³⁹ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 26.

*... Bu akıl almaz sorulara muhatap olmanın şaşkınlığı bizleri hayli sarstı. Neden sonra kendimize gelince kaleme sarılıp sağdan soldan fatura suretleri, makbuzlar ve benzeri vesikaları istemeye koyulduk.*²⁴⁰

1950-1960 dönemine ait eşi, çocukları ve kendini kapsayan, menkul malları, gayrimenkul, borçlar, alacaklar ve masraf beyannameleri kurula iletmiştir. Evine ait bir halıyı belgelendirmek için Sümerbank'tan aldığı bir fatura suretine ihtiyaç duyan Kavrakoğlu, bu belgeyi alabilmek için önce Sümerbank Genel Müdürüne mektup yazarak fatura suretini istemiştir. Ancak uzun zamandır cevap alamayınca Rize mebusu arkadaşı Muzaffer Önal'ın ağabeyine başvurmuştur. Emekli Albay Sabri bey aracılığıyla fatura sureti temin edildikten sonra mahkemeye gönderilmiş, ancak ilginç bir şekilde, Sümerbank Genel Müdürlüğünden cevap olarak, Kavrakoğlu'nun aynı mağazadan peşin aldığı halı için bin sekiz yüz küsur lira borcu olduğu bilgisi vermiştir. Aldığı cevap karşısında şu sözleri ifade etmiştir;

*"...Vaktiyle bize dost görünen bu zat, merkez mağazasından peşin aldığım ve fatura suretini de yukarıda belirttiğim şekilde mahkemeye tevdi ettiğim halının bedelinden bin sekiz yüz küsur lira borcum olduğunu, bu parayı gönderdikten sonra bana fatura kesileceğini bildirmekte idi."*²⁴¹

Yaşadıkları karşısında büyük şok yaşayan Osman Kavrakoğlu, bu çirkin hareket karşısında Sümerbank gibi dev bir bankanın böylesi bir tertibe alet olduğuna hayret etmiştir. Biraz düşündükten sonra bir mektup yazmıştır. Birkaç gün sonra Ada Komutanı Tarık Güryay tarafından çağrılan Kavrakoğlu aralarında geçen konuşmaları şu şekilde kaleme almıştır;

*"..Albay Tarık Güryay iki süngülü gönderip beni odasına celbetti ve bu nasıl mektup, bir genel müdüre böyle mektup yazılır mı? Yazılarınızın bizim kontrolümüzden geçeceğini bilmiyor musunuz diyerek çıkıştı."*²⁴²

Güryay'ın sakinleşmesini bekledikten sonra durumu kendisine anlatmış, kendisini borçlu çıkartan, iftira atan bu kişiye karşı sessiz kalamayacağını ifade etmiştir. Güryay açıklama karşısında mektubu olduğu gibi postalanmasına müsaade etmişse de alıcısı tarafından bir cevap gelmemiştir. Söz konusu halı, Kavrakoğlu'nun beyannamesinde 4.500 lira iken bilirkişi raporunda 10.009.69 lira olarak tespit edilmiştir.

²⁴⁰ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 27.

²⁴¹ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 27.

²⁴² Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 28.

1 Numaralı Soruşturma Kurulunun 16 Kasım 1960 tarih ve 960/117 sayılı, kararı ile Osman Kavrakoglu'nun serveti üzerinde inceleme kararı alınmiştir. Bilirkişi Maliye Hesap Uzmanı Atıf Çamlıbel'in Yüksek Soruşturma Kuruluna sunduğu raporda, 10 yıllık devre içinde eşi ve çocukları da dâhil elde edilen her türlü gayrimenkul ve menkul mallar, alacaklar, hak ve gelirler üzerinde ayrı ayrı bilgiler yer almıştır. 5 kişiden oluşan heyette; Safiye Osman, Arif Durmuş, İsmet Unkan, Erdoğan Hiran, Hüsamettin Hamamcı bulunmaktadır. 210/52 sayılı raporu ile Osman Kavrakoglu'nun tahmini masrafları üzerine bir beyanname hazırlanmış, netice olarak 352.320 lira tespit etmişlerdir.²⁴³ Rapora göre; Gayrimenkul 42.940 lira, iştirakler 154.278,36 lira, menkul eşya 50.009,69 lira, nakit mevduat 56.144,73 lira, toplamda ise 303.372,78 lira gösterilmiştir. Raporun devamında 41.896,06 liranın borçla, 2.770,32 liranın da tasarrufla temin ettiğini ifade edilmiş, 258.706,40 lira civarında bir servetinde kaynağının tespit edilemediği belirtilmiştir.²⁴⁴

Bilirkişi ve takdir heyetinin sunduğu 17 Kasım 1960 tarih ve 82 sayılı Soruşturma Kurulu raporunu, 27 Kasım 1960 tarih ve 193/181 sayılı Kararname ile inceleyen mahkeme, 170 sayılı Kanun'un 1.maddesine göre salahiyyetli Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmesine karar vermiştir.²⁴⁵

²⁴³ BCA, 010.09.263.805.6. s 24.

²⁴⁴ BCA, 010.09.263.805.6. s 23.

²⁴⁵ BCA, 010.09.263.805.6. s 3.

3. ANAYASAYI İHLAL DAVASINDA YARGILANMASI VE SONRASI

3.1. Anayasayı İhlal Davası

1946'da kurulan Demokrat Parti, 29 Eylül 1960'ta Ankara 4.Asliye Hukuk Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır.²⁴⁶ Yassıada'da ilk dava 14 Ekim 1960 tarihinde başlamıştır.²⁴⁷ Mahkeme süreci 11 ay sürmüş, 15 Eylül 1961 tarihine kadar da devam etmiştir. Bu tarihe kadar 1068 şahit dinlenilmiş, 287 duruşma yapılmıştır. 592 sanığın bulunduğu dava da 19 ayrı dava daha görülmüş bu süreç boyunca vekillerden hayata veda edenler de olmuştur.²⁴⁸ Yargılama sürecinde halkın mahkemeleri takip etme özgürlüğü verilmiş, radyo da “Yassıada saati” yayınları başlatılmıştır.²⁴⁹ Yassıada'da yapılan duruşmalar hüküm sırasına göre yapılmış, sanıkların sorgulanmaları, iddianamelerin dinlenmesi, ilk davaları Adnan Menderes'in bebek davası, Celal Bayar'ın köpek davası gibi davalar kamuoyunu oldukça şaşırtmış, olayların manipüle edildiğinin göstergesi olmuştur²⁵⁰. Yassıada yargılamaları ile alakalı Milliyet gazetesi şu ifadeleri kullanmıştır:

“Sabah ve öğleden sonra yapılacak duruşmalar iki konuda olacaktır. Anayasayı İhlal ve Köpek Davaları... Yüksek Adalet Divanı saat 9.30 da anayasayı ihlal suçundan düşük Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes dâhil 401 milletvekilini yargılayacaktır. Öğleden sonra Köpek Davası adı verilen ikinci davanın duruşmasına başlanacaktır. Bu davanın sanıkları Afgan Kralı tarafından kendine hediye edilen köpeği Atatürk Orman Çiftliği'ne 20 bin liraya satan Celal Bayar ile buna iştirak eden düşük Tarım Bakanı Nedim Ökmen'dir. Birinci dava da sanıkları savunmak üzere bugün Yassıada'ya 27 avukat gidecektir. Bunların içinde Adnan Menderes'i savunacak olanlar Burhan Apaydın ile Talat Asal'dır.”²⁵¹

Yüksek Adalet Divanı, Adli, İdari ve Askeri kazalara mensup hâkimler arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine MBK tarafından seçilen 1 Başkan, 8 asli, 6 yedek üyeden oluşmuştur. Diğer oluşturulan kurum ise Yüksek Soruşturma Kuruludur. YSK, sanıklar hakkında tahkikatın açılması için gerek olup olmadığına

²⁴⁶ Milliyet, “Demokrat Parti Dün Kapatıldı” (30 Eylül 1960), 1.

²⁴⁷ Aslan, Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları, 145.

²⁴⁸ İlyas Topçu, Sema Akılmak Topçu, “Adnan Menderes'in Yargılanması ve İdamı”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.61. 2017, 67.

²⁴⁹ Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017) 1. Basım, 124.

²⁵⁰ *Akşam*, “Hesap Vermeye Dün Başladılar” (15 Ekim 1960), 1.

²⁵¹ Milliyet, “Hesap Günü Geldi” (14 Ekim 1960), 1-5.

karar verecek ve sanıkları araştırmakla görevlidir. Bu kurul ise 1 Başkan, 30 üyeden oluşmuştur.²⁵² Adanın spor salonu mahkeme salonuna dönüştürülmüştür.²⁵³

Milli Birlik Komitesinin kararı ile Yüksek Adalet Divanı kurulmuş, başkanlığını Yargıtay 1. Ceza Daire Başkanı Salim Başol, Başsavcılığına ise Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Altay Ömer Egesel getirilmiştir.²⁵⁴ 18 davadan oluşan Yassıada Yargılamalarında Demokrat Partili 592 sanık yargılanmıştır.

Celal Bayar'a Afgan Tazısı hediye edilmesi ve bu hayvanın hayvanat bahçesine satılması nedeniyle Cumhurbaşkanı Bayar ve Tarım Bakanı'nın yargılanmasıyla dava açılmıştır. Bayar'ın suçlandığı bir dava ise İstiklal Harbinden kaçtığı iddiasıyla 5 yıl hapis cezası istemiyle yargılanmıştır.²⁵⁵

Adnan Menderes'in de yargılanması, darbe yönetimi tarafından yürütülen geniş kapsamlı bir dava süreciyle gerçekleşmiştir. Yargılanması sırasında birçok dava konuşulmuştur. Bunlar arasında Anayasanın İhlali Davası, Ali İpar Davası, Bebek Davası, Demokrat İzmir Gazetesinin Davası, İstimlak Davası, Radyo Davası, Örtülü Ödeneğin Davası, Vatan Cephesinin Davası, Kayseri'deki Olay, Çanakkale'deki olay, Topkapı'daki Olaylar, Üniversite Olayları, 6-7 Eylül Olayları gibi davalara yer verilmiştir. Menderes sadece Bebek Davası'ndan aklanmıştır.²⁵⁶

Davlardan "6-7 Eylül Olayları" ile ilgili olarak Adnan Menderes'e biçilen suçlamalar şunlardır;

*"Olayların çıkmasında Kıbrıs Türk Cemiyeti'ni koruma ve olayları kışkırtma, Fatin Rüştü Zorlu'un gönderdiği telgraftaki şifreleri kullanarak olayları tertip etmek, Atatürk'ün Selanik'teki evini Adnan Menderes'in emriyle bombalamak ve Kıbrıs meselesiyle ilgili basına sert beyanlarda bulunarak halkı tahrik etmek."*²⁵⁷

Adnan Menderes, kendisi hakkında ortaya atılan iddialar hakkında savunma yapmıştır.

Kıbrıs Türktür Cemiyeti davası ile ilgili olarak, bu cemiyetin önceki davalarında beraat kararı verildiğini söyleyerek bu cemiyeti korumakla itham

²⁵² *Resmî Gazete*, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525, 1533.

²⁵³ Akis, c.xix, Sayı: 322, 17 Ekim 1960, 6.

²⁵⁴ *Resmî Gazete*, 07.10.1960, sayı: 10623.

²⁵⁵ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, (İstanbul: Boyut Yayın Grubu Boyut Kitapları.1997), 349.

²⁵⁶ Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930–1960)*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, 439.

²⁵⁷ Şerif Demir, "Adnan Menderes 6/7 Eylül Olayları", *Dergi Park, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 37-63, 44.

edilmesine anlam veremediğini belirtmiştir. Selanik'teki patlama ile ilgili olarak ise herhangi bir bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. 6-7 Eylül olaylarına bakış açısı ise olayın tamamen bir komünist hareket olduğu şeklindedir. Menderes, komünistleri işaret etmiştir ve olaylar sırasında kiliselerin büyük tahribata uğraması için yapılan bir komple olduğunu vurgulayarak hakkında ortaya atılan iddiaları kabul etmemiştir.²⁵⁸

Yargılama neticesinde, Celal Bayar hakkında herhangi bir yaptırımın olmayacağı söylenmiştir. Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu hakkında iddiaların sabit olduğu gerekçesiyle bu davanın Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmesine karar verilmiştir. Bu dava ile ilgili diğer sanıkların serbest bırakılması gerektiğine oy birliği ile karar verildiği belirtilmiştir. Ancak, Milli Birlik Komitesi tarafından Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun olayların sorumlusu olarak görüldüğü ve bu nedenle yargılandıkları bilinmektedir.²⁵⁹

Yüksek Adalet Divanı, 27 Mayıs Darbesi sonrasında Adnan Menderes'in de dâhil olduğu 14 kişi hakkında idam kararı vermiş ve bu karar üzere Celal Bayar ömür boyu hapse, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan ise idam cezasına çarptırılmışlardır.²⁶⁰ Menderes'in idamı, 16 Eylül'de uygulanacakken, Menderes'in 15 Eylül'deki intihar girişimi sonucu 17 Eylül'de gerçekleştirilmiştir.²⁶¹ Hüküm giyen tutuklular ise İmrallı Cezaevine, oradan Kayseri Cezaevi ve Toptaşı Cezaevine yerleştirilmişlerdir. Bu kararlar demokratik ülkelerde tepkilere neden olmuş ve sonraki dönemlerde başka politik idamlara sebep olmuştur. Kararlar kamuoyunda tartışmalara neden olmuş ve ordu ile siyasi partiler arasında gerginliğe yol açmıştır.

Ancak, TBMM 1990 yılında bir kanun kabul ederek Menderes ve iki bakanının itibarlarının geri verilmesine karar vermiştir. Nihayetinde, Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun naaşları 29 sene sonra İmrallı adasından alınarak, Cumhurbaşkanı'nın da katılımıyla İstanbul'daki anıt mezara defnedilmişlerdir.²⁶²

²⁵⁸Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930–1960)*. (Doktora Tezi), (İstanbul: Marmara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 338.

²⁵⁹Demir, *Adnan Menderes 6/7 Eylül Olayları*, 39.

²⁶⁰Zehra Aslan, *İndependent Türkçe, Bir Dönem Yargılanıyor* (3), (Erişim 11.02.2023).

²⁶¹*Hürriyet*, “Menderes İdam Edildi” (18 Eylül 1961), 1.

²⁶²Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930–1960)*. (Doktora Tezi), 440.

Adnan Menderes ve arkadaşlarının idam edilmesi, tarihte tartışmalı bir konu olmuş ve birçok kişinin tepkisini çekmiştir. Türkiye'nin demokratik süreçleri içerisinde, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun itibarları geri verilmiştir. Bu dönem, Türkiye tarihinde önemli bir yer tutmuş, Türk siyasi tarihi açısından önemli bir dönemi ifade etmektedir.

3.2. Osman Kavrakoglu'nun Yargılanması

14 Ekim 1960 günü başlayan ilk celsede, Osman Kavrakoglu'nun 338 olan sanık numarası çeşitli nedenlerden kaynaklanan vefatlar ile dava sonunda 332 olmuştur.²⁶³ Anayasayı İhlal Davası haricinde müstakil açılan 18 davanın “(Değirmen Davası)²⁶⁴ hariç diğerleri Anayasayı İhlal Davasıyla birleştirilmiştir. Osman Kavrakoglu, ilk oturumda 338 sıra numarası ile hazır bulunmuştur. 2. Oturumda sıra numarası 335 olmuş, 23. Oturumdan itibaren 333 sıra numarası ile duruşmalara devam etmiştir. Kavrakoglu duruşmalarda soğukkanlı ve sakin bir tutum sergilemiştir. 2. duruşmada avukatı Şevket Karadeniz gözükse de mesleğinin gereği müdafî istememiş kendi savunmasını hazırlamıştır. Mahkeme önündeki ilk konuşmasını 18.05.1961 tarihinde, saat 09.15'te başlayan oturumda yapmıştır.²⁶⁵

Salahiyyet Kanunu'nun muvakkat encümündeki müzakere tutanakları okunmuş ve gruptaki ve meclisteki tutanakların esaslarına istinaden sırasıyla sorguya başlanmıştır. Konuşma sırası İçel Milletvekili Yakup Karabulut'a geldiğinde, encümündeki arkadaşlarından Hadi Tan, Nail Geveci, Hasan Hayati Ülkü, Osman Kavrakoglu ve kendisiyle birlikte kanun için sunulan tasarıyı görmedikleri, tetkik etmek içinde mühlet istediklerini bildirmiştir. Tasarının muhalefetteki arkadaşlarıyla birlikte görüştiklerini dile getirmiş, özellikle tetkik süresi için Kavrakoglu'nun alakadar olduğunu söylemiştir.²⁶⁶

Osman Kavrakoglu, iddialar hakkında cevap vermek için kendisine söz verilmesini istemiştir. Parlamentoda çalıştığı sürece usullere uygun hareket ettiğini, asla art niyeti olmadığını, hatta zabıtların harfi harfine tutulması için kâtipleri

²⁶³ Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul Yassıada, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007), 276.

²⁶⁴ Emine Gürsoy Naskali, *Yassıada Zabıtları- XI, Zimmet Davası Vinylex Davası İpar Davası Döviz Davası Değirmen Davası Arsa Davası*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), 90.

²⁶⁵ Aslan, *Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları*, 145.

²⁶⁶ Anayasayı İhlal davası Tutanakları, Cilt:1, 380

çağırdığını vurgulamıştır. İktidardan söz alanlar olduğunda dengelemek için muhalefetten dokuz kişiye söz verdiğini belirtmiştir. Kanun müzakeresi sırasında Anayasa'ya aykırı bir hususunun olmadığına encümenin kararı ile karar verildiğini belirtmiştir.²⁶⁷

3.2.1. Mahkemedeki Sözlü Savunması

Osman Kavrakoglu daha sonra asıl savunmasını yapmak için 20. oturum, ikinci celsede saat 13.30'da kendisine verilen sözü kullanmıştır. 1950, 1954 ve 1957 yılları arasında Rize mebusu olarak birçok kanunda kanaat ve vicdan hürriyeti ile oy kullandığını ifade etmiştir. Bu kanunların hazırlanması sırasında birçok nedenin olduğunu, ancak yaptığı değerlendirmede doğru kararlar aldığına dair bir iddia sunmanın hataya yol açabileceğini belirtmiştir. Gerek kendinin gerekse arkadaşlarının kişisel bir menfaatleri olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca hararetli bir siyaset arenasında parti mücadelesi içinde olduklarını söylemiştir.²⁶⁸

Osman Kavrakoglu, asıl savunmasını 20. Oturum, ikinci celsede saat 13.30'da yapmıştır. 1950-1954-1957 senelerinde Rize mebusu olarak birçok kanunda kanaat ve vicdan hürriyeti ile oy kullandığını belirtmiştir. Bu kanunlar hazırlanırken birçok sebebi beraberinde getirdiğini söyleyen Kavrakoglu, bu sebeplerin yaptığı tetkikte isabetli kararlar olduğunu söylemenin hata olacağını belirterek bu konuda yaptığı hataların üzerinde durarak ne kendinin nede arkadaşlarının şahsi bir menfaat sağladıklarını dile getirmiştir. Bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir;

*“...Taktir buyurursunuz ki kendi nefsimize taalluk eden, kendi hatalarımızı kendi kusurlarımızı dışardakiler gibi görmek imkanına hiçbir zaman malik olamadık...”*²⁶⁹

Kavrakoglu, kendisinin bu konuda bir istisna olmadığını ifade etmiştir. Kendisinin Atatürk inkılaplarına bağlı bir vekil ve vatandaş olarak Ticanilerin Atatürk heykellerini kırmaya teşebbüs etmeleri karşısında ilk reaksiyonu gösterdiğini ve bu Kanunun çıkmasına vesile olduğunu ifade ederek şu sözleri söylemiştir;

“...Elime bir gazete geçti, orada bir makale okudum diyordu ki, makale sahibi; milletin Atatürk inkılâplarına medyun olduğu iddiası asla varit değildir. İkinci bir makalede de diyordu ki, bu memlekette islâm dünyasında laisizim asla doğru değildir. Ben bunları okuyunca derhal parti liderine gittim ve gösterdim. Güzel bir

²⁶⁷ Anayasayı İhlal davası Tutanakları, Cilt:1, 381

²⁶⁸ Aslan, Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları, 144.

²⁶⁹ Anayasayı İhlal davası Tutanakları, Cilt:1, 1669.

*noktaya temas ettin, vesaikini bulduralım, bunu yazan adam mebustur, bunu partimizin dışına atalım dedi. O teşebbüsü de bendeniz yaptım...*²⁷⁰

Hararetli geçen siyasi arenada parti mücadelesi içinde varlıklarını sürdürdüklerini belirtmiştir.

Kavrakoğlu, savunmasının devamında, mebuslarla icranın arasındaki mesafeyi ortadan kaldıracak davranışlarda bulunduğunu ve bundan ötürü özür dilediğini ifade etmiştir. Ancak, siyasi kariyerinde şahsi menfaat peşinde koşmadığını ve politikaya girerken hedefinin milletine hizmet etmek olduğunu savunmuştur.²⁷¹ İddianamede bahsedilen refakat seyahatlerine dahi gitmediğinden bahsetmiş ve bunun sebebinin gerek hastalığı gerekse yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermemek olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, Fenerbahçe Spor Kulübünde 17 sene boyunca çalışmış olmasına rağmen, kulübün yaptığı seyahatlerin hiçbirine katılmadığını ifade etmiştir. Bu durumda bile, ciddiyetiyle ve feragatiyle örnek bir genç olmak istediğini belirtmiştir.²⁷² Hukuka uygun bir şekilde cezalandırılacağını kabul etmiştir fakat savunmasında kendisine yöneltilen suçlamaları reddetmiştir.

Mahkeme Başkanı, Etem Menderes'in günlüğünde 11 Mart 1959'da aldığı notlarında Osman Kavrakoğlu'nun bazı kumarhaneleri işlettiğini yazdığını söylemiş ve defterdeki şu notu okumuştur;

*"Tokyo, Çukurova, Sakarya, Ankara, Şafak, Merkez kumarhanelerini Osman Kavrakoğlu, Belvü'yü de Argun işletiyor.' Dilaver Argun'a bunu okudum. Belvü'yü O işletiyormuş. Diğerlerini de siz işletiyormuşsunuz. Şimdi böyle yazılınca sizin hemen hemen pek çok meselelerde ön ayak oluşunuzun ve partiye 4 elle sarılışınızın bir manası olabilir."*²⁷³

Osman Kavrakoğlu bu itham karşısında sükûneti korumuş ve Etem Menderes'in yüzleşmek için çağrılmasını rica etmiştir. Mahkeme Başkanı notların gerçekliğinin anlaşılması üzerinde durmuş ve Menderes'i çağırmıştır.

Söz alan Etem Menderes, yazmış olduğu notları hatırlamadığı için tam olarak emin olmadığını söylemiştir. Bunu nakledenin defterde adı var mı yok mu bilmediğini söyleyerek, arkadaşlarından veya İçişleri Bakanlığı vazifesi nedeniyle emniyet teşkilatında bulunan birinin bunları söylemiş olacağını belirtmiştir. Bu notu

²⁷⁰ Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 3, 1667

²⁷¹ Aslan, *Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları*, 146.

²⁷² Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 3, 1670

²⁷³ Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 3, 1671

yazma amacını, sırası geldiğinde Kavrakoglu'na ya da Başbakan Adnan Menderes'e söylemek olduğu belirtmiştir.

Etem Menderes'in açıklamasını yeterli bulmayan Kavrakoglu, konunun araştırılmasında ısrarcı olmuştur. Menderes'i ağabeyi gibi gördüğünü belirterek sözlerine şu şekilde devam etmiştir; *“Bu hatıra defteri hakikatlere sadık kalmışsa, yalanın en adisi, iftiranın en seviyesizidir. Kendisi için değil nakledenler için diyorum.”*²⁷⁴ Kendisinin ve ailesinin bu lekeden kurtulması için başsavcıdan bu konunun aydınlatılmasını rica etmiştir.

Meseleyi tetkik ettiren Başsavcı Ömer Egesel, 10.08.1961'de gerçekleştirilen 52.oturumun 3.celsesinde konu hakkında açıklama yapmıştır. Kumarhane meselesini tetkik ettirdiğini, böyle bir kumarhaneye hiçbir alakasının olmadığını bilgisine ulaştığını Osman Kavrakoglu'na bildirmiştir. Kavrakoglu'da Başsavcıya teşekkürlerini iletmiştir.²⁷⁵

Etem Menderes, 11.08.1961'de, 53. Oturum 3. Celse de söz alarak konuyla ilgili açıklama yapmıştır. Yaptığı konuşmadan da anlaşılacağı üzere tuttuğu notlar nedeniyle üzerinde hissettiği baskıyı ifade etmiştir.²⁷⁶

Menderes, notlarının kendisi tarafından savcılık makamına verilmediğini belirtmiştir. Bunların müsadere edildiği evrak arasında bulunduğunu ve adalete yardım edecek deliller olarak kullanılmak istendiğini ifade etmiştir. Kendisi, notlarının içinde Devlet Demir Yolları tarafından gönderilen bir ajanda defteri olduğunu belirterek, dilekler, ziyaretler ve diğer maddelerin yanı sıra kişisel düşüncelerini de yazdığını ifade etmiştir. Ancak, Menderes notlarının sadece kendi kişisel düşüncelerini yansıttığını ve hukuki bir değeri olmadığını düşündüğünü belirtmiştir. Etem Menderes ayrıca notlarının bir arkadaşıyla yaptığı sohbet sırasında ortaya çıkan dedikodulara ilişkin olduğunu ifade etmiştir. Başbakan Adnan Menderes'e iletmesi gerektiğini düşündüğünü belirtmiş ancak böyle bir iletimin gerçekleşmediğini ifade etmiştir.²⁷⁷ Duruşmalar boyunca, bazı sanıklar ile adından

²⁷⁴ Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 3, 1780-1781.

²⁷⁵ Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 4, 3249

²⁷⁶ Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 5, 3279.

²⁷⁷ Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 5, 3280.

sıkça söz ettiren Etem Menderes, günlük tutma gerekçesini bu şekilde ortaya koymuştur.

Başsavcı Egesel, kumarhane meselesine ilişkin soruların ardından, Kavrakoglu'na Demokrat Parti Haysiyet Divanı Başkanlığı yaptığını ve DP tarihinde 19'ların varlığını ve onların partiden ihraç edilirken bu hareketin içinde olup olmadığını sormuştur. Söz alan Kavrakoglu, Demokrat Parti'de üç tane Haysiyet Divanı olduğunu ifade etmiştir. Bunlar Merkez Haysiyet Divanı, Yüksek Haysiyet Divanı, DP Müşterek Haysiyet Divanıdır. Bunlar birleştikleri anda kendisini reis seçtiklerini belirtmiştir.

19'lar hususundaki konuşmasında Meslek Haysiyet Divanına intikal edildiğini, fakat divan tahkikat kararıyla ertelendi, sebebi ise bu isimlerin toplantıya gelmelerine imkân sağlamak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu divanın sekreterliğini yaptığını ifade etmiştir.

Başsavcı Egesel, bir diğer sorusunda, *“Adalet Mülkün Temelidir, eğer hâkimlerin kökü kazınacak olursa, mülkün temeli ortadan kalkacaktır.”* sözünün nasıl söylendiğini sormuştur.²⁷⁸ Osman Kavrakoglu, böyle ağır sözlerin kendi adına uydurulmuş olduğunu söylemiştir. Mahkeme Başkanı ise, büyük puntolarla gazetede yazan; *“Hakimler İnönü'nün uşakları olduğu için adalet tecelli etmiyor”* sözünün altında isminin olduğunu ifade etmiştir. Ancak Kavrakoglu, bu ifadenin kesinlikle iftiradan ve yalandan ibaret olduğunu söyleyerek suçlamaları kabul etmemiştir.²⁷⁹

3.2.2. Yazılı Savunması

Osman Kavrakoglu, 7 sayfadan oluşan yazılı savunmasını 10 Ağustos 1961'de Yüksek Adalet Divanı'na sunmuştur. Kavrakoglu, savunmasında ilk olarak, iddia makamının öne sürdüğü suçlamaların birçoğunun, Meclisin 9 ve 10. dönemlerinde çıkarıldığını, milletin bu devrelerin muhasebesini yaparak sonraki seçimlerde iradesini kullandıklarını belirtmiştir.²⁸⁰ Son dönemde gerçekleştirdiği davranışlarının anayasa değişikliğine ya da diktaya yönelik faaliyetler olmadığını ifade etmiştir. İddia makamına yönelik;

²⁷⁸ Yassıada Zabıtları- III, Anayasa Davası 3, 1672.

²⁷⁹ Yassıada Zabıtları- III, Anayasa Davası 3, 1673.

²⁸⁰ Aslan, *Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları*, 147.

“İnce demokratiği bir tarafa bırakarak milletin menfaatlerini korumak yoluna gitmek Lazımdır. 1950 gösterdi ki; müsamaha istikametinde gidersek, kürsünün masuniyeti ortadan kalkacak ve memlekette en muhterem müesseseler tecavüze hedef olmaktan kurtulamayacaktır şeklindeki sözlerimi diktacı olduğuma delil göstermektedir.” demiştir.

Konuşmasını alarak itham ettiği Kavrakoğlu, milletin menfaatlerinin korunmasına dair görüşlerini yansıtan bu konuşmanın diktatörlük suçlamalarına neden olabilecek bir kanıt olmadığını belirtmiştir.

5 Aralık 1957’de yapmış olduğu bir konuşmanın yanlış anlaşıldığını, seçimler sırasında maruz kaldıkları hakaret ve iftiralarla alakalı şikâyet mahiyeti taşıyan bir konuşmanın masumane bir serzeniş olduğunu yazmıştır. 7 Nisan 1960’da Halk Partisi’nin kapatılması hakkındaki konuşmasının zabıtlarda olduğunu söyleyerek, bu konuda kendisine söz geldiğinde söz hakkından vazgeçtiğini beyan ederek kürsüden indiğini söylemiştir. Başsavcının bundan herhangi bir anlam çıkartmasının mümkün olmadığını ifade ederek suçlamaların gerçeği yansıtmadığını savunmuştur.

Kavrakoğlu; *“Salahiyet Kanunu’na takdimen ve müstecelen görüşülmesi için taktir vermiştir, müzakere sırasında kanunu desteklemiştir diyerek ithamlar devam etmektedir.”* sözleriyle, encümen başkanı olan kişinin, encümen üyelerinin oyu ile seçildiğini vurgulayarak, kendisine verilen vazifeyi yerine getirmeye çalıştığını belirtmiştir. Bunların parlamento usulüne ve tüzük hükümlerinin öngördüğü şekilde yerine getirildiğine dikkat çekmiş, parti adına yapılan konuşmalarda meclis müzakerelerinde parti sözcülerinin aralarında hitabet yarışından öteye gidemediklerini söylemiştir. Bu nedenledir ki encümen tarafından verilen görevi yerine getirirken yaptığı konuşmanın mesuliyet getirmeyeceğini belirtmiştir.

Mecliste yapılan her konuşmanın demokrasi sınırları içinde olduğunu ve bazı konularla ilgili olarak yasal düzenlemeleri desteklediğini belirtmiş, fakat bu konularda müzakerelere katılmadığını söylemiştir.

“İddia makamına göre, bendenizi asli fail durumuna yükselten olaylar arasında, DP Merkez Disiplin Kurulu’nda azalık yapmam da yer alıyor. Ancak, siyasi bir partiye ait olmakla beraber, hesap verme mevkinde bulunan bir disiplin kurulunda yer almanın anayasa davasında bir suç teşkil etmeyeceğine inandığımı söylemek istiyorum.”²⁸¹

diyen Kavrakoğlu, ileri sürülen bu hususta duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

Dava konusu yapılan kanunların encümenler tarafından incelenip anayasaya aykırı olmadığı ifade edildiği için bunlara oy verdiğini söylemiştir. Hakkındaki

²⁸¹ BCA/ 010.09.1.2.1.

mütalaaya delil olarak gösterildiği iddia edilen suçlamalar, TBMM içindeki demokratik fiil ve eylemlerle sınırlı kaldığını belirtmiştir. 10 yıllık üyeliği boyunca, DP grubunda çoğunluğun onayladığı fikir ve görüşleri her fırsatta ifade ettiğini dile getirerek, demokrasinin kaçınılmaz bir gereği olduğuna inandığını yazmıştır.

Birkaç ilim adamının milli iradeyi kontrol altına alma yoluna girdiği iddia edilmiş, bu yanlış görüşün, aleyhlerindeki ithamlara hâkim olmayan adalet tarihinde görülmemiş yaptırımların, yasama organın cezalandırılması taleplerine neden olduğunu belirtmiştir TBMM'ye verilen oylarla alakalı olarak da anayasal bir hakkın kullanımı olarak kabul edilmeleri gerektiği vurgulamıştır. Başsavcı Egesel'in yüzlerce sehpa kurmak hevesinde olduğunu, ağır cezaları basit delillerle haklı gösterme çabasına girdiğini belirtmiştir.

Yazmış olduğu ifadenin sonunda, milletin iradesine saygısını ifade etmiş, oy hakkı ve kullanımında milletin iradesine sahip çıktığını, adalet ve hürriyet adına milletin güvenini kazanmanın önemini vurgulamıştır.²⁸²

3.2.3. Hakkındaki Karar ve Cezaevine Nakli

Anayasa Mahkemesi, 15 Eylül 1961 günü kararları açıklamıştır. Osman Kavrakoglu, o dönem Yassıada'da esir kampında kaldıklarını ve 14 Eylül 1961 Perşembe günü Ada Kumandanı Tarık Güryay tarafından haklarında kararların açıklanacağı ve herkesin temiz elbiselerini giyme talimatı verildiğini söylemiştir.²⁸³

Uzun ve zorlu geçen duruşmaların sonunda Başsavcı Altay Ömer Egesel, 35. duruşmada sanıkların hakkındaki iddianamesini tamamlamıştır. Osman Kavrakoglu, Türk Ceza Kanunu'nun 146/3 maddesi gereğince Anayasayı tağyir, tebdil ve ilga suçuna fer'i şerik olarak iştirak ettiği için cezalandırılması talep edilmiştir.²⁸⁴

Kavrakoglu, duruşma salonunda, diğer sanıklarla birlikte endişeli bir şekilde kendi sırasının gelmesini beklemiştir. Grubun on dördüncü sırasında bekleyen Kavrakoglu, arkadaşlarıyla birlikte haklarındaki kararlara ilişkin bilgisiz bir şekilde salona alınmıştır. Kavrakoglu, duruşma salonunda, Tarık Güryay'a "*Kumandan kararların kıvamı nasıl?*" diye sormuş ve cevap olarak "*orta şekerli*" yanıtını

²⁸² BCA/ 010.09.56.165.5.

²⁸³ Kavrakoglu, *Hatıralarım*, 41.

²⁸⁴ Yüksek Adalet Divanı Kararları, 357.

almıştır. Ancak bu ifade şaka amaçlı olarak söylenmiş bir yalandır. Kavrakoğlu'nun idam cezası aldığını bilen Güryay, söz konusu cevabı şaka amaçlı olarak zorla söylediği belirtilmiştir.²⁸⁵

Osman Kavrakoğlu'nun ifadesinden anlaşıldığı üzere, Yassıada'daki duruşmalar oldukça sıkıntılı bir süreçti. Sanıkların mahkeme kararları hakkında bilgi sahibi olmamaları, ceza almaları halinde nelerle karşılaşacaklarına ilişkin endişeleri arttırmıştı. Bu nedenle, Osman Kavrakoğlu gibi sanıkların, kendi durumlarını değerlendirmek için her fırsatta bilgi almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Kendi sırası geldiğinde mahkeme salonuna alınan Kavrakoğlu, Anayasayı İhlal suçundan ölüm cezasına çarptırılmıştır. Yassıada yargılamalarında idam cezasına çarptırılan tek Rize milletvekili olan Kavrakoğlu, hatıratında şunları ifade etmiştir;

“Zabıt kâtibi elindeki kararı okumaya başladı. Ben Anayasayı ihlal suçundan ASLİ fail olarak (ölüm) e mahkûm edilmişim. Grubumuzda beni takip eden arkadaşlar çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar. Sola dön kumandası ile giriş kapısına yöneldik, antreye çıkar çıkmaz hazırlanmış kelepçeleri bileklerimize taktılar. Beni gruptan ayırarak merdivenden aşağı rıhtıma ve buraya yanaşmış bulunan bir hücum botuna götürdüler. “... “ Dik bir merdivenle başaltındaki salona indim, burada bir süre tomsonlunun namluları önünde karşılıklı oturulmuş arkadaşlarımız vardı. Sayın Bayar, Koraltan, Fatih Rüştü, Hasan Polatkan, İbrahim Kirazoğlu, Agah Erozan, Baha Akşit, Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Nusret Kirişcioğlu ve Emin Kalafat burada idiler. Biraz sonra Zeki Erataman ile Rüştü Erdelhun Paşa da geldiler.” 286

Ölüm cezasına çarptırılan on dört kişi bir arada toplanmıştır. Daha önce de kullanılan düzen ile salondan çıkartılan sanıklar hükümlerine göre ayrılmışlardır. Yakalarına mahkûm sevk kâğıdı takılan on dört isim hücum botuna bindirilerek İmralı'ya götürülmüştür. Nakil süresinde Kavrakoğlu'nun o gün için anlattıkları şöyledir;

“İmralı iskelesine yanaştıktan sonra ilginç bir davet şekli ile karaya çıkarıldık. Yakalarımıza iğnelenmiş fişlerdeki numara ile güverteden biri bizi yukarı çağırıyor. Gemiden çıkınca da kameraların flaş ışıkları altında infaz ekiplerine teslim ediliyorduk.”²⁸⁷

Yassıada'da verilen idam kararları Ankara'ya bildirilmiş ve MBK'nin vereceği karara göre infazların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Kararların alınması için Cemal Gürsel başkanlığında toplanan Komite, nihai oylama neticesinde on beş

²⁸⁵ Tanık Güryay, *Bir İktidar Yargılanıyor*, (Cem Yayınevi, İstanbul: 1971), 336-337

²⁸⁶ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 42.

²⁸⁷ Kavrakoğlu, *Hatıralarım*, 43.

idamdan on birini müebbede çevirmiş, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun hükümlerini onaylamıştır. Celal Bayar'ın ise yaş haddinden cezası müebbet hapse çevrilmiştir.²⁸⁸ Oyçokluğu ile alınan kararlar infaz edilmesi için İmralı'ya bildirilmiştir.²⁸⁹ Anayasa Mahkemesi üyelerinden Hıfzı Tüz, yıllar sonra yaptığı açıklama da mahkemeden 70-80 civarında idam kararı beklendiğini, kendisinin çok az idam kararı vererek çoğunu kurtarmış olmanın huzuru içinde olduğunu söylemiştir.²⁹⁰

Güvenlik önlemlerinin hat safhada olduğu İmralı'da cezasının infazını bekleyen Osman Kavrakoglu;

“Saat yirmi dördü hayli geçmişti ki, ayak sesleri yaklaştı, adımızın geçtiği konuşmalar duyduk, sonra beyefendiliğini Yassıada'da geçirdiğimiz süre boyunca gördüğümüz genç bir emir subayı odama geldi. –Kumandanımdan telsiz mesajı aldım, cezalarınız hapse çevrilmiş, bunu tebliğ ediyorum dedi. Kendisine teşekkür ettim, gözlerinde bu emri yerine getirmiş olmanın sevinci parlıyordu. İnsanlara hayata devam müjdesi vermenin saadetini Üsteğmen Öznur'un yüzünde görüp onu kucaklamamak mümkün değildi.”²⁹¹ diyerek sevincini ifade etmiştir.

İmralı Cezaevinde kısıtlı olan hücre nedeniyle Baha Akşit, Zeki Erataman, Rüştü Erdelhun ve Osman Kavrakoglu rıhtıma yakın bir odada beklemeye alınmışlardır. Bekledikleri kısa süre içerisinde idamların gerçekleştirileceğini düşünen mahkûmlar burada saatlerce beklemişlerdir. Mahkûmlardan Baha Akşit yaşadıkları sıkıntıları şu sözlerle anlatmıştır;

“14 kişi sıralandık, önde Bayar olmak üzere. İşaret ediyorlar, gidiyorlar. Gittikten sonra tam 15 dakika geçiyor, yukarıdan birisi tamam diyor, arkasından öbürü gidiyor. Ben hükümet tabipliği yaptım, bilirim. İdama mahkûm olan birisi asılacağı zaman eli arkasına bağlanır, hemen 5 dakika içinde infaz edilir ve iş tamam olur. Bu, benim malumatım dâhilinde. Eh bizim ellerimizi arkamıza bağlamışlar. 15 dakikada bir tamam diyor, herkes gidiyor. Ben zannediyorum ki giden adamı asıyorlar. Haydi yavrum öteki gelsin diyorlar. Öyle zannediyorum. Başka türlü düşünmem de mümkün değil ki... sıra bana geldi. Beni aldılar. Tabii benden evvel gidenlere ne olduğuna dair malumatım yok. Ben onları asıldı zannediyorum. Sonra götürdüler beni, bir odanın içine tıktılar. İdam cezasına çarptırılanlar gece hücrelerinde infazı bekliyordu. Üzerinde tüm eşyalar alınmıştı...”²⁹²

Açıklanan karar sonrası Kavrakoglu, eşi Zehra Hanıma 16.09.1961 tarihinde yazdığı mektupta şunları söylemiştir;

²⁸⁸ Son Havadis, “Milli Birlik Komitesi İdam Kararlarından Onikisini Müebbet Hapse Tahvil Etti” (15 Eylül 1961), 1.

²⁸⁹ Yüksek Adalet Divanı Kararları 374.

²⁹⁰ Mithat Perin, *Menderesi Kim Astı*, 120.121.

²⁹¹ Kavrakoglu, *Hatıralarım*, 44.

²⁹² Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul Yassıada, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007), 370.

“Dün hepimizi son derece üzen karar infaz saatinde tahfif edildi. Milli Birlik Komitesi kararını saat sabahın üçünde tebellüğ ettim. Şimdi İmralı'dayım. Mahkemeden çıkıp doğruca buraya gelmiştik. Kısmet bu imiş. Kadere metanetle katlanacağım. Artık yeni bir devreye girdik. Yegâne temennim Allah'ın sana uzun ömürler vermesidir. İstirahate hak kazandığın bir anda yine sana yük olmaktan kurtulamadım. Bu da bir başka üzüntümdür. Çocukların ve senin hasretle gözlerinizi öper, sizlere verdiğim ıstırap dolayısı ile beni af etmenizi bekliyorum.” Bu mektup, Ali Kavrakoğlu Büyük Çukurca Han Eminönü-İstanbul adresine gönderilmiştir.²⁹³

İmralı'da bulunan mahkûmlardan müebbet hapis cezası alan Celal Bayar, Refik Koraltan, Osman Kavrakoğlu ve Tahkikat Encümeni üyelerinden 43 kişi, daha sonra Kayseri Cezaevine nakledilmişlerdir.²⁹⁴

3.3. Hapishane Hayatı ve Sonrası

3.3.1. Kayseri ve Toptaşı Cezaevlerinde Mahkûmiyeti

Yassıada'da tutukluluk dönemi bittikten sonra İmralı'ya, oradan da Kayseri Cezaevine nakledilen Demokrat Partililer burada Yassıada'ya göre daha rahat yaşamışlardır. Tutuklu bulunduğu süre içerisinde ailesinin yaşamış olduğu sıkıntılardan da mustarip olan Osman Kavrakoğlu, Kayseri Cezaevine geldikten sonra eşi Zehra Kavrakoğlu ve çocukları ile daha rahat görüşebilmiştir. Cezaevi günlerinde Eşi Zehra Kavrakoğlu eşini hiç yalnız bırakmamış, zor günlerinde destek olmuş, ziyaretlerini eksik etmemiştir. Yine Kayseri Cezaevindeki hapis sürecinde oğlu Nihat Kavrakoğlu' da babasını ziyaret ederek ona moral vermeye çalışmıştır.²⁹⁵ DP'liler Sonraki süreçte siyasi ortamın yumuşamasıyla birlikte af kanunun çıkartılmasıyla ilgili söylemler gün yüzüne çıkmıştır. Tutukluların tahliye edilmesiyle alakalı beyanlar Celal Bayar'ın rahatsızlanmasıyla hız kazanmış, bu durum diğer tüm tutuklular içinde bir umut olmuştur. Nitekim Celal Bayar'ın tahliye edilmesi hükümet tarafından görüşülmüş ve tahliye edilmesinde mutabakat sağlanmıştır.²⁹⁶

Bayar'ın tahliyesi ülke genelinde kargaşaya neden olmuş, tahliyesinin hastanede devam etmesi için görüşmeler yapılmıştır. Sonrasında tahliye kararı

²⁹³ Rasim Ekşi, *Yassıada Çılgılığı*, (İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 2005), 284.

²⁹⁴ Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul Yassıada, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007), 332.

²⁹⁵ Nihat Kavrakoğlu ile yapılan sözlü görüşmede elde edilen bilgidir. 05.04.2021.

²⁹⁶ *Cumhuriyet*, “Celal Bayar Tahliye Ediliyor” (19 Mart 1963), 1.

kaldırılmış ve Celal Bayar hastanede tedavi altına alınmıştır. Tutukluluk hali devam eden eski vekiller ortalığın bu denli karışmasından endişe duymuş, kendi tahliyelerinin tehlikeye gireceğini düşünmüşlerdir. Birçok vekilden tepki gelmiştir. Tepki gösterenler arasında Ethem Yetkiner şu sözleri söylemiştir;

*“Şimdiye kadar tahliye edileceğimize, bir af çıkacağına inanıyordum ama şimdi artık hayatımın sonuna kadar hapisane de kalacağıma inanıyorum.”*²⁹⁷

Celal Bayar’ın olaylı tahliyesi ve hükümete karşı tavrı cezaevinde olan diğer arkadaşlarını ümitsizliğe itmiştir.

3.3.2. Tahliyesi ve Sonrası

Osman Kavrakoglu, Kayseri’de yattığı süre içinde sıkça rahatsızlanmış, burada tedavinin zorlaşması sebebiyle, siyasi affın beklendiği bu dönemde nakil talebinde bulunmuş ve Toptaşı Cezaevine nakledilmiştir. Oğlu Nihat Kavrakoglu’nun açıklamalarına göre, İstanbul’a nakli için maddi sıkıntılar yaşanmış, mahkûm edildikten sonra ailesine YAD tarafından tazminat davası açılmış, maddi olarak zor duruma düşmüşlerdir. Haksız mal iktisap davasından mevcut mali kaynaklara el konuşmuş, Kavrakoglu’nun çocukları okudukları özel okuldan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Nihat Beyin ifadesine göre amcası Ali Kemal Kavrakoglu’nun desteği ile iki kardeş okullarına devam edebilmişlerdir. Uzun süre tutuklu bulunduktan sonra 12 Eylül 1964 yılında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e yazdığı dilekçe de daha önce geçirdiği hastalıklar nedeniyle tahliyesini talep etmiştir.²⁹⁸

18.9.1964 tarihli ve 964/11679 sayılı belgeye göre, Osman Kavrakoglu hakkındaki evraklar incelenmiştir. Toptaşı Cezaevinde hükümlü olarak bulunan 49 yaşındaki Osman Kavrakoglu’nun, 11.9.1964 tarihli 1748 numaralı Haydarpaşa Numune Hastanesi Sağlık Kurulu raporuna göre eklem hastalığı, daha önce ameliyat geçirdiği belirtilmiştir. Ek olarak, sağ koldaki kalıcı sakatlığının yanı sıra, romatizma bulguları da tespit edilmiştir. Raporda, Anayasa’nın 97. maddesi ikinci fıkrası gereği,

²⁹⁷Nurettin Gülmez-Süleyman Aşık, “Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevinden Tahliyelerinin Basına Yansımaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/29, 2014 Güz, 265.

²⁹⁸BCA/030.11.1.307.32.20-9.

Osman Kavrakoğlu'nun sürekli hastalıklarının bulunduğu ve sağ kolunda kalıcı sakat olduğu dikkate alınarak karar verildiği ifade edilmiştir.²⁹⁹

Osman Kavrakoğlu, uzun süre tutuklu bulunduğu cezaevinden, Cemal Gürsel'in sağlık sorunları nedeniyle siyasi mahkûmlardan 7 kişiyi daha affedeceğini³⁰⁰ duyurmasının ardından 7 Ekim 1964'te saat 13.00'de tahliye edilmiştir.³⁰¹ Cezaevinden çıktıktan sonra sakin bir hayat geçirmek isteyen Kavrakoğlu, geçmişte de gönül verdiği Fenerbahçe Kulübünde fahri başkan olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Zamanın büyük çoğunluğunu kulüpte geçirmesinin yanı sıra memleketi Rize içinde boş durmamıştır.

Hemşerisi ve yakın arkadaşı Orhan Keçeli ile irtibatını hiç koparmamıştır. Keçeli ile yaptığı görüşmeler sonucunda Kavrakoğlu, Rize Vakfı'nın kuruluşuna öncülük etmiştir. Orhan Keçeli vakfın kuruluş sürecini şöyle anlatmıştır;

*"Bir vakıf kuralım. İlk işimiz öğrencilerimize burs verip okutmak olsun dedik. Ama biz genciz, Rize vatandaşı bizi ciddiye almaz, büyüklerimiz var onlara danışalım bize ön ayak olsunlar dedik. Süreç böyle ilerlerken vakfımızı kurmak nasip oldu. Osman Kavrakoğlu kurucu üye olarak katkıda bulundu. Daha sonra vefat edene kadar vakıf üyesi olarak varlığını sürdürdü."*³⁰²

Bu günlerde siyasilerle de teması olmuş, dönemin Süleyman Demirel'in daveti ile Hilton Otelinde görüşmesi olmuştur. Tekrar siyasete dönmesi istenmiş, mebusluk teklifi edilmiştir. Yaşadıkları karşısında kararsızlık yaşayan Kavrakoğlu, bu günlerde Tuncay Mataracı'dan aldığı telefon ile siyasete atılma fikrinden tamamen vazgeçmiştir.³⁰³ Sonrasında bir süre ticaretle ilgilenmiş, 1 Aralık 1970'te Denizcilik Bankası Genel Müdürlüğü Yönetim Kurulu Maliye Bakanlığı Üyeliğine getirilmiştir. 3 Nisan 1972'de ise buradan 15.771.005 sicil numarası ile emekli edilmiştir. Emeklilik sonrası Armatörler Hukuk Müşavirliği yaparak asıl mesleğini

²⁹⁹ BCA, 030.11.1-307.32.20

³⁰⁰ Milliyet, "Gürsel Af Yetkisini Kullanıyor" (02 Ekim 1964), 1.

³⁰¹ Aslan, *Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları*, 150.

³⁰² Orhan Keçeli ile sözlü görüşme, 17.03.2023.

³⁰³ Oğlu Nihat Kavrakoğlu, bu dönemde Tuncay Mataracı'nın babasını birkaç kez aradığını belirtmiştir. Mataracı, mebus adayı olduğunu ifade etmiş, eğer siyasete tekrar dönerse kendisinin mebus seçilemeyeceğini söyleyerek Osman beyi fikrinden vazgeçirmeye çalıştığını belirtmiştir.

icra etmeye devam etmiştir.³⁰⁴ Moda Deniz Kulübü onur kurulunda komodorluk, 1986'da ise Genel Kurulun değişmez genel başkanı olarak görevini ifa etmiştir.³⁰⁵

Büyük Kulüp Haysiyet Divanı Başkanlığı yaptığı sırada kalp rahatsızlığı nedeniyle hastaneye yatırılmış fakat 2 Mayıs 1995 yılında vefat etmiştir.³⁰⁶ İstanbul Karacaahmet Mezarlığına defnedilen Kavrakoğlu'nun, Mahmut Sucuoğlu tarafından 1988 yılında muhtelif dergi ve gazetelerden derlediği “Hatıralarım” adlı bir kitabı bulunmaktadır.

³⁰⁴ Kazım Öztürk, a.g.e, 929.

³⁰⁵ <https://www.modadenizkulubu.org.tr/kulubumuz/tarihce> Erişim 22.02.2023.

³⁰⁶ Bayrak, Osman Kavrakoğlu (1913-1995), *Atatürk Ansiklopedisi*, (Erişim 22.05.2023).

4. SONUÇ

Rize siyasetinin önemli ve dikkat çekici figürlerinden biri olan Osman Kavrakoglu, siyasi çizgisi ile idealist bir şahsiyetti. Osman Kavrakoglu'nun hayatı açısından 1950 milletvekili seçildiği yıl dönüm noktası olmuştur. Rize'de doğmuş, babasını kaybettikten sonra ailesi ile İstanbul'a gelmişti. Yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamladıktan sonra Rize'de hâkim adayı olarak çalışmaya başlamıştır. Ardından İstanbul Barosuna kayıtlı avukat olarak çalışmalarını sürdürmüş ve birçok sivil toplum kuruluşunda üst düzey pozisyonlarda görev almıştır. Bu Kavrakoglu'nun başarı odaklı, azim ve kararlı avukat olduğunun göstergesi olarak görülebilir.

Spora gönül vermiş bir şahsiyet olarak Fenerbahçe Spor Kulübü'ne 1939 yılında üye olan Kavrakoglu, 1944 yılında Fenerbahçe Spor Kulübü yönetim kurulu üyeliğine seçilmiştir. Kulüp başkanlığına 1951'de seçilmiş ve 1952-1953 yılları arasında oynanan sezon maçlarında büyük başarılar elde etmiştir.

Politikaya atılmadan önce Kavrakoglu, Yeni Sabah ve Son Posta gazetelerinde siyasi yazılar yazıp, 1946 yılında gerçekleştirilen Spor Şurasında İstanbul'u temsil etmiştir. Siyasi kariyerine, Demokrat Parti'nin kurucularından Fuad Köprülü ve Celal Bayar ile tanışması sonrası, 1950 yılında Rize milletvekili adayı olarak başlamış ve %59 oy oranıyla seçimi kazanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir. Memleketinde parti teşkilatlanmasında rol oynayan, yaptığı ziyaretlerle geniş kitleleri partiye kazandıran, partisi için yaptığı hizmetleri güçlü hitabeti ile halka aktaran, bir nevi partisinin sözcülüğüne soyunan önemli bir isimdir. Kavrakoglu'nun partisine kendisini adanması Adnan Menderes ve Celal Bayar olmak üzere pek çok kişinin takdirini kazanmıştır. Milletvekilliği döneminde Rize ile ilgili sorunları meclise taşımış ve birçok geçici komisyonda görev almıştır. Milletvekili seçildiği ilk dönemden itibaren memleketiyle ilgilenmesi dikkatlerden kaçmamıştır. Güneyce ilçesinin İkizdere'ye bağlanmasında büyük etkisi olmuş, seçim bölgesindeki halkın oy kullanırken yaşadığı zorlukları meclise taşıyarak vekilliğini yaptığı seçmenin sesi olmaya devam etmiştir. Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı bir Türk genci ve milletvekili olarak Atatürk'ün anılarına ve heykellerine yapılan saldırılarda mecliste sesini yükseltip tepki gösteren vekillerden ilki olmuştur. 27

Mayıs darbesi öncesinde Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet Kanunu çıkartılması kararında İnönü ile demokrasi için tartışmış, önemli bir siyaset adamı olmuştur. İktidar döneminde, her ne kadar sert tavır sergilese de siyasetçilerle kişisel ilişkilerinde her zaman iyi olmuştur.

Osman Kavrakoğlu'nun siyasi hayatı 27 Mayıs 1960 darbesiyle son bulmuştur. Darbe sonrasında DP'nin tüm üyeleri Yassıada'da yargılanmıştı. Kavrakoğlu da darbe ile birlikte tutuklanarak Yassıada'ya gönderilenler arasında yerini almıştır. Bütün DP'lilerde olduğu gibi Kavrakoğlu ve ailesi üzerinde de derin izler bırakmıştır. Mahkeme de iddia makamı Kavrakoğlu'nun tarafsızlığını koruyamadığını iddia etse de kayıtlarda suçlamalara dayanak mevcut değildir. Zira yasama faaliyetlerini boyunca anayasaya uygun hareket etmeye çalışmış ve suçlamaları kabul etmemiştir. Böylesi ciddi suçlamalar sonucunda hakkında idam kararı verilmiş, daha sonra cezası hapse çevrilmiştir. Yassıada yargılamaları boyunca DP kadrosuna yönelik itibarsızlaştırma hareketi ön plana çıkmış, Osman Kavrakoğlu' da bundan nasibini almıştır. Sert karakteri nedeniyle dergi ve gazetelerde Menderes'in silahşoru olarak nitelendirilmiştir.

Yargılamalar sonucunda Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan ile birlikte Kavrakoğlu'nun da içinde olduğu 14 isim hakkında idam kararı çıkmış, diğer siyasi isimler ise çeşitli cezalar almıştır. Kararların infazı ile Milli Birlik Komitesi'ne ve 27 Mayıs Darbesine karşı bir tepki oluşmuş gerek siyasi isimlerden gerekse halktan sesler yükselmeye başlamıştır. 1961 yılına gelindiğinde DP'liler için af meselesi siyasetin gündemine oturmuş, kanun çıkartılmadan önce mahkûmlar farklı cezaevlerine nakledilmişlerdir. Kavrakoğlu, sırası ile İmralı, Kayseri ve Toptaşı cezaevine nakledilmiş, 1964 son aylarında Cemal Gürsel'in 1961 Anayasasının 97. Maddesinin verdiği yetki ile müebbet hapis cezası olan siyasi hükümlüleri hastalık sebebiyle affetmiştir. Osman Kavrakoğlu' da bu isimler arasında yer almıştır.

Tahliye sonrası siyasetten uzak duran Kavrakoğlu, gönül verdiği Fenerbahçe Kulübünde Fahri Divan Başkanlığı yaparak hayatına devam etmiştir. 27 Mayıs 1960 öncesi ve sonrasıyla, ihtilalde ismi gecen aktörlerin kişilikleri, fikir ve davranışları tarihin en önemli mercекleridir. Genel bir sonucu burada belirtmek gerekirse, Osman Kavrakoğlu bir hukukçu, spor adamı, siyasetçi ve sivil toplum örgütlerinde

aktif bir rol oynayan bir kişilik olarak hayatını sürdürmüştür. Türk siyasi hayatı ve Rize politikası açısından oldukça önemli bir isim olmuş, vefat edene kadar da memleketi için elinden geleni yapmaya devam etmiştir. Kavrakoğlu'nun başarılı kariyeri ve katkıları, Rize halkı için hala önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma ile tarihteki rolü, duruşu, olay ve olguları ele alış biçimi ile Osman Kavrakoğlu'nun merceğinden bakılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

BCA,490.01.316/1296/1.

BCA/030.11.1.307.32.20.

BCA:490.01/2-6-7-13.

BCA,10.09/1.2.1.27.

BCA.010.09./263.805.6.

BCA,010.09, /56.165.5

Resmî Gazete, 12 Temmuz 1960, Sayı: 10549.

Resmî Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525.

Resmî Gazete, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682.

Resmî Gazete, 3 Temmuz 1951, Sayı:7850.

Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, Sayı: 10515.

Resmî Gazete, 31 Temmuz 1951, Sayı: 7872.

Resmî Gazete, 11 Aralık 1951, Sayı: 7979.

Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923, c.3.

TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt, 1920-1950.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Cilt: 27, Devre V, İçtima 4, 11.11.1938.

TBMM, Tutanak Dergisi, Cilt: 1, Toplantı Olğ, Devre IX, 07 Temmuz 1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 9, Toplantı 1, Devre IX, 16 Temmuz 1951.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 9, Toplantı:1, Devre IX, 18 Temmuz 1951,

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 5, Toplantı:1, Dönem 9, 25 Kasım 1951.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 8, Toplantı 1, Birleşim 94, 25 Haziran 1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 5, Toplantı 1, Devre IX, 25 Kasım 1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 14, Toplantı 2, Devre IX, 28 Nisan 1952.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Toplantı 2, Birleşim 84, 13 Haziran 1952.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 14, Toplantı: 2.Dönem IX, 28 Nisan 1952.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Toplantı: 2. Dönem IX, 9 Haziran 1952.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 29, Devre IX, İçtima 4, 3 Mart 1954.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 13, Devre X, İçtima 2, 29 Ağustos 1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 17, Devre: X, İçtima 3, 25 Kasım 1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima 3, 14 Haziran 1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre: X, İçtima 3, 24 Haziran 1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7. Devre: X, İçtima: 1, 21 Mayıs 1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Devre: XI, İçtima 1, 27 Temmuz 1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 20, Devre X, İçtima 3, 09 Eylül 1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 2, Devre: XI, İçtima: 1, 24 Kasım 1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 18, Devre: XI, İçtima 3, 18 Nisan 1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre: XI, İçtima 3, 27 Nisan 1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 13, Devre IX, İçtima 3, 27 Nisan 1960.

Yassıada Zabıtları- III, Anayasa Davası 3.

Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 3.

Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 4.

Yassıada Zabıtları- V, Anayasa Davası 5.

Akşam, “Adalet Bakanlığı Savcılarını İnkaza Lüzum gördü” (05.07.1951), 1.

Akşam, “Hesap Vermeye Dün Başladılar” (15 Ekim 1960), 1.

Cumhuriyet, “Celal Bayar Tahliye Ediliyor” (19 Mart 1963), 1.

Cumhuriyet, “CHP ve Basınla İlgili Önerge Bugün Mecliste Görüşülüyor” (17 Nisan 1960), 1.

Cumhuriyet, “İki Meczup Dün Mecliste Arapça ezan Okudular.” (5 Şubat 1949), 1.

Cumhuriyet, “Meclis Arapça Ezan Yasağını Kaldırdı.” (17 Haziran 1950,) 1.

- Cumhuriyet, “Partilerin Propaganda Toplantıları”, (23.04.1950), 1.
- Hürriyet*, “Menderes İdam Edildi” (18 Eylül 1961), 1.
- Milliyet*, “Demokrat Parti Dün Kapatıldı” (30 Eylül 1960), 1.
- Milliyet*, “Gürsel Af Yetkisini Kullanıyor” (02 Ekim 1964), 1.
- Milliyet*, “Hesap Günü Geldi” (14 Ekim 1960), 1-5.
- Milliyet*, “İkinci MBK Kuruldu” (14 Kasım 1960), 1.
- Milliyet*, “Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı.” (27 Mayıs 1960), 1.
- Rize*, “Kemal Balta ve Osman Kavrakoglu’nun Siyasi Konuşmaları,” (26 Eylül 1953), 2.
- Rize*, “Rize Demokrat Parti İl Kongresi”, (25 Haziran 1953), 3.
- Son Havadis*, “Milli Birlik Komitesi İdam Kararlarından Onikisini Müebbet Hapse Tahvil Etti” (15 Eylül 1961), 1.
- Ulus*, “4. Büyük Kurultay Açıldı”, (10 Mayıs 1935), 1.
- Zümrüt Rize*, “Mebusumuz O. Kavrakoglu Geldi” (8 Eylül 1955), 1.
- Zümrüt Rize*, “Milletvekillerimizi Tanıyalım” (23 Haziran 1950), 4.
- Zümrüt Rize*, “Rize’nin Kurtuluşu Münasebetiyle Belediye Reisimize Gelen Telgraflar” (6 Mart 1956,) 2.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Ak Devrim, Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi, 1960.
- Akis, C. XIX, Sayı: 322, 17 Ekim 1960.
- Akşin, Sina, *Yakın Çağ Türkiye Tarihi*. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2004.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.
- Anayasayı İhlal davası Tutanakları, Cilt:1.
- Armağan, Servet, *Memleketimizde İktisadikler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1972.
- Aslan, Zehra, *Cumhuriyet Döneminde Rize II (1950-1980)*, Editörler; Zehra Aslan, Mustafa Arıkan, Ankara, 2017.

- Aslan, Zehra, Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye’de İktidarların “Sol “Algısı (1923-1960), *Karadeniz Araştırmaları Güz 2016, S, 51.* <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1888225>
- Atılğan, Gökhan, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasi Hayat*, İstanbul: Yordam Kitap,2015.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.
- Başaran, Sinan, “Rize’de Siyaset”, Editörler; Zehra Aslan, Mustafa Arıkan, *Cumhuriyet Döneminde Rize I (1923-1950)*, s 301-327, Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2018.
- Başaran, Sinan, *Cumhuriyet Döneminde Rize’de Siyasal Hayat (1923-1950)*, İstanbul: Revak Yayınları, 2021.
- Başaran, Sinan, *Rize’de Seçimler*, Editörler; Zehra Aslan-Mustafa Arıkan, *Cumhuriyet Döneminde Rize II (1950-1980)*, Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2019.
- Başaran, Sinan. *Rize Siyasi Tarihi (1923-1950)*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Başgil, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, İstanbul: Yağmur,2008.
- Burçak, Rıfkı Salim, *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, 1988.
- C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, Ankara, TBMM Matbaası, 1931.
- C.H.F. Üçüncü Büyük Kongresi Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, B.M.M Kütüphanesi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmesi Tutulgası 9–16 Mayıs 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, Ankara: İmge Kitapevi, 2013.
- Demir, Şerif, Adnan Menderes 6/7 Eylül Olayları, Dergi Park, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 37-63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9849>
- Demir, Şerif, Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930–1960), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Ankara: Güneş Matbaacılık, 1952.
- Doğan, Yalçın, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2.basım, 1989.

- Ekinci, Nejdet, *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçiş, Dış Etkenler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.
- Ekşi, Rasim, *Yassıada Çılgılığı*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 2005.
- Erdoğan, Aydın, *CHP Tüzükleri-Dünü Bugünü*, Ankara: Barok Matbaacılık, 2000.
- Erkanlı, Orhan, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Eroğlu, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi* İstanbul: Yordam Kitap, 2019.
- Esen, Selin, 18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 267. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/516>
- Gülmez, Nurettin – Aşık, Süleyman, Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevinden Tahliyelerinin Basına Yansımaları, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/29, 2014 Güz. 249-282. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235764>
- Güneş, İhsan, “1923 Seçimleri”, *70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi*, Der. ve Yay. Haz.: Gül E. Kundakçı, s. 113-131, ODTÜ Yay., Ankara, 1999.
- Güryay, Tarık, *Bir İktidar Yargılanıyor*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1971.
- Ilgaz, Faruk, Fenerbahçe Spor Kulübü Aylık Resmi Dergisi, yıl 9. S 98. Nisan 2011.
- İkinci Seçmenlere Beyanname”, Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- İnan, Afet, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk ‘ün El yazıları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.
- Karabekir, Kazım, *Kürt Meselesi*, İstanbul: Emre Yayınları, 2004.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi* İstanbul: İstanbul Matbaası, 2008.
- Kavrakoğlu, Osman, *Hatıralarım*, İstanbul: M:Sucuoğlu Matbaası, 1988.
- Kaynar, Mete Kaan, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Kili, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler (Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme)*, İstanbul: Boğaziçi Üni. Yay. 1976.
- Naskali, Emine Gürsoy, *Yassıada Zabıtları- XI, Zimmet Davası Vinylex Davası İpar Davası Döviz Davası Değirmen Davası Arsa Davası*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014.

- Okday, Tarkan, 1920-2020 Döneminde Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi, *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 171-223.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1270326>
- Okyar, Ali Fethi, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Fesh Edildi?* İstanbul: Ketebe Yayın, 2019.
- Okyar, Osman, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, İş bankası Kültür Yayınları: 2006.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye’nin Yakın Tarihi* İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Özçelik, M. Hakan, Atatürk Devrimlerine Karşı Faaliyetlerle Mücadele (1938-1960), *Journal of New World Sciences Academy 2012, Volume: 7, Number: 4, Article Number: 4C0150, 93-114.*
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319339>
- Özel, Sebahattin, *Millî Mücadelede Trabzon*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IX. Dönem 1950-1954*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 1993.
- Özdağ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu Boyut Kitapları.1997.
- Toker, Metin, *Tek Partiden Çok partiye 1944-1950*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
- Topçu, İlyas- Sema Akılmak Topçu, Yassıada’dan İmralı’ya Fatin Rüştü Zorlu, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 1829-1844.
- Topçu, İlyas, Sema Akılmak Topçu, Adnan Menderes’in Yargılanması ve İdamı, *Akademik Bakış Dergisi*, S,61. 2017.
- Tunaya, Tarık Zafer, *İslamcılık Cereyanı*, İstanbul: Yenigün Basın ve Yayınları, 1998.
- Tuncer, Erol, *1961 Seçimleri*, Ankara: Yesav Yayınları, 2012.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995.
- Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayınları 2 Baskı, 1999.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul Yassıada, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
<https://www.biyografya.com/biyografi/2482>.

<https://akifhamzacebi.com/detay/148/chpgenelbilgi.html>

<https://www.biyografya.com/biyografi/2482>

<https://www.rizedeyiz.com/Yazar/Makale/TURK-SIYASETININ-RENKLI-ISMI-OSMAN-KAVRAKOGLU-1513.html>

<https://www.tekbyrak.com.tr/Haber/KELEPCELI-RIZE-MILLETVEKIL-KAVRAKOGLU-14535.html>

<https://www.virahaber.com.tr/Yazar/Makale/TURK-SIYASETININ-RENKLI-ISMI-OSMAN-KAVRAKOGLU-1513.html>

<https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>

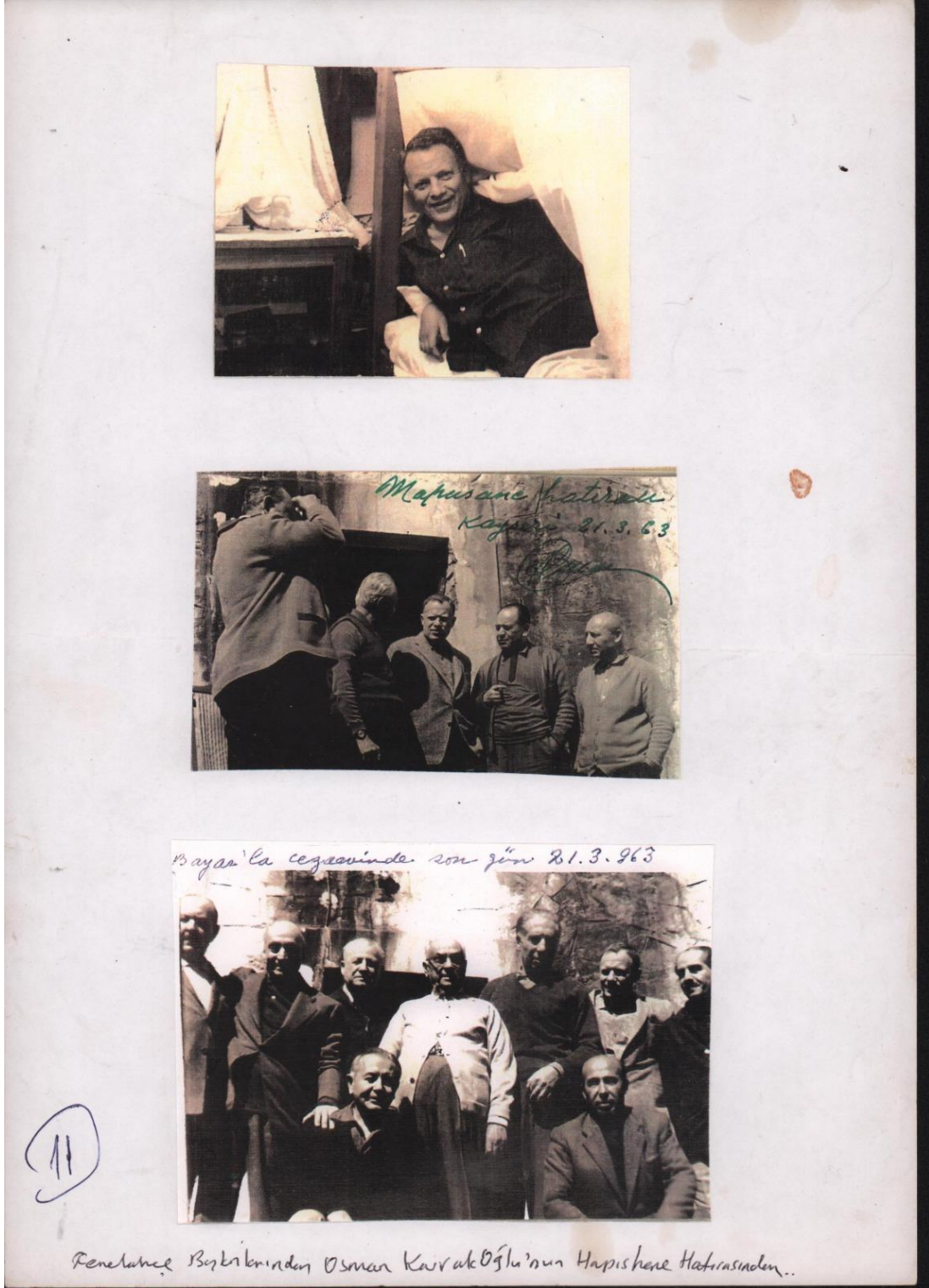
Kavrakoğlu, Nihat. “Osman Kavrakoğlu” (Görüşmecî: Funda Bayrak, Kişisel Görüşme 05.04.2021).

Orhan, Keçeli. “Osman Kavrakoğlu” (Görüşmecî: Funda Bayrak, Kişisel Görüşme 17.03.2023).

EKLER

EK 1.

Kaynak: Fatih Sultan Kar Koleksiyonundan.

EK 2.

Kaynak: Fatih Sultan Kar Koleksiyonundan.

EK 3. 1955 Fenerbahçe Yönetim Kurulu toplantısından.

5 Haziran 1955 kongresinde ilk kez 7 den 9 kişiye çıkarılan Fenerbahçe Yönetim kurulu 7 Haziran günü görev taksiminden az önce... Soldan: Rüştü Dağlaroğlu (eski Genel Sekreter, o günkü görev taksiminde üye), Müslim Bağcılar (Üye), Osman Kavrakoğlu (Eski Başkan, yeni 2. Başkan), Raif Dinçkök (Genel Kaptan), Zeki Sporel (İlk kez Başkan), Ertuğrul Akça (Genel Sekreter), Muhtar Sencer (Üye), Muhiddin Bulgurlu (Üye), Talat Ataman (Muhasep üye).

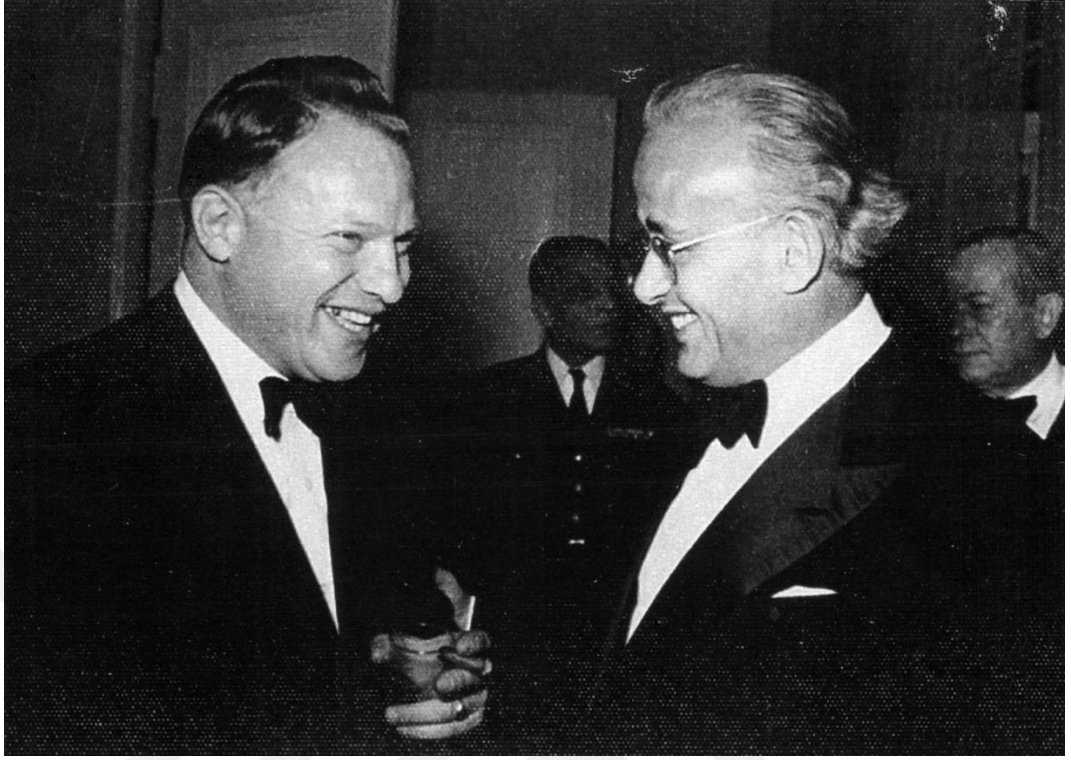
Kaynak: Fatih Sultan Kar Koleksiyonundan.

EK 4. Hatay Mitinginden bir konuşması

Kaynak: Fatih Sultan Kar Koleksiyonundan.

EK 5. Kabine toplantısından.

Kaynak: Fatih Sultan Kar Koleksiyonundan.

EK 6. Cezaevinden çıktıktan sonra Fenerbahçe maçında çekilmiş.

Kaynak: www.fenerbahcetarihi.org arşivinden Barış Bey tarafından yollanmıştır.

EK 7. Demokrat Parti Döneminde Adnan Menderes'le yaptığı ziyaret.

Kaynak: www.fenerbahcetarihi.org arşivinden.

EK 8. İmralı Cezaevine sevki aşamasında mahkûm tanıma kartı düzenlendi.

FORM — 4

T. C.
M. B. K. İRTİBAT BÜROSU
DENİZ PLÂNI MAHKÛM
TANITMA KARTI

No **M-13**

Adı ve soyadı **Osman Kavrakoslu**
Son görevi - rsi **Sabık Rize M. V.**
Mahkûmiyeti **ÖLÜM**
Gideceği hapishane **İmraklı**

İmzası **N. Kemâl ERSUN**
Kur. Alb.
M. B. K. İrt. Bür. Bşk.

Mahkûmun parmak izi

Sol şahadet	Sağ şahadet
-------------	-------------

Kaynak: Fatih Sultan Kar Koleksiyonundan.

EK 9. Tutuklandıktan sonraki ilk ifadesi. Arşiv Belgesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yassıada
31/8/1960

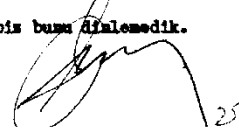
Başkan : Fazlı Öztan
Üye : Vecihi Tönük
Üye : Süleyman Taşar
Kâtip : Kaya Dinç

SANIK : OSMAN KAVRAKÖĞÜ, İbrahim oğlu, 1914 doğumlu, aalen Riseli olup sakıt Risa Milletvekilleriinden ~~xxx~~ Sabık ve sakıt Meclis Tahkikat Komisyonu ile alakası yok, evli, iki çocuklu, İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu, sabıkasız bulunduğunu söyledi.

1950 denberi milletvekili idim. 27 mayıdan beri nezarete bulunuyorum. dedi isnad edilen suç anlatılarak soruldukte cevabem:

Ben Anayasa hâkûmlarının tagyir edildigini ve memleketin tek parti rejimine sürüklendiğini kat'iyen kabul etmiyorum. T.C.K.munda bu fiillere münas olan kanun maddeleri daha ziyade dıştan gelen faaliyetlere mühasırdır. R.M.M. içerisinde böyle bir faaliyet mevcut olmas. Aynı zamanda şuna da kanım ki ben mebus olarak Teşkilatı Esasiye Kanununun 17 inci maddesinin himayesi altındayım. Şayet böyle bir himayenin mevcudiyetini bilmeseydim, mebus olmasdım. Mebusluğu casip bir hale getiren ve memleke te hizmet iktânını hasırlıyan 17 inci maddenin himayesidir. Şunu da belirtmek isterim ki ben Risede rekor derecesinde rey alarak mebus olmuş bir şahsım. Bu bakımdan her hangi bir şahsın diktasını kabul etmek durumunda değilim. Mevcut hadiselerin tahliline gelince: D.P. iktidara geldiği zaman, devri sabık yaratmayacağı diye eski ye sünger geçmiş ve memleketi demokrat şartlar altında idareye gıret etmiş buna mukabil C.H.P. ise maaleşef bu yolda yürümüştür. T.B.M.M. den Anayasaya aykırı bir kanun çıkamaz. Ve eşasen B.M.M. den gelmiş kanunların Anayasaya aykırılığını tesbit edecek binim teşkilatı esasiye kanununda bir mühasese mevcut değildir. Şu veya bu şahsın ve hatta ilmi bir heyetin her hangi bir kanunun Anayasaya aykırılığını iddia etmesi indî bir iddia olur. Ve mebusun mes'uliyetini mucib olanmaz. Bis icraatının esasasında her ne kadar yumuşak hareket etmeye gayret ettikse de bu gayretlerimizin politik tecrübesizliğimizden ileri galdığını maaleşef anlamış bulunuyoruz. Mesela iktidara geldiğimiz zaman matbuat kanunu, polis vasıfe ve salahiyet kanunu, demokratik bir esasa bağlamak istedik. O zaman Halil Üçyürek tecrübeli bir şhis olarak bu kanunların ilerde işin olacağını bize söylemiş ise de, bis bunu ifalemedik.

09 1 2 1

 25

EK 9. (Devami)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ve bu yüzden bu durumlara düştük. Muhafızlarımızın Menderesin sık sık yatak değiştirdiği ni , hükümetin göte olduğunu iddia ettiler. Mahkemeler yatak değiştirmeyi bir mehrim yatak değiştirmesi şeklinde kabul ederek berast kararı verdiler. Bu berast kararı ve ren hakimleri maalesef faalî siyaset sahnesinde gördük. ve bilahare bize muhalif aday olarak muhalif listelerde görüldüler.

Bir hûlâsa yapmak icabederse, şunu söyleyelim ki, bu millî irade ile gelmiş vîcdanının sesinden ayrılmamış insanlarıdır. Etekin meclisinin son toplantısında da ben bir konuşma yaparak bu millî iradeye gönül vermiş insanların sıhar başka bir yolla iktidara gelmek istesek bizi bizzat aile muhitimiz koğar çeklinde süs sarfettim. ^Ben Memdâresin de bir diktâ rejimine gittiğime katiiyen inanmıyorum. Zira kendi si o karakterde bir insan değildir.

Soruldu cevaben; B.M.M. de C.H.P. hakkındaki tahkikat açılmasına dair karara rey verdiğimiz gibi, T.B.M.M. Tahkikat Emotmenlerinin vasife ve selahiyetleri hakkında ki kanuna da rey vermiş bulmuyorum. dedi başka diyeceği olmadığından alının ifade- si okunup imsa edildi. 31/8/960

Bagkan lye lye Kâtip Sanık
[Handwritten signatures and marks]
 Osman Kavrakoglu

010	09			1	2	1
-----	----	--	--	---	---	---

EK 11. Tutuklanma belgesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Örnek : 62

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme Yüksek Soruşturma 4 Nolu Kurulu
ve dairesinin adı :
Esas kayıt numarası :
Tarihi :
1 — Sanığın :
Adı ve soyadı : Osman Kavrakoglu
İşi : Rize aski millat vekili
Doğum tarihi :
Hangi yaşta gözüküğü :
İkameigâh ve meskeni :
Bulunduğu yer : Yassıada
2 — Eşkâli :
Cüssesi :
Boy :
Sakal : Bıyık : Saçları :
Alâmeti farikası :
Yüz : Göz :
Aldır : Burun :
Ağız : Diş :
3 — Aleyhine isnat olunan suç : T.C.K.nun 141/3, 146.maddeleri
4 — Tevkifin sebebi : C.M.U.K.nun 104.maddesi
Müzekkereyi infaza memur
makamın adresi : Yassıada Garnizon Komutanlığına
Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükmüne
tevfikan yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş olan
in tevkifi için müzekkeredir.

Katip

/ /195

Mühür ve imza

3-0 08 5151